

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ÂŞIK ÖMER DİVANINDA SOSYAL HAYAT
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. HÜSEYİN ÖZCAN**

**Hazırlayan
HATİCE KUVAN**

İstanbul – 2009

ÖZET

ÂŞIK ÖMER DİVANINDA SOSYAL HAYAT

HATİCE KUVAN*

Saz şairleri arasında medrese tahsili de almış olması, divan şiiri estetik dünyasına da vakıf olması; divanının genişliği ve içindeki eserlerin pek çoğunun nazım biçiminin divan şiiri nazım biçimleri olması yönüyle Âşık Ömer, geniş ve zengin bir araştırma konusudur.

Bu çalışmada onun şiirlerinin sosyal yönü, sosyal hayata dair taşıdığı izler incelenmiştir. Beş bölümden oluşan bu yüksek lisans tezi, Âşık Ömer ve yüzyılı, edebiyat, sanat ve sosyal hayat hakkında önemli tespit ve görüşlere ulaşma bakımından önemlidir.

Çalışmada kaynak eser olarak Sadeddin Nüzhet Ergün'ün hazırladığı Âşık Ömer divanı seçilmiştir.¹

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Fatih Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

¹ Sadeddin Nüzhet Ergün, Âşık Ömer- Hayatı ve Şiirleri, Semih Lûtfi Mtb. (1936?)

SUMMARY

IN ÂŞIK ÖMER DİVAN SOCIAL LIFE

HATİCE KUVAN *

Between minstrelsy were also being charged medrese divan poetry the foundations of the world is aesthetic, and in the width of the divan Many of the works council of the format of the verse forms of poetry is poetry aspects Âşık Ömer, is broad and rich research subject.

In this study the social aspects of his poetry, social life on the move tracks were examined. This section consists of five master's thesis, Âşık Ömer and centuries, literature, art and social life and about the important determining It is important for you to reach.

In trying to source work as prepared by Ergün Sadeddin Nüzhet Lovers Omer council is elected.¹

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Fatih Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

¹ Sadeddin Nüzhet Ergün, Âşık Ömer- Hayatı ve Şiirleri, Semih Lûtfi Mtb. (1936?)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	2
ÂŞIK ÖMER'İN HAYATI VE DİVANİ	2
EDEBİ ŞAHSİYETİ	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÂŞIK ÖMER DİVANINDA SOSYAL HAYATIN KAVRAM DÜNYASI VE SOYUT UNSURLARI	12
1.1.ADAB-I MUAŞERET	12
1.1.1. SELÂMLAŞMA.....	12
1.1.2. TANIŞMA.....	16
1.1.3. İKRAMLAŞMA- HEDİYELEŞME	17
1.1.4. MİSAFİRLİK	17
1.2.GELENEKLERİ, SOSYAL AHLÂKİ TEMSİL EDEN KAVRAMLAR	18
1.2.1. ÖRF	18
1.2.2. SADAKAT.....	18
1.2.3. TEVAZU.....	20

1.2.4. KANAAT	22
1.2.5. İSTİĞNA	23
1.2.6. DOSTLUK	24
1.2.7. LİYAKAT	26
1.2.8. NAMUS.....	26
1.2.9. SIR.....	28
1.2.10. AF.....	30
1.2.11. AKILLILIK.....	32
1.3.KARAKTER EĞİTİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	33
1.3.1. METHETMEK	33
1.3.2. ÜSTÜNLÜK DUYGUSU	34
1.3.3. YETENEK	34
1.3.4. VEFA	35
1.3.5. İRADE	38
1.3.6. KUL HAKKI	38
1.3.7. NASİHAT	39
1.3.8. İNSAF	40
1.3.9. KINAMA	41
1.3.10. İTAAT	42
1.3.11. TESELLİ	43
1.4.PSİKO- SOSYAL KAVRAMLAR	43
1.4.1. ÖZLEM.....	43
1.4.2. SABIR.....	44
1.4.3. PİŞMANLIK.....	44

1.4.4. ŞİKÂYET	45
1.4.5. MİNNET	46
1.4.6. İNTİZAR	46
1.4.7. ŞÖHRET	48
1.5.FERDİ VE İÇTİMAİ PROBLEMLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR	49
1.5.1. İBRET	49
1.5.2. İHANET	50
1.5.3. KİBİR	51
1.5.4. KURNAZLIK	54
1.5.5. KÜSKÜNLÜK	54
1.5.6. MENFAAT	55
1.5.7. RİYA	56
1.5.8. ZARAR- ZİYAN	58
1.5.9. HASET	59
1.5.10. İNTİKAM	59
1.6.GÖÇ ETME GEREĞİ VE SOSYAL- PSİKOLOJİK NETİCELERİ	60
1.6.1. GURBET	60
1.6.2. AYRILIK	61

İKİNCİ BÖLÜM

2. İNANMAYA DAYALI UNSURLAR	65
2.1.1. YARATICI, YARATILIŞ GERÇEĞİ VE AHİRETE İNANIŞ	65
2.1.2. MELEKLERE İNANIŞ	68
2.1.3. HIZIR İNANIŞI	70
2.1.4. MEHDİ İNANIŞI	70
2.1.5. KURAN'A İNANIŞ	71
2.1.6. HAZRETİ MUHAMMED SEVGİSİ	75
2.1.7. PEYGAMBERLERE İMAN VE İNKİYAD	81
2.1.8. KADER İNANCI	86
2.1.9. YARADILIŞ İNANCI	89
2.1.10. BEZM-İ ELEST	90
2.1.11. ÖMÜR	90
2.1.12. KİYAMET	92
2.1.13. AHİRET	93
2.1.14. CENNET	94
2.1.15. SAYILARLA İLGİLİ İNANIŞLAR	96
2.1.16. EFSANELER	98
2.1.17. OLAĞAN ÜSTÜ DURUM VE VARLIKLARA İNANIŞ	98
2.1.18. NEVRUZ- KIZILELMA GİBİ MİLLİ İNANIŞLAR	100
2.1.19. FELEK VE TALİH İNANCI	101
2.1.20. BURÇLAR VE FALLAR	103
2.1.21. RÜYALAR VE TEVLİ	104
2.1.22. NAZAR İNANCI	105
2.1.23. ŞEYTAN	106

2.2.İSLÂM TARİHİYLE İLGİLİ HUSUSLAR	109
2.2.1. KÂBE	109
2.2.2. KERBELÂ VAKASI, HULEFA-İ RAŞİDÎN VE EHL-İ BEYT	110
2.3.İBADET ÇEŞİT VE ŞEKİLLERİ	114
2.3.1. DUA	114
2.3.2. TÖVBE (TEVBE)	116
2.3.3. İBADET ANLAYIŞI	118
2.4.ÖLÜM VE RİTÜELLERİ	125
2.4.1. ÖLÜM (ECEL) İNANCI	125
2.4.2. MEZAR VE MEZAR TAŞI	127
2.4.3. TABUT	129
2.5.TASAVVUF VE TASAVVUFLA İLGİLİ KAVRAMLAR	131
2.5.1. İNSAN-I KÂMİL	136
2.5.2. NEFİS	137
2.5.3. HİKMET	139
2.6.AŞK VE MECAZLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	141
2.6.1. AŞK	141
2.6.2. SEVGİLİ	146
2.6.3. ÂŞİK	149
2.6.4. SİTEM	151
2.6.5. NAZ	152
2.6.6. DERT VE ÇİLE	153

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TIPLER	156
3.1.1. PADIŞÂH	156
3.1.2. HALİFE	158
3.1.3. ULEMÂ	160
3.1.4. UŞŞÂK	162
3.1.5. ŞUARÂ	169
3.1.6. RAKÎB	169
3.1.7. ESNAF	172
3.1.8. SÛFÎ	172
3.1.9. ÂRİF	174
3.1.10. ZÂHİD	176
3.1.11. MÛNECCİM	177
3.1.12. GENÇ KIZ, GELİN VEYA ANNE OLMASI YÖNÜYLE KADINA BAKIŞ	180
3.1.13. KAHRAMAN	182
3.1.14. RİND	186
3.1.15. DOST	187
3.1.16. DÜŞMAN	188
3.1.17. MEDDAH	190
3.1.18. ZENGİN- FAKİR	191
3.1.19. KÖLE	192
3.1.20. BEZİRGÂN	194
3.1.21. HAYATIN İÇİNDEN, SIRADAN TIPLER	195

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YERLEŞİM VE YAŞAM ALANLARIYLA İLGİLİ, HALK BİLGELİĞİ VE EĞLENCEYE DAYALI UNSURLAR	198
4.1.1. İSİM VE ADLANDIRMAYA DAİR UNSURLAR	198
4.1.2. MİLLİYETLER VE UNSURLARI	200
4.1.3. ŞEHİRLER	202
4.2.MİMARI	210
4.2.1. KÖŞK, SARAY VE YALILAR	210
4.2.2. CAMİ	210
4.3.EŞYA VE ALETLER	210
4.3.1. KIYAFETLER	211
4.4.ESTETİK ALGI VE UNSURLARI	216
4.4.1. KOKU	216
4.4.2. HİTABET	216
4.4.3. GÜZELLİK ANLAYIŞI	217
4.5.MÜCEVHERLER, DEĞERLİ TAŞLAR VE SÜS EŞYALARI	235
4.6.OYUNLAR, ŞÖLENLER	237
4.6.1. SATRANÇ	237
4.7.SOFRA ADETLERİ VE ALETLERİ	239

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. HALKIN BİLGELİĞİNE DAYALI UNSURLAR	240
5.1.EĞİTİM VE ŞUBELERİ	240
5.1.1. MEKTEP	240
5.1.2. İLİM	241
5.1.3. MUSİKÎ VE EĞİTİMİ	242
5.1.4. TEMİZLİK, TEMİZLENME VE HAMAM KÜLTÜRÜ	243
5.2.HALK HEKİMLİĞİ VE TIP	246
5.2.1. İNSAN BEDENİ VE TEDAVİSİ	246
5.2.2. DAĞLAMAK- DÖVME YAPMAK	247
5.2.3. ŞİFA KAZANMAK	248
5.2.4. İLAÇ VE ZEHİRLER	249
5.3.TAKVİM VE ZAMAN ÖLÇÜTLERİ	250
5.4.HABERLEŞME VE ULAŞIM	251
5.4.1. NÂME- MEKTUP	251
5.4.2. KERVAN	252
5.5.SAVAŞ VE SEFERBERLİK	253
5.5.1. SAVAŞ	253
5.5.2. ORDU VE ASKERLİK	255
5.5.3. SİLAHLAR	256
5.5.4. YENİÇERİ OCAĞI	257

SONUÇ **259**

KAYNAKÇA **266**

i. KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tebliğ
c.	: Cilt
s.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Âşık Ömer divanı, gerek dönemine ait sosyal bakış açısı, gerek sonraki dönemlerdeki takipçileri açısından oldukça geniş bir malzeme sunmaktadır. İki binin üzerinde şiiriyle Türk edebiyatının en çok yazan şairlerinden biri olarak karşımıza çıkan Âşık Ömer, sadece 17. yüzyılın değil kendisinden sonra yaşamış Türk edebiyatının bütün saz şairlerinin de üstadı olarak bilinmektedir.

Klasik şiir geleneğinde başta şiirin estetik unsurları olmak üzere mazmun dünyası, söz sanatları, klişe yapılar ve zengin bir hayal dünyası bakımından Âşık Ömer, pek çok yönüyle incelenmeye değer bir şahsiyettir. Bu çalışma onun şiirlerinde bilhassa sosyal yapıya dair ana başlık ve detayları toplayıp incelemeye yönelik hazırlanmıştır.

Âşık Ömer, divanı olması yönüyle divan şiirine yakın, kendisini bir ozan olarak görmesi yönüyle halk şairidir. Prof. Dr. Şükrü Elçin, onun Hak tarafından âşık seçildiğini şu rivayetle anlatır:

Ömer'in düşüne ne girdiğini hiçbir kalemle yazıp anlatmanın imkânı yok. Ömer kendisini cennet bahçesinde gezmiş ve mis kokulu havayı teneffüs etmiş gibi hissediyordu. Birden sanki gökyüzü yarılmış gibi oldu ve ondan göz kamaştıran parlak ışıklar serpildi ki, o nurlar nazik, billur bir buluta çevrildi. O bulut aşağıya indi ve onun içinden yavaş yavaş güzel bir kadın kıyafeti görünmeye başladı. Nihayet bu kıyafet yere indi ve softa Ömer'in gözleri önünde hakikaten dilberliği tahmin edilemeyecek ebedî genç hurî kızlarından biri peyda oldu. Onun güzel bedenini güneşin ilk nurlarının görünmesiyle dağılıp giden sabah sisi gibi ince parıltı örtmekte idi. Gözlerinden her erkeğin yüreğini yaralayıcı nurlar saçılıyordu ve elinde ise güzel bir saz vardı.

Nihâyet, bilinmeyen bir kuvvet Ömer’i bu görünen hurînin ayağının altına çökmeye mecbur etti. “Kalk” dedi hurî kızı “Kalk Ömer! Allah aşkına, Muhammed aleyhisselam aşkına kederinden şikâyet etme! Sen Allah’ın sevgili kulusun, Bundan sonra senin kâbiliyetine, akıllılığına herkes şaşar ve senin bilgin önünde en yüksek akıl ve idrak sahipleri bile utanır. Bu sazı mukaddes bir tılsım olarak al ve onu gözbebeğin gibi sakla. Sen şarkılarında halkın hayatını güzelleştirecek ve onları Hak yoluna çağıracaksın. Cennet bahçesinden seni hakikî mutluluk, benim sevgim bekliyor!”¹

Bu sözleri söylemesiyle hurî kızı kaybolur. Âşık Ömer uyanır ve gördüğü düşü hatırlayarak çok düşünür. “Düş” der, ama elindeki saz rüyasının bilinmeyen bir mucize olduğunu tasdikler. Sanki onun gözlerinden perde düşmüş gibi olur. Rüya ve sonunda elinde kalan saz, onun bir Hak aşığı olduğunun hem icazeti, hem delaletidir.

Âşık Ömer’in hangi bakış açısıyla inceleneceği ve şiirinin menşei konusundaki bu bilgi ışığında, onun Hak’tan icazet almış bir ozan olduğunu söylemek mümkündür. Aldığı tahsil ve gezdiği medreseler yoluyla divan şiirine yakın duruşu, bu çalışmada iki yönlü bir incelemeyi de beraberinde getirmiştir.

Daha ziyade 17. yüzyılda ve daha çok Âşık Ömer’le başlayan divan şiiri tesirindeki Türk saz şairleri geleneği de bu zemine dayanmaktadır. Âşık Ömer’in şiirlerinde kullandığı kelimelerde dînî kültür çok açık bir şekilde görülür. Bazı araştırmacıların şairin pek de mükemmel bir tahsil görmediği şeklinde vermiş oldukları bilgiler doğruluktan uzaktır.

Âşık Ömer’in Şiirlerinde Sosyal Hayat konulu bu çalışmada, bölümler oluşturulurken öncelikle divanın tümü incelenmiş ve şiirlerde görülen sosyal unsurlar tespit ve tahlil edilmiştir. Ardından, yer alış sıklığına göre sosyal unsurlar derlenen konu başlıklarına göre bölümlere ayrılmıştır.

¹ Şükrü Elçin, Âşık Ömer, Ankara, 1987 s.2,3

Gerek sosyal hayata dair genel unsurların genişliği, gerek divanın boyutu düşünüldüğünde oldukça hacimli ve detaylı bir çalışmanın kaçınılmaz olması söz konusudur. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü kullanılan zamanın darlığı, detaylara daha az yer verme ve bölümleri ana başlıklarda toplama gibi lüzumu beraberinde getirmiştir.

Bu çalışma, önsöz, giriş ve sonuç bölümleri dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları ve bu başlıklara uygun şiirler seçilirken, sosyal hayatta rastlanma durumu ve örneklemin önemi dikkate alınmıştır. Konular bakımından hayatın her karesinde rastlanabilecek renkli temalardan sosyokültürel olgulara kadar pek çok ara başlık mevcuttur. Bu çeşitliliği, Âşık Ömer'in şiir dünyasının zenginliği oluşturmuştur. Sonuç bölümünde ise, bu tarz bir çalışmanın, üzerinde çalışılan şahsiyet, eser, dönemi ve sonraki yüzyıllar açısından önemi, varılan tespitler değerlendirilmiştir.

İnceleme ve değerlendirmeler yapılırken, akademik araştırma ve tez çalışmalarında halk edebiyatı üzerine daha önce “sosyal hayat” temasına sıkça yer verilmiş olmayışı, eserlerinden ilham alınacak kaynak şahsiyetlere ulaşmayı zorlaştırsa da özellikle Dr. Vildan Serdaroğlu¹ çalışmasıyla yol tespitimde rol oynamıştır.

Çalışma boyunca desteğini esirgemeyen öğretmen arkadaşlarıma, özellikle Asuman Tosun ve Zehra Öksüz'e, hayatı paylaşırkenki fedakârlıklarıyla eşim ve oğluma, aileme teşekkürü borç bilirim.

Çeşitli sebeplerle konu ve alan değişikliği yaptığım dönemlerde yola devam etme azmi veren Yrd. Doç. Nurgül Özcan'a teşekkürlerimi sunarım.

¹ Vildan Serdaroğlu, Sosyal Hayat Işığında Zâtî divanı, İsam, İstanbul, 2006

Konu seçimimde ve çalışmamın devam eden aşamalarındaki yardımlarıyla çalışmamı tamamlamada emeği geçen danışman hocam Doç.Dr. Hüseyin ÖZCAN'a şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

1. ÂŞIK ÖMER'İN HAYATI VE DİVANI

Âşık Ömer'in doğum yeri ve tarihi konusunda çeşitli rivayetler vardır. Doğumu hususunda en çok muvafık olunan tarih 1651 yılıdır. Ölüm tarihi konusunda birleşilen yıl 1707'dir. Elçin'in kaynak olarak ele aldığı Dr. Bayçura'ya göre, babası kürk ticaretiyle uğraşan Abdullah adlı bir zattır; annesinin adı ise Şerife'dir.

Tahsili konusunda kesin kanaat olmamakla beraber, düzenli ve tam bir medrese eğitimi görmediği iddia edilen şair, kendi kendini yetiştirmiş olmakla beraber şiirindeki ilmi seviye ve mazmun dünyası, medrese tahsili aldığı kanaatini vermektedir. “Âşık Ömer, tahsili olan bir adamdır. *Şairname*'deki kayıttan başka *tekerleme* başlıklı bir manzumesinde *Şerif*'ten sevgiyle bahseden şair, belki de bu zatın talebesidir. 652 numaralı şiirinde Hafız divanını, Sadi'nin “Bostan” ını Mevlana'nın “Mesnevi”sini tedkik ettiğini söyleyen ariflere Urfi gibi meydan okuduğunu anlatan Âşık Ömer, herhalde saydığı bu eserlerin asıllarından istifade edecek kadar Farsçaya vukuf peyda etmiştir.”¹

Elçin'in kaynak olarak ele aldığı Dr. Bayçura'nın bilgilerine göre, babası kürk ticaretiyle uğraşan Abdullah adlı bir zattır; annesinin adı ise Şerife'dir. Doğum tarihini 1619 ve 1621 olarak veren kaynaklar tahminden öte gidememektedir. Bize göre bütün bu bilgiler, Kırım rivayetinin gayet güzel süslenmesiyle ilgilidir.

¹ Sadettin Nüzhet Ergun, Âşık Ömer- Hayatı ve Şiirleri, Semih Lûtfi Mtb. (1936?), s.11

Aynı zamanda şahsi çabasıyla medreseye yerleşmiş olabileceği ve aldığı eğitimde marifet kazanarak dikkatleri üzerine çektiği, gördüğü rüyalarından aldığı icazetle asrının diğer şairleri arasında adı en çok anılan Âşık olarak yer bulduğu da rivayet edilmektedir.¹

Medreseye devam etmiş olma ihtimali kuvvetli olan şair, burada sarf, nahiv, mantık, maani, Arapça, Farsça, tefsir ve Dürer okumuştur. Hafız'ı, Sadi'yi burada öğrenmiş, şiirinin bilgi dağarcığını burada zenginleştirmiştir. Bu ilim seviyesi onun tahsilinin medrese yapısına dayandığını gösterir. Bu hususta kaynaklardan hareketle şu sonuçlar belgeleştirilmiştir:

“Şerifi adlı bir şairden ders aldığı, başta Fuzulî olmak üzere klasik edebiyatın belli başlı büyük şahsiyetleri yanında Hafız'ın divanı ile Sadi'nin Gülistan'ını okuyacak kadar Farsça öğrendiği anlaşılmaktadır.

Yazdıklarına ve rivayetlere bakılarak orduya girdiği, sınır kalelerinde bulunduğu, hatta bazı savaşlara katıldığı tahmin edilmektedir. IV. Mehmed'in 1678'de Çehrin Kalesi'ni fethi münasebetiyle bir manzume yazdığı gibi, II. Ahmed'in saltanatı yıllarındaki Rus, Venedik ve Avusturya seferleri ve II. Mustafa'nın bir gazasıyla ilgili bazı manzumeler yazmıştır. Şiirlerinden İstanbul, Varna, Sakız, Sinop ve Bağdat gibi yerleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde Bağdat'tan Tuna'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya yer almakla beraber bazı şiirlerinin hayal mahsulü olduğu tahmin edilmektedir.”²

Bir ozan gibi yer yer gezen Ömer'in Divan'ında, "Hafız Âşık Ömer" ibaresinin yer alması, çeşitli kaynaklarda saz çaldığının kayıtlı olması, onun farklı ve mühim alanlarda marifetini ifade etmektedir.

¹ Ergun, a.g.e, s. 13

² İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, 'Âşık Ömer' 1991, c. 4, s. 1

O, aynı yüzyılın âşıklarından Kul Mustafa, Kâtibi, Bursalı Halil, Gayri, Hayri ve Sadık'ı beğenmektedir; söylediği nazireler bunun güzel örnekleridir. Onun nazire söylediği diğer şairler arasında Karacaoğlan, Kuloğlu, Yazıcı gibi adlar da yer almaktadır.

Âşık Ömer, meşhur “şâirnâme” siyle kaynaklarda adı geniş bir şekilde geçen bir ozandır. “Uzun yıllardan beridir Türk Halk şâirleri üzerine araştırma yapanların âdeta bir “tezkire” gibi kaynak olarak kullandıkları bu “38” dörtlükten ibaret bir manzumeyi ilk defa Sadeddinin Nüzhet Ergun yayınlamıştı...”¹ Ayrıca ona ait olduğu halde divanda yer almayan, bu yüzden bilinmeyen farklı nüshalarda onlarca şiir vardır.²

Şairname'sinde, Şerifi adlı şairden bahsederken kullandığı şu ifadeler, bu zatın Ömer'in hocası olduğu şeklindeki görüşleri kuvvetlendirmektedir:

Şerifi değil mi cümleye üstad
Ol değil mi bizi eyleyen irşad

Safayi tezkiresinde, Şerifi'nin Kıımlı olduğu, İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Rumeli'ye gittiği söylenmektedir.

Türk edebiyatının en velûd şairlerinden biri olan Âşık Ömer'in nerede doğduğu konusunda belirsizlik çeşitli görüşlere yol açmıştır. Yapılan yurt içi ve yurt dışı araştırmalar onun Kırim Gözleve'sinden olduğu fikrini gerçeğe uzak bulmaktadır.³

¹ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatı Araştırmaları I, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 309

² Elçin, a.g.e, s. 481

³ Rıza Fazıl, “Âşık Ömer Kitabı Nasıl Hazırlandı”, Hazırlayan: Mükremin Şahin, Emel, sayı: 173, Temmuz-Ağustos, 1989 s. 31-33

Kendi şiirlerinden yola çıkan araştırmacılar onu gerçek bir mekâna bağlayamamışlardır. En eski divanındaki,

“Vatan-ı aslimiz Aydın ilidir” mısraı; diğer yandan,
 “Tehi sanman Ömer Gözlevelidir”

gibi mısralar, onun gerçek doğum yerini ortaya koymamıza engel teşkil etmektedir. Aydın, Kırım ve Konya'da üç ayrı Gözleve'nin var olması, tereddütleri artırmaktadır. Bu konudaki son eserin sahibi Ş. Elçin, çok eski bazı kaynaklardan yola çıkarak şu hükme varmaktadır: " Âşık Ömer'in vatanın Kırım Gözleve'si olduğu kuvvetle tahmin edilebilir."¹

Anadolu'nun hangi beldesinde doğmuş ve hatta yetmiş olursa olsun, o ilhamını Anadolu kültürünün cümlesinden alan ve mayasını da bu topraklara karıştıran, etkisi kesinlikle görülmüş bir saz şairidir. Bu hususta Kabaklı'nın görüşü şudur: “Şair, gerek döneminde gerek sonrasında adı sıkça anılan, şiirleri sevilen, söylenen; tesiri geniş ve derin bir yerdedir: “Âşık Ömer’i kendisinden sonra gelen âşıklar “pîr” ve en büyük üstad saydıkları gibi, adına birçok menkıbeler de nakledilmiştir. Biraz tasavvufî olan aşkî manzumeleri bestelenerek tekkelerde ilahî gibi söylenmiştir. Divan şairleri bile onu kâh ciddiye alan kâh küçümseyen mısralar söylemişlerdir.”²

Âşık Ömer’in iki binin üzerinde şiiri bulunmaktadır. Bu özelliğiyle Türk edebiyatının en çok yazan şairlerinden biri olma vasfına haizdir. Âşık Ömer Divanı'nın bilinen bütün nüshaları, başta Konya kütüphaneleri olmak üzere Türkiye kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ayrıca bazı kimselerde de Âşık Ömer Dîvânı'nın yazmalarının bulunduğu bilinmektedir.³

¹ Şükrü Elçin, Âşık Ömer, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987

² Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, c. 2, İstanbul, 2008, s. 814

³ Sadettin Nüzhet Ergun, , Âşık Ömer- Hayatı ve Şiirleri, Semih Lûtfi Mtb. (1936?), s.16.

Hemen hemen mevcut bütün cönklerde ve çeşitli şiir mecmualarında manzumelerine rastlanan şairin divanının belli başlı nüshaları şunlardır:

1. İstanbul Yahya Efendi Dergâhı Nüshası:

1728 tarihinde yazılan bu nüsha Âşık Ömer divanlarının elimizdeki en eski yazmasıdır. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Böl. Nu: 5097’de kayıtlı bulunmaktadır. Bu eserde 1136 manzume yer almaktadır.

2. Mevlânâ Müzesi Müzelik Eserler Bölümü Nüshası:

“Ayvansarâyî Nüshası” da denen bu nüsha Ayvansaray’ın Tuğludede Mahallesinden Hacı İsmâil oğlu Hafız Hüseyin tarafından tertip edilmiş olup 1780 tarihinde yazılmaya başlanmış ve 1782’de tamamlanmıştır. 336 yapraktan oluşan ve 99 numarada kayıtlı olan bu nüshada 1242 manzume yer almaktadır.

3. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası:

1215/1800 tarihinde İbni el-hâc Muhammed Emin Mahmud el-Râcî be-Kütahyevî tarafından istinsah edilmiştir. Eser üzerinde varaklar numaralandırılmış olup 120 varak olarak görünmektedir.

Âşık Ömer divanında mevcut şiirlerin nazım biçimlerine göre dağılımı, onun etkilendiği edebi çevre ve kendisinden sonrakilere tesiri bakımından kanaatlerimizi kesinleştirmektedir. Bir halk şairi olarak Ömer’in divan şiirinden beslenme yönünü açık bir şekilde gördüğümüz divan, sayıca bini aşkın şiire sahiptir.

Kaynak eser gördüğümüz çalışma, şiirlerin dağılımı konusunda fikir sahibi olmamızı kolaylaştırmaktadır. “Ben Âşık Ömer’in 6181 beyitli 667 manzumesini metin kısmında neşretmiş bulunuyorum. Bu manzumeler şekillerine göre şu yolda ayrılmıştır:”¹

¹ Sadettin Nüzhet Ergun, , Âşık Ömer- Hayatı ve Şiirleri, Semih Lûtfi Mtb. (1936?), s.62

Aşağıda tablo biçimine dönüştürerek verdiğimiz bu tasnife Şairname'yi de ekleyerek toplam 668 şiirin nazım biçimlerine göre dağılımını görmekteyiz. Bu tasnif bize, şairin halk ve divan şiirindeki nazım biçimlerini kullanmadaki hâkimiyet ve başarısını göstermektedir.

NAZIM BİÇİMİ	ŞİİR SAYISI	VEZİN
Şairnâme	1	Hece
Destan	9	Hece
Semaî	24	Hece (4+4)
Koşma	150	Hece (6+5)
Toplam Halk Şiiri Nazım Biçimi Sayısı	184	
Gazel	14	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Murabba	341	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Muhammes	21	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Müseddes	11	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Gazel	50	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Murabba	5	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Muhammes	1	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Müseddes	2	Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün
Gazel	31	Mefûlü Mefâilü Mefâilü Faülün
Murabba	1	Mefûlü Mefâilü Mefâilü Faülün
Muhammes	2	Mefûlü Mefâilü Mefâilü Faülün
Murabba	2	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün
Gazel	1	Mefûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün
Tahmis	1	Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
Satranç	1	Müfteilün Müfteilün
Toplam Divan Şiiri Nazım Biçimi Sayısı	484	
Toplam Şiir Sayısı	668	

2. EDEBİ ŞAHSİYETİ

İlk şiirlerinde "Adli" mahlasını kullanmışsa da, sonradan aldığı "Ömer" mahlasıyla tanınmıştır. Hem divan, hem de halk edebiyatı tarzında yazılmış şiirlerinden meydana gelen bir divanı vardır. Divan'ı yayımlanmıştır. Bazı şiirleri Gevheri'ninkilerle karıştırılmıştır.

Ömrünün neredeyse tamamını Anadolu coğrafyasında seyahatlerle ve belli sürelik tahsillerle geçiren Ömer'in Divan'ında, "Hafız Âşık Ömer" ibaresinin yer alması, çeşitli kaynaklarda saz çaldığının kayıtlı olması, onun değişik cephelerini ortaya koymaktadır.

Onun düzenli bir eğitim görmediğini, molla veya müderris olmadığını, belki sadece bir ozan olarak görülebileceğini düşünenler olsa da, divanı ve eldeki diğer nüshalar, klasik şiire vukufuyetini, his ve hayal dünyasının enginliğini, söyleyişteki ustalığını ve nazireler alan bir şair olarak tesirini ispatlamaktadır. Ayrıca onunla ilgili şu anekdot önemlidir: *"...Bekir Efendi softalara İslâm dininin mühim taraflarını anlatarak onların her birine sorular sorar. Sıra Ömer'e gelince Ömer, onun her bir sorusuna şiirlerle öyle derin manalı ve tam doğru cevaplar verdi ki, müdür şaşı kaldı. Bu sorulara daha bu vakte kadar hiçbir âlim bile bu derece doğru cevap vermemişti. Ömer'in böyle cevaplar verdiği haberleri o anda bütün medreseye yayıldı. Muallimlerin hepsi daha bıyıkları bile çıkmayan bu çocuğun şiir söylemede bütün şâirleri geçip gittiğine inandılar."*¹

Klasik şairlerimizden Ahmed Paşa, Fuzuli ve Atai'nin şiirlerine nazireler yazması; gazel, murabba, kalenderi, satranç, müstezad gibi şekillere örnekler

¹ Rıza Fazıl, Âşık Ömer-Şiirler Gazeller, Cilt: 1, Taşkent, 1988, s. 9, 10, 11, 12.

vermesi, Ömer'deki, yüzyıla hâkim olan klasik şiire yönelme arzusunun en güzel örneğidir. Zamanında ve daha sonraki yüzyılda oldukça şöhretli bir şair olan Ömer'e; Abu Hasan, Levni, Ruhi, Siyahî, Şevkat gibi şairler nazire yazmışlar, Âşık Nihani de bir medhiye söylemiştir. Onu kendisinden sonra gelen bu âşık ve şairler pîr ve üstad olarak görmüşlerdir.

Divanı olması, tesirinin görülmesi, divanındaki şiirlerin ekseriyetle klasik şiir nazım biçimleri olması, onu bir divan şairi olarak tavsif etmemize yetmez. Bu hususta yapılan tetkik ve değerlendirmeler bir yana, Âşık Ömer'in kendisine “âşık” adını seçmesi, elinde sazı bir ozan olarak yaşaması, tekkede bile olsa sazının telleriyle şiirini mısralara dökmesi, onun ait olduğu yere yazdırmaktadır. Bu hususta bir makalede: “Âşık Ömer bir saz şâiridir. Onun medrese tahsili gördüğü bir gerçektir. Şâirin şiirleri arasında yüksek zümre şâirlerinin manzumelerini aratmayacak güzellikte söylemiş olduğu şiirleri azımsanamayacak sayıdadır. Burada ilim âleminin ve okuyucuların şurasını iyi bilmeleri gerekir ki, saz şâirlerinin büyük ustası ve üstadı olarak kabul edilen Âşık Ömer'in dîvân edebiyatı tarzında, aruzla ve gazel, dîvanî, kalenderî, semaî, murabba, musammat, müseddes biçimlerinde de şiirleri bulunmaktadır ve bunlar sayı olarak da hece ile yazdıklarından oldukça fazladır. Bu durum şâirimizin yeterince edebî ve dinî tahsil gördüğünü göstermektedir. Söz konusu bu türler bugün bile Türkiye'de herkesin anlayabileceği türden kelimelerle oluşturulan edebî mahsullerdir. Yine söz konusu bu şiirlerde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler de tarih boyunca Türkçe kelimelerle yan yana kullanılan ve artık bizim olmuş, başka ve daha yerinde bir ifadeyle “fethedilmiş” kelimelerdir.”¹ şeklinde yer alan görüş, kanaatimizi kesinleştirmektedir.

Ayrıca Âşık Ömer'in yetiştiği yüzyıl, âşık tarzında klasik şiirin ve İslam kültürü etkisinin en hâkim bir şekilde görüldüğü bir dönemdir. Ebced hesabı, tarih düşürmek gibi an'aneleri de alan bu şair, bir ozan olsa da klasik edebiyatı karakterinde dercetmiştir. Âşık Ömer, edebi terbiyesine, çevresine, zamanına, ruhi

¹ Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, “17. Yüzyıl Saz Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar”, s.195

eğilimine en uygun bir şekilde halk ve divan şiirini terkip etmiş, her ikisinden türlü tad ve estetik olgunluktaki numuneleri divanında sunmuştur.

Onun bir ozan, bir âşık olduğunun en bariz delillerinden biri de, rüya ile icazet almış olmasıdır. Bu gelenek, âşık tarzında en yaygın anlayışlardan biridir.

“... Her köy çocuğunun olduğu gibi halk şâiri Âşık Ömer de okuma şansından mahrum olmuş. Durumları yerinde olanlar yakın yörelerdeki medreselere çocuklarını göndermişler. Âşık Ömer bu haktan da mahrum olduğundan yapacak bir işi, tutunacak bir dalı kalmamış. İyi kötü soğuk kış günlerinde sıcak bir yemek bulmaya çalışan âşık, baba evinden ve evlatlıktan reddedilmiş. Böylece susuz, çıplak, perişan, ayakta bir takunya ile ortada kalmış. Yokluk ve sefalet ve ölüme itilen Âşık Ömer kendisi için en seçkin yolun ölüm olduğu inancına varmış. Bu arada yakın akrabasının biri tarafından Allah rızası için eve alınmış. Fakat bu dahi onu hayata bağlamamış. İçin için ölme çarelerini aramış. İnanç ve iman sahibi olan Âşık Ömer intihar etmeyi hiç aklından bile geçirmemiş. Ama”Hüdâ gadirdir” diyerek kendini salıvermiş. Pejmurde ve bakımsız bir şekilde dolaşmaya başlamış. Günlerce yolculuktan sonra bir medrese bulup kaydolmuş. Gece gündüz sazı da hiç yanından bırakmamış. Medresede de sazla okumaya başlamış. İki sene gibi bir zaman medresede okuduktan sonra medresedeki öğrenciler ve öğretmenler sazla derse gelmesini engellemişler. “Günahtır” diye Ömer’i dövüp tartaklamışlar. Ömer geçimsizlik ve huzursuzluk olunca okula devam edememiş ve medreseden ayrılmaya mecbur olmuş...”¹

Âşık Ömer, tertemiz bir İstanbul Türkçesiyle konuşur ve yazar. Şiirinde İslam tarihi, peygamber kıssaları, tasavvufun derin buudları bulunduğu gibi, bir kır çiçeği tazeliğinde Anadolu deyiş ve inanışları da yer alır.

Etkilenmiş, etkilemiş, bir arı gibi peteğine bal almış, başka peteklere kovan yapmıştır. Nesimi’yi ve Fuzuli’yi Nef’iyi tanıdığını İranlı şairlerden Hafız-ı Şirazi’yi ve Sa’di’yi tanıyıp okuduğunu mısralarından sezdiğimiz Âşık Ömer, kuru bir taklit değil, mündemiç bir terkiptir.

¹ Hayri Yıldız, ‘Halk Şâiri Büyük İnsan Âşık Ömer’, Hadim’in Sesi, Yıl: 1, Sayı: 12, Haziran, 1994, s.5.

Âşık Ömer, hem aruz hem de hece veznini kolaylıkla ve başarı ile kullanan bir şairdir. Şiirlerinin çoğunu aruzla yazmıştır. Gazel, murabba, muhammes, kalenderi, satranç, müstezad ve muammalarında Osmanlı şiir dilinin açık özelliklerini görmek mümkündür. İrticalî söyleme gücünün bir tesiri olarak yer yer vezin dışına çıkmışsa da şiirinde ritim her zaman belirgin özelliktir.

Âşıkların piri sayılabilecek önemli bir isim olan Âşık Ömer, birçok şairin hatırına bile getirmediği konuları da taşımasıyla bilinir. Kuşkusuz bunda saz çalmasının ve diyar diyar gezen bir abdal olmasının büyük payı vardır. Divan ve halk şiirimizin ortak temalarına memleket güzellmeleriyle kahramanlık ve savaş türkülerini ilave edenlerin başında Âşık Ömer gelir.

Onu Mevlevi olarak kabul etmekle beraber, Bektaşilik geleneğine yakın olduğunu da düşünme mümkündür. Ancak Bektaşilikten söz ettiği şiirlerine rağmen onu Bektaşî telakki etmek mümkün değildir. Tasavvufa ve mutasavvıflara kalbi yakınlığı olan Âşık Ömer, yaşarken olduğundan çok vefatından sonra bir mutasavvıf şairlere yakın kabul edilmiştir.

Âşık Ömer, özellikle IV. Mehmed'ten III. Ahmed devrine kadar olan dönemde klasik şairlerimizin neredeyse sadece aşk şiirleri söylemekle meşgul oldukları günlerde konu darlığından kurtularak memleket güzellmeleri ve kahramanlık şiirleri vücuda getiren bir şair olarak dikkati çeker.

Onun üç asırdır devam etmekte olan şöhretinin asıl sebebi yukarıdaki satırlarda aranmalıdır. Mensubu olduğu milliyetin, müntesibi olduğu İslam'ın, tebaası olduğu Osmanlı'nın ve hissiyatını adeta damar damar mısralarında işlediği İstanbul ve Rumeli dâhil Anadolu'nun sazı, sözü, ozanı, seyyahı; velhasıl ruhu kesilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÂŞIK ÖMER DİVANINDA SOSYAL HAYATIN KAVRAM DÜNYASI VE SOYUT UNSURLARI

1.1. ADAB-I MUAŞERET

1.1.1. SELÂMLAŞMA

Osmanlı kültüründe selamlaşmanın yeri ve önemi dikkat çekici ölçüde büyüktür. Selam, adeta örfî bir kaidedir. Cuma, müminlerin bayramı sayılmaktadır. İslam Peygamberinden nakledilen hadis bu durumu netleştirmektedir. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Nefsim yed-i kudretinde olan zâta yemin ederim ki, imân etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız! Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın!"¹ (Amellerin en iyisi, selamlaşmayı yaymaktır.) [Eşiat-ül-lemeat] (Yalnız tanıdıklara selam vermek kıyamet alametidir.) [Taberani] (Karşılaştığınız arkadaşşa selam verin. Eğer aranıza ağaç, duvar yahut taş gibi bir engel girip de sonra karşılaşırsanız tekrar selam verin.)[Ebu Davud, İ.Mace]

Ey Ömer verdi selâmın bana ol nesl-i hâbîb
 Buldu bu haste gönül derdine gûyâ bir tabîb
 Gördü vechin okudu Nûr âyetin ezber hatîb
 Koptu bu na're-i yâhu mübârek cum'a gün (309)

¹ Müslim, İman 93, (54); Ebu Davud, Edeb 142, (5193); Tirmizi, İsti'zan 1, (2589).

Şair, işaret edilen selamlaşma âdetinin kendisine şifa verdiğini söylemektedir. Bu suretle adeta tüm bir topluluk cemaat halini almış, Peygamber nesli oluvermiştir. Selamın maksadı kalpleri telif etmek olarak belirginleşmektedir. Bugün Batı toplumlarında da selamlaşma, “merhaba” mahiyetinde sözlerle yaygındır ve medeni davranışların başındadır. Ayrıca yine İslâmiyetin “kıyamet ve alâmetleri” noktasında ihbarî bilgileri mevcuttur. Karşılaşan iki yabancı selamlaşma gereği duymamasının yaygınlaştığı bir dönemde kıyametin yaklaşmış olacağına dair hadis-i şerif buna işaret eder: “Tanıdığından başkasına selam vermemek Kıyamet alametidir.” (Taberani)

Buluşsam mahfice yolda giderken
 Selâm vermez ahde ikrâr ederken
 Görsem adûlarla işret ederken
 Gülmesem incinir gülsem incinir (s. 33/12)

Bu bölümde ise, selamlaşma beklentisi içinde olduğu kişi, sevdiği. Sitem dolu mısralarda sevginin vefasızlığından, yabancı veya düşmanlarla bile selamlaşırken âşığa bir selamı esirgemesinden yakınma vardır. Ayrıca âşık, ne yapsa yaranamamaktadır.

Kaldı deli gönül kaldı hep yasda
 Mevlâm erdür beni murada kasda
 Âşık Ömer eydür sevgili dostu
 Allah'ısmarladık diyemedüm ben

Deli gönül hep yasta kaldı. Mevlâm beni muradıma, amacıma ulaştır.
 Âşık Ömer der ki: Ben, sevgili dostu Allah 'a ısmarladık diyemedim.

Selamlaşma gibi vedalaşma da vefanın, hatır saymanın ifadesidir. Âşık Ömer, selamsız ayrıldığı için mutsuzdur. Belki de vedalaşmayı istememiştir. Neticede sevgili ile aradaki irtibatın tekrar kurulmasını istemektedir.

Şu karşıdan gelen dilber
Gelür amma neden sonra
Bir selâma kail oldum
Verür amma neden sonra (s. 413)

Sevgili, sadece bir selam bile verse değeri büyüktür. Âşık bunun için beklemiş olsa da muradına ulaşmıştır. O günün sosyal değerleri açısından sadece “selam vermiş olmak”, kendisi hakkında beklentisi olan biri için hedefine yaklaşmanın belirtisi sayılmıştır. Bugün, toplumsal nezaket kuralları gereği, mesela toplu taşıma vasıtalarında bile yabancı insanlar selamlaşabilmektedir. Bunda da farklı bir yakınlaşma eğilimi sonucu çıkarılamamaktadır. Şiirin ait olduğu dönem, selamlaşma hemcinsler için yaygın ve sevilen bir durumken, İslami referanslarla kuvvet kazanırken, karşı cinsten insanların selamlaşması, özellikle beklentisi olanlar için, çeşitli manalar barındırabilecek bir durum olarak görülmüştür.

Salınur karşında ağyâr ile hoş reftâr eder
Yüzüne bakmaz sana vermez selâmı âr eder
Şey’i verince sitemdir sonrası inkâr eder
Zülfünün Mansûr’uyum dersin heman berdâr eder
Anların yolunda olmuş niçe âşıklar şehîd (s. 371)

Yukarıdaki mısralarda ise sevgilin selam verirken bile ihtiyatlı olması ama yabancılarla rahat tavırlar içinde bulunabilmesi hali kınanmaktadır.

Âşık Ömer asla gülmez
Akar çeşmim yaşı durmaz
Ayda bir selâmın gelmez
Yârdan selâm muhâl anca (s. 413)

Yine sevgilinin bir selamı esirgeyecek ölçüdeki vefasızlığından şikâyetçi olunmaktadır. Özellikle selamın ölçü kabul edilmesi, bugünün değerlerine göre iletişimin araçları açısından tarafımızdan tam anlaşılabilir. Bugün teknoloji kullanarak aracısız iletişim mümkündür. Ve selama hacet kalmadan direk maksada yönelik söze de geçilebilmektedir. Oysa iletişimin bu tarz araçlarının olmadığı 17. Yüzyılda yaşayan şair, sevgiliden haberi, muhabbetin devamına dair teminatı, selamı getirip götürün aracı dostlar vasıtasıyla yapabilmektedir. Bu durum şahısların birbirine karşı tutumuna bir parça belirsizlik katarken, beklentileri de hep yüksek ve ümitleri iştıyaklı tutmaktadır. Şairin son mısralardaki ümitsizliği, sevgisini daha hayalî hudutlara taşıdığını gösterir.

Vermedin Tanrı selâmın bu Ömer bîçâreye
 Nâz ü refât ile geldin cilve-i nezzâreye
 Bir nigâh-i iltifâtın olmadı âvâreye
 Ey peri peyker güzel yâhu sabâhın hayr ola (s. 138)

Sevgiliye sitem dolu selamlaşmalarına örnek teşkil eden bu dörtlükte de şair hem selam vermekte, hem de selam vermeden zuhur eden sevgiliye halini açmaktadır. Sitem etmiş olsa da esas meselesi sevgiliye söz edebilmek, muhabbet hâsıl olması için selam sunabilmektir.

Kande idin cânımın cânânı hoş geldin hele
 Haste diller derdinin dermânı hoş geldin hele
 Bir niçe demdir görünmezdin neden ey mehlîka
 Yoklamazdın bu dil-i nâlânı hoş geldin hele (s. 168)

Bu karşılama konulu dörtlükte selamlanan sevgilinin hali, hatrı sorulmakta, aynı zamanda hastalıktan şikâyetle dikkatler âşığın üzerine toplanmaktadır. Selamlaşma mısralarında bir neşve hâkimdir. Aşağıdaki mısralarda da sevgili, coşku dolu sözlerle karşılanmakta, selamlanmaktadır:

Merhabâ ey zülf-i anber bû sabâhın hayr ola
 Ey nigâh gamzesi câdû sabâhın hayr ola
 Zahmet-i hicranda koyma âşık-ı mecnûnunu
 Kaçma ey gözleri âhû gel sabâhın hayr ola (s. 138)

Şair, bir yandan sevgilinin vasıflarını sıralarken diğer yandan da onunla selamlaşmaktadır. Selam, muhabbetin adeta önsözüdür. Sevgilinin naz ve cilvesinin örtüsü selamla aralanmaktadır.

Neticede seçilen tüm örneklerde görülmektedir ki selam; dost, sevgiliye, muhabbet kurulmak istenele sözün başlangıcıdır. Selamla başlayan söz muhabbetle bitmektedir. Selam kutsal değerler açısından bir vecibe ve bir ibadettir. Öyle ki selam, Peygamber Efendimizin adabıdır ve tanınıp tanınmayan tüm muhataplara selam vermek sünnetin ta kendisidir. Osmanlı kültüründe selamın ada-bı muâşeret kaideleri arasına girmesi, işte bu sünnet anlayışından sadır olmaktadır. Şair bu anlayışı mısralarında ifadeye yansıtmıştır.

1.1.2. TANIŞMA

Tanışma, iletişimin temeli sayılabilecek bir ritüeldir. Adab-ı muâşeret gereği, kişi karşısındakine kendini tanıtmak ve onu tanımak için iletişim kurar. Tanışma gereği ve şekilleri medeniyetin her döneminde farklılaşabilmiştir. İletişimin elemanları açısından bugün kıtalar boyu bir tanımla mümkündür. Ancak bu tanışma teknolojiye matuf, sanal ve güvensizdir. Şairin döneminde ise tüm yönleriyle ulaşılabilen ve gerçekliği tartışılmaz kişilerden söz edilebilir. Aşağıdaki dörtlükte ilk kez karşılaşan şahısların tanışmaları anlatılırken, “nereli” olduğu merak edilen insanlar söz konusudur. Geleneğimizdeki tüm tanışmalarda bu soru çok önemlidir. Kişi adeta yere bağlı anlam kazanır.

Sormak acep olmasun ne yerlüsün dedi bana
 Ben dedim değil zamânı sonra söylerim sana

Başladı bismillah ile boynuma saldım ana
Nâz-ü istiğnâ ile hakka tıraş et beni (s. 180)

Şairin tanıştığı şahıs, saç veya sakalını kesen, tıraş eden biridir. Tanışma adabı olarak nereli olduğunun sorulması, Anadolu gelenekleriyle bağdaşan bir durumdur. Verilen cevabın yetersiz bulunması sonucu araya seviyenin konulması ise, tarafların benzer alaka göstermemiş olmasıyla beraber gelişmiştir.

1.1.3. İKRAMLAMA- HEDİYELEŞME

İkram, hediye gibi gönül alıcı davranışlar her dönem etkili olan sosyal etkileşimlerdir. Hediye, günümüzde yaygın anlayış gereği “kişisel gelişim” tabir edilen eğitim alanının “Beş Sevgi Dili” diye adlandırdığı metotlardan biridir.¹

Yâr gel ikrâm edelim bir sen bana bir ben sana
Vasl için nâm idelim bir sen bana bir ben sana
Terk edüp ağyâr-ı dünü ikimiz tenhâ heman
Sohbet-i câm edelim bir sen bana bir ben sana(s. 148)

1.1.4. MİSAFİRLİK

Misafirlik ve davete icabet, geleneksel anlamda muhakkak riayet edilmesi gereken hassasiyetlerdir.

Gelmez isen bil ki gayet hâtırım kalır sana
Da'vete eyle icâbet gitme varup bir yana
Der ki bu Âşık Ömer gel kıyma yazıktır bana
Elveda' şimdengeru yarın sabah erkence gel (s. 203)

¹ Gary Chapman, Beş Sevgi Dili, Çeviren: Betül Çelik, Sistem Yayıncılık, 1999 s. 150

Sevgilinin davete icabet etmemesi, gönül kırıcı sayılmaktadır. Ancak akşam uğurlayıp sabah için davette bulunmasından anlaşılacağı üzere âşığın niyeti bir istifade düşüncesi değildir. Bu da misafire edebin kuralları içindedir.

1.2.GELENEKLERİ, SOSYAL AHLÂKİ TEMSİL EDEN KAVRAMLAR

1.2.1. ÖRF

Yaşanılan dönemden şikâyet ve değerlerin yıprandığından dem vurmak, her çağın ortak yakınması gibidir. Bu biraz da zamanın büyüdür, adeta geçmişi örterken sırlı bir de parlaklık katar hadiselere.

Ey dilâ bu âlemin sahnında sohbet kalmadı
Kalmadı halkın arasında mahabbet kalmadı
Kalmadı işlenmedik dünyâda bid'at kalmadı
Kalmadı seyr eyle hiçbir eski âdet kalmadı (s. 399)

Şair yukarıdaki mısralarda bugün için de söz konusu olabilecek problemleri dile getirmektedir. Daha çok sanayileşme, modernite ve teknolojinin getirisi olabilecek sosyal kırılmalardan söz etmektedir. Nitekim çevreye dayalı faktörler bir yana, insanın değişimi daha çok iç âlemine dayalı bir serüvendir.

1.2.2. SADAKAT

Sadakat, ancak özel ilişkilerde, hiyerarşik oluşum ve rejimlerde ve inanca dair mevzularda beklenti haline gelebilen bir ruh halidir. Sadakat, gösterilen taraf açısından belirleyici ve ayırt edici bir niteliklidir. Maddi veya manevi oluşumlarda sadakatin son derece etkili bir rolü olabilmektedir.

Nice bir etmezsın feryâdına dâd
 Yaraşmaz huplara bu tarz-ı îcâd
 Her ne emredersen ettim inkıyâd
 Öldürürsen dahi fermânın olsun (s. 69)

Şair, sevdiğine itaatini bir kez daha yenilemektedir. Sitem duymakta olduğu hadiseler yaşamış olsa bile, kesin bağlılık yemini etmektedir. Günümüzün sosyal yapısında “hak ettiği kadar değer”, “Sen beni sev; ben seni...”, gibi pragmatist karşılık beklentileri bulunmaktadır. O günlerde genel toplumsal eğilimle Âşık Ömer’in söylemi arasında paralellik olduğunu düşünürsek, sadakat göstermek, karşılığı olmasa da bir erdem sayılmıştır.

Bunca yıldır sıdk ile ben gerçek oldum bir gulâm
 Hak bilür anınla ben şöyleşmedim bir çif kelâm
 Geldi geçti ben kıyâs ettim bana verir selâm
 Vermedi gitti heman döndü beri söğdü bana (s.145)

Yine sitem dolu sözlerle sevgili kınansa da sadakatinden dolayı şairin şahsiyeti onurlandırılmaktadır. Gulâm olmak üzerinden karakter üstünlüğü ifade edilmektedir.

-Sâdıknım-lâyıkınım dilberâ etme cefâ ey bîvefâ
 -Lâyıkınım – dilberâ etme cefâ ey bîvefâ kendin nihân (s. 255)

Sevgili şairin başını döndürmüş olmalı ki şiirde “akis” sanatı görülmektedir.¹ Sevgilinin “nihan” olması beklentisi, vefasızlığı karşısında duyulan ızdırabın bitmesi arzudur. Mısralar bir ikna çabasını yansıtırsa bile, naz dolu sevgiliye sadakat kavuşamama durumunda bile devam edecek gibi gözükmektedir.

¹ M. Orhan Soysal, Edebi Sanatlar ve Tanınması, MEB, İstanbul, 1992, s. 26

Âşık-ı sâdık olanlar terk eder gayri işi
 Mü'min olur ki cihanda hayr ola anın işi
 Böyle va'detmiş Hudâ her ne ederse bir kişi
 Bir sevâba on yazılır bil mübârek cum'a gün (s. 307)

Sadakatın uhrevi ameller için olan cinsi, bire bin veren kazanımlar olarak görülmüştür. Sadık kişinin başka şeylerle iştilal etmeyen, hayırlı işlere kilitlenmiş kişi olduğu; ancak onun mü'min kişi olabileceği söylenmektedir. Sadakat, imanın emaresi sayılmıştır.

1.2.3. TEVAZU

Çağımızda yaygın olan “kendini değerli bulma” hali tevazuya nasıl bakacağımız sorusunu zihinlerimizde uyandırmaktadır. Tevazu en genel anlamıyla kişinin kendisini değer bakımından, başkaları seviyesinin en alt hudutlarında görmesidir. Bu bir “aşağılık kompleksi” hali değildir. Çünkü mütevazı insan, söz konusu olan bir işi bitirmek olunca geride kalan ya da etkisiz olan kişi değildir. Aslında tevazuyu narsizmin karşıtı olarak tarif etmek de mümkündür. Kişi ancak, ide dünyasında kendisini “obje” olarak görmekten vazgeçerek kâinatı doğru algılayabilir. Çünkü temelde kişi “süje” yani “gören göz” olmalıdır.¹ Bu onu, seyircilikten hakemliğe taşıyan bir güçtür.

Düşmüşüm bir olmadık da'vâya haddim bilmedim
 Başım uğrattım kuru gavgaya haddim bilmedim
 Ey dilâ ben bu fenâda cümleden a'lâ iken
 Âşık oldum ol şeh-i şeydâda haddim bilmedim (s. 220)

¹ İsmail Tunali, Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 95

Şair, o ulaşılmaz sevgiliye âşık olmakla haddini aştığını ifade etmektedir. Çünkü o sevgili kendisine meftun olunan ve mükemmeliyeti karşısında şair gibi itibarı olanları bile zavallı durumuna düşüren bir olağanüstü güzelliğe sahiptir.

Bu nevi tevazu anlayışı daha çok çaresizlik, acizlikten kaynaklanan mahviyettir. Tasavvufta da karşılığı olan “fena” düşüncesinin tezahürüyle beraber her aşkın sevgili karşısındaki genel mahçubiyetidir.

Ey şahin bakışlı yükseğe bakma
İndirirler seni kola bir zaman
Âşık sadıkların odlara yakma
Hiç lûtfun olur mu kula bir zaman (27/4)

Şair muhatabına tevazuu tavsiye etmektedir. Çünkü gözü yükseklerde olanın düşüşü de sert olacaktır. Sadık kişilere eziyet, tevazuu engelleyen bir haldir. Bu tarz bir anlayış, günümüzün “ben” merkezli tutumuyla da zıttır. Aynı zamanda da temkin telkin edilmektedir.

Âşık Ömer eder görmüşüm ezel
Ömrümün bağında döküldü gazel
Nice meftunların vardır ey güzel
Benim gibi ednâ kullar hû çeker (s. 34/13)

Şair bu bölümde Rabbine “hû” demesini yakınlık vesilesi sayarken, bir tevazu anlayışı ile Hakk’ı ananlar arasındaki yerini seçmiştir.

Kayd-ı kesretten geçüp bir cânibe kıldım havas
Âlem-i gaybdan iriştî guşuma bu pend-i hâs

Bulmak istersen eğer endişeden cây-i menâs
 Kimseyi rencide kılma kim mukarrerdir kısâs
 Sineni kibr-i küdurettten er ol eyler halâs
 Merd isen neyler senin âyine-i kalbinde pâs (s. 407)

Tevazuyu, Rabbe yakınlaşma yolcuğunda bir vasıta olarak görmek Âşık Ömer için hem kişisel hem geleneksel bir bakış açıdır. Bu tarz-ı telakki, aşağılık duygusu oluşturmak yerine yüksek seviyede bir karakter inşa etmektedir.

1.2.4. KANAAT

Asrımızın “büyük ölçekli ve daha çok” kazanma arzusu yerine “bereket” felsefesine dayalı yetinme ve fazlasını hayırlara vesile olmak için bağışlama gibi bir içtimai ahlaka dayalı kanaat duygusu, Osmanlı kültür ve geleneğinde dinamiklerden biridir.

Doğru yoldan çıkan seytana uyan
 Dünyâya meyletmez âhiretin sayan
 Kimdir bana mal ü rızkî yok deyen
 Benim mâl ü rızkım kanâatimdir (s. 74)

Şair, kanaat hazinesine işaret ederek aksi takdirde mal ve dünya hevesiyle aç davranmanın şeytanî bir yol olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim esas varlık yurdu ahiret olarak görülmektedir.

Ârif-i billâhı gör bekler kanâat guşesin
 Rıf'at-i dehre değışmez hâb-ı rahat guşesin
 Zevk-i dünyâyı verüp almış ferâgat guşesin
 Sünnete baş olmuş Ömer her ricâl-i ma'rifet (s. 360)

Marifet ufkunda yaşamak ve irfan ehli ile beraber olmanın sırrı kanaati seçmekte sayılmıştır. Bugün “daha çok kazan, kazan kazan” gibi kapital odaklı sistemlerin kendisini zenginliği ölçüde büyük hissettirdiği insana karşın o gün insanlığın yücelmesi kanaate ve tok gönüllülüğe bağlı görülmüştür.

1.2.5. İSTİĞNA

“Tok gözlü ve gönüllü olma” gibi algılanabilecek istiğna, bir parça da şahsi olgunluk ve kendi kendine yetebilmeyi gerektirmektedir. İstiğna sahibi kişi, yerine göre, talepkar bir kişiden daha çok arza sahip olabilir. Çünkü bu hal bir seviyenin ifadesidir.

Bâde-i câm-ı ezelden mest ü medhuş ola gör
 Kasr âsâ cây-i istiğnâda pür cuş ola gör
 Atlas-ı dünyâyı terkeyle nemedpuş ola gör
 Mülk-i kevni bir külâh ile bir ihrâma değiş (s. 352)

Dünyaya karşı tok durmayı ve dünyanın debdebesini, servetini terk etmeyi en büyük kâr olarak görmek gerekmektedir. Çünkü tasavvuf mektebinin bir talebesinin ancak sahip çıkabileceği bir parça sembolik giysi ile dıştan iç âleme kadar esas marifet ufkuna ulaşılacaktır. İstiğnanın yani tok durmanın asıl kaynağı metafizik âlemdeki bu zenginliktir. Zira bu zenginliğin deryasında yeryüzü debdebesi erir kaybolur ve hazların en sarhoş edicisi burada tadılır.

Bugün için dünyayı reddetmek ya da görmezlikten gelmek, fiziksel âlemin şablonuyla yetişen nesiller adına zor anlaşılabilir durumlardandır. Ancak maddenin doyuramadığı insanların yoga, meditasyon gibi mistik alemlere yönelişi, mana ihtiyacının önemine işaret eder.

Bir güzel sevsem ki ben ağyâre minnet olmasa
 Kadr-i âşık anlasa sâhib eziyyet olmasa
 Gün gibi rûşen cemâli verse Yûsuf'tan nişan
 Hem metâ-ı valsına âlemde kıymet olmasa (s. 154)

Şair seveceği güzellikte istiğna ve kendi ölçülerine göre “mükemmeliyet” aramaktadır. Hazreti Yusuf gibi mutlak bir güzellik ve değeri biçilemeyen bir vuslatı olmalıdır.

Cevr ü istiğnâların sen bâisin eyle iyan
 Ben de kâr-ı derd-i aşkın ideyim bir bir beyan
 Sonra seyret acımasız mısın bana ey nevcevan
 Sözü i'lâm idelim bir sen bana bir ben sana (s. 148)

Şair sevgiyle karşılıklı olarak halini arz etmeyi teklif etmektedir. Bir nevi “açık oturum” teklifi sunmaktadır. İnanmaktadır ki bu karşılıklı halleşmede sevgilinin naz ve istiğnaı en önde gelecektir. Âşık hakkında bir şikâyet mevzuu ise geçemeyecektir. Olsa olsa aşk derdi konuşulacaktır.

Öyle görülmektedir ki “istiğna” sevgilinin en belirgin vasıfları arasındadır. Günümüzde âşıklar arasında istiğnadın çok “her menfaate açık olma” gibi beklentiler yaygındır. Oysa istiğna, yani “beklentsiz olma ve talepte bulunmayacak kadar tok olma” hali, âşık üzerinde sevgilinin hâkimiyetini ve cezbesini artırmaktadır.

1.2.6. DOSTLUK

Dostluk kavramı menfaatin kol gezmediği, feragat gerektiren, rekabet değil refakat çağrıştıran bir anlayışa dayanmalıdır.

Benim ile yiyip içip gezerken
 Rakiplerim oldu dostun Abdullah
 Cihanda ben seni dostum severken
 Neyledim ki bana küstün Abdullah (s. 36)

Şaire göre dostluk, bir anda uzaklaşamayacak, menfaate göre değiştirilemeyecek, başkasıyla kıyaslanamayacak bir değerdir. Dostuna sitem etmesi, bu siteme binaen menfaat uğruna değişim yaşayanlara bir hatırlatma gibidir.

Gördüğüne düşme nâkıs sözlere uyma gönül
 Gaflet el vermez bu yolda aç gözün yumma gönül (s. 377)

Şair için en temel fazilet, muhatabını iyi seçme, her söze pirim vermeme ve bu suretle yalnız marifet ufkunda dolaşma olmalıdır. Muhatap seçebilme, dost bulabilmenin de ölçüsü olmalıdır. Her görülenin dost olamayacağı kanaati esastır.

Bulunmaz bu kev ü mekân içinde
 Ne yahşiler gördüm yaman içinde
 Hakîkî dost var mı cihan içinde
 Kime fâşedeyim sırr-ı nihânım (s. 36)

Dünyada hakiki dost bulmanın zorluğundan yakınan şair, dostuyla paylaşmak istediği sırrından söz eder. Daha başlangıçta paylaşılmak istenen bu sır, şairin asıl zenginliğidir. Beklediği dost içinse peşinen sergilenen bir hazinedir.

1.2.7. LİYAKAT

Kişi liyakat ölçğine göre amellere muhatap olmalıdır.

Hâtıra bu yüzden elverse hâlet
 Reftâra güftâra komaz liyâkat
 Bir dem sakın olmaz bahr-i felâket
 Elbette bir yüzden erişir emvâc (s. 30)

Şair, olup bitenlerin liyakate göre değil biraz da talihe göre şekil aldığını söylemektedir. Derecesi yüksek olan, kabiliyetli biri bile felaketler denizinin üzerine gelmesi sonucu dev dalgalarından kendisini kurtaramayacaktır. O asil yürüyüşü ve tatlı sözleri de herc ü merc olacaktır.

Bugünün “şans” anlayışı uyuşan yönleri olan bu yaklaşım, kaderden biraz daha farklı bir bakış açısıdır. Daha çok dünya mutluluğu anlamına gelen “talih” bugün burç, fal gibi eğlencelik kavramlarla ifade edilmektedir.

1.2.8. NAMUS

Namus anlayışı dönemden döneme değişse bile, evrensel değerler arasında tartışmasız bir yeri vardır. Günümüze yaklaştıkça aşındığı düşünülen, sinema ve tiyatro gibi iletişim araçlarıyla yer yer konu edinilen bu kavram¹, kalıcı etkileşim kurmak isteyen her birey ve muhatabı için hâlâ çok önemlidir.

Kalmadı gitti elimde ihtiyârım bilmedim
 Bilmedim terk eyledim nâmus ü ârım bilmedim
 Bilmedim yağmaya verdim elde varım bilmedim
 Bilmedim sehville geçti ruzigârım bilmedim (s. 399)

¹ Ertem Eğilmez, Şener Şen, Namuslu Namussuz, İstanbul, 1984

Şair, iradesini sevdiğine teslim etmiş olmakla, kendisine ait onur değerleri olan nesi varsa unutmuş, yitirmiş; kendisini rüzgâra¹ yani kadere, feleğe bırakmıştır.

Bu zamâne dilberinden sanmanız olur vefâ
Salınup bîgânelerle âşika eyler cefa
Yok güzellerde hakikat söylenür kaftan kafa
Ben seni terk edemem ırz ile ârım var benim (s. 234)

Aşığa göre sevgili, zamanın değerlerine bağlı olarak vefasızdır. Hem güzelliğiyle gönül alır, hem aşığına eziyet eder. “kaftan kafa” yani alfabedeki tüm harflerin başlattığı isimleriyle sevgililer vefasızdır. Ama şair vefasız olmayacaktır. Çünkü bu onun namus anlayışına aykırıdır. Böylece sevdiğine “utanma, namus sahibi ol” çağrısında da bulunmaktadır. Yine aynı tematik anlayışa sahip bir dörtlükle şair duygularını iletmeye devam etmektedir:

Gönül dost evine varma
Hâlin dildâra arzolsun
Her güzele güzel deme
Olursa ehl-i ırz olsun (s. 418)

Şairin şikâyetçi olduğu vefasızlık durumu yalnızca o zamana mahsus bir davranış biçimi değildir. Bugün de toplumlarda vefa problemi mevcuttur. Özellikle Batı kaynaklı kültürlerde bireylerin yabancılaşması had safhadadır. Bu değerler kendi dünyamıza da tesir etmiştir. Tabii vefasızlık üzerine söylenmekte olan sözler de hâlâ devam etmektedir.

Şair bu husustaki kesin kanaatini, sevgili ve dost seçerken “namus” değerleri olan kişiye kenetlenmek üzere ahdederek sergilemiştir.

¹ Ferit Develioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 1993, s. 902

1.2.9. SIR

Sır, madde âleminden çok manâ değerlerine bakan yönleriyle anlaşılmalıdır. Bugün için daha çok “devlet sırrı”, “politik sırlar”, ya da “büyük hayatlara ait gizemli hikâyeler” gibi anlaşılabilir olan sır, şairin dünyasında tasavvuf buudu olan ve kişinin kendi derinliklerine bakan bir kavramdır.

Âşıklar ölümden kaçmaz
Serin verir sırrın açmaz
Kişi sevdiğinden geçmez
Mahabbet başka hâl anca (s. 413)

Dörtlükte sırrın aşka dair bir kanun gibi anlaşılmasına işaret edilmiştir. Aşkın daha çok metafizik yönü ve “ide” şeklinde anlaşılın mükemmel hali anlatılmıştır.

Kalmayım dersen Ömer gaflette ayn-ı sırrı aç
Âlem-i aşk bir aceb mir’ât-ı ibrettir göz aç (s. 401)

Nitekim işte bu mısralarda sırrın ötelere ait olduğu, gözle değil gönülle görülebileceği apaçık söylenmektedir. Tasavvufa dair “gaflet” tabiriyle ve “mir’at”¹ sözüyle asla ve yansıması olan kâinata, ulaşılmak istenen menzile de işaret edilmiştir.

Bu cihan bir tekye ey dil konan olmaz bunda aç
Kıl tevekkül Hak’ka kalbinden kanâat gözün aç
Açma derdin herkese kalmadı çün ehl-i ilâc
Bu zamânın bivefâsıyla olunmaz imtizac (s. 398)

¹ Ferit Develioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kıtabevi, 1993, s. 652

Bu bölümde ise sır, ihtiyaç ya da arz-ı hâl gibi görülmektedir. Başkasına hâl anlatmanın vakti olmadığı, zira dünyada gerçek dost kalmadığından dem vurulur.

Beni sen şây ettin halka
 Çeşminden kanlı yaş aka
 Bu dilhaste-i âşıkâ
 Cefâlar daimâ olmaz (s. 420)

Artık sevgiliden, sevgilinin şairin sırrına sadık kalmadığından söz edilmektedir.

Serteser seyreyledim kevn ü mekânım kalmadı
 Âleme fâş olmadık râz-ı nihânım kalmadı
 İrdi idrâke halel tâb ü tevânım kalmadı
 Pâyimâl-i berzemin oldum zamânım kalmadı
 Hirmen-i ömrüm öğüttüm etmedim bir dâne aş
 Âsiyâb-ı ten yıkıldı kalmadı taş üzre taş (s. 409)

Şair, gizli kalması gereken hâlinin ifşa olduğunu, bu sebeple ömrünün darma dağınık, yerle bir hale geldiğini söyler. Bu öyle bir felakettir ki ömür kepeğini öğüten değirmende bile taş taş üstünde bırakmaz.

Ârif ol aşk-ı Hudâ râf-ı selâmettir sana
 Nefsinin esrârını bilmek saâdettir sana
 Dâimâ vâki' olan mevti işârettir sana
 Sâhibibir gün alır rûhun emânettir sana (s. 396)

İşte şimdi sırrın gerçek maksadı ve tasavvufî karşılığına sıra gelmiştir. Keşfedilmesi gereken esas sır, nefsin hususiyetleridir. Böylece “nefis” denen girdab aşılabılır.

Ne bilir esrâr-i Mevlâ'yı câhil
 Muhabbetle olur rızâyı tahsil
 Cemâlin gördükçe mest-i lâya'kıl
 Hayrânun değıldür ya nedür gönül (s. 50)

Câhil olan Mevlâ'nın sırlarını ne bilir. Rızayı kazanmak muhabbetle mümkün olur. Ey gönül, sarhoş âşık sevgilinin güzelliğini gördükçe hayranı değıldir de ya nedir?

Cehalet, bugünkü anlamıyla “bilgi” sahibi olmamaktır. Oysa şaire göre cahil, Allah'ın rızasına ulaşma isteğinden uzak duran kişidir. Üstelik bu bilgelik akli baştan alan bir hayranlık hali de oluşturur.

Hakîkî âşıkın bendene kıyma
 Sırrımız fâşedüp âleme yayma
 Kerem kıl rakîbe Şeytan'auyma
 İnsâf eyle gel başaralım sevdiğim (s. 54)

Şair bu kez sevdiğine seslenmektedir. Sevgilisinden istediğı şey, sırlarına sadık kalmasıdır.

1.2.10. AF

Af, hem çok özel hem çok genel ve evrensel bir başka kavramdır. Her suçlu, ya da hata sahibi, pişmanlık duymaya başlayınca affedilme beklentisi de başlar. Günümüzde siyasi suçlular, adi ya da kamusal suç işleyenler, zaman zaman geneli kuşatan aflardan yararlanarak mahkûmiyetten kurtulma yollarını aramaktadır. Osmanlı toplumunda ve şairin döneminde “suç ve ceza” kavramlarıyla beraber “af” da hep işleyen bir adalalet mekanizması olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in kendi

bileğini “kısasa kısas” hükmüyle cellâda uzatması ve bu ideal tavır üzerine davacının “af” talebinde bulunması misali bunu hatırlatır.

Şaire göre af hem reel âlemden, hem hayal âleminde işlenen hatalar içindir. Esas mesele sevgilinin şairi affetmesi üzerinedir:

Çoktan kuluyum sen şâh-ı zamânın
İnsâf eyle gel barışalım sevdiğim
Var ise göğsünde dînin imanının
İnsâf eyle gel barışalım sevdiğim (s. 54)

Âşık, sevdiğiyle dargın kalmayı bir türlü hazmedemez. Zira onun sevdiği zamanın şahı, gönüllerin baştacıdır. Sevdiğine bağlılığını “kulu olmak”la teyid eden Âşık Ömer, ondan “insaf” beklemektedir. Dargınlığın sebeplerinin rastlanmadığı dörtlükte affedilme beklentisi kuvvetlendirilirken, “din, iman” gibi hususlar dayanak noktası seçilmiştir.

Sosyal manâda “küs veya dargın kalma” anlayışı karşısında müslümanlığın “dargınlık” duygusuna enfazla “üç gün” müsamaha göstermesi şairin beklentisine kuvvet kazandırmaktadır. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Aranızdaki bağları koparmayın. Birbirinize yüz çevirmeyin, birbirinize buğz ve haset etmeyin. Allah'ın kardeş kulları olunuz. Bir Müslüman'ın kardeşine üç günden fazla dargın durması helal olmaz."*¹

Diğer bir rivayet şöyledir: *"Bir müminin diğer mümin kardeşine üç günden fazla dargın durması helal olmaz. Üç gün geçince biri diğeriyle karşılaşsın ve selâm versin, (kendisine selâm verilen) cevap verirse ikisi de hâsıl olacak ecir de müşterek olurlar. Cevap vermezse vebal (günah) ona aittir. Böyle yapmak suretiyle bir Müslüman dargınlıktan kurtulmuş olur."*²

¹ Buhârî

² Ebu Davûd

1.2.11. AKILLILIK

Akıl, estetik unsurlarından bile sayılabilecek; hem güzelliğin hem ilimin miftahıdır. Tabiatta, insanı diğerlerinden ayıran miftah, akıldır.

Gavvâs olup ummanlara daldığım
Lâl ü yâkut dürr-i yektâ bulduğum
Benim bu ilimde mâhir olduğum
Âkl ile fikr ü firâsetimdir (s. 74)

Şair, kendisini ilim deryası içinde en değerli hazineleri keşfedip su üzerine çıkaran bir mahir dalgıç olarak görmektedir. Bu denli mahareti, akıl, fikir ve feraset kullanarak sergilemiştir. Düşünce gücüne dayalı bu üç aşama, aslında bugünün “odaklanarak problem çözme” şeklinde izah edilen düşünce gücüdür. İnsan beyninin sırlarını ve gücünü daha o dönemde izah eden bu dörtlük, Âşık Ömer’in ve döneminin aslında adı konulmamış olsa da “felsefe ve mantık”taki ufkunu göstermektedir.

Akıl aldırılmışın nerde gezersin
Âlem kızgın sacdır nerde gezersin
İstedğin nedir nerde gezersin
Âkil insan kendi kendin araya (s. 26)

İşte bu dörtlük, aklın felsefi sınırlarına ve insanın özüne dair ölçüsüne işaret etmektedir. Dış âlemde kendisini arayan insanın kendisine eli boş döneceğini, esas keşfin bir “iç yolculuk”la mümkün olacağını dile getirir. Yoga ya da benzer felsefe yapılarının çok ötesinde bir anlayıştır bu. Nitekim özünü İslam düşünce yapısından alan tasavvufa dayanmaktadır.

Şair dörtlüklerde aklın madde ve manâ âlemine bakan keşif gücünü son derece beliğ ve fasih izah etmiştir.

1.3. KARAKTER EĞİTİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Karakter eğitimi, tüm çağ ve milletlerin en temel paradoksudur. Milli var oluş ve ortak kader varlığının yapıtaşı aslında yetiştirilen “karakter”dir. Osmanlı aile yapısı ve geleneğinde ferdin ahlaki değerleri okul öncesi oluşturulmuş, mektep yoluyla da gerekli donanım ve zenginliğe kavuşturulan fert yetiştiği topluma hizmete katkıda bulunmayı karakterinin gereği saymıştır. Şehzadelerinden çoban çocuklarına kadar her fert imkânları ölçüsünde titizlikle yetiştirilmiştir. Nitekim Âşık Ömer için durum bunun aynıdır. Şairin şiirlerinde karaktere dair ipuçlarına “nazara verme” gibi yorumlayabileceğimiz “övme” anlayışıyla başlayalım.

1.3.1. METHETMEK

Güzelliğiyle methedilen sevgili, dilden dile dolaşan estetik yönleriyle gönüllerde yer etmektedir.

Pâyine yüz süren kullar
 Dem-â-dem medhin iderler
 Al yanak üstüne güller
 Takan dilber kiminsin sen (s. 417)

“Ayağına yüz süren kullar, dâima seni överler. Al yanak üstüne güller takan güzel, sen kiminsin?” Sevgilinin sürekli övülmesi, onu bir kez gören âşıklar arasında yaygın bir haldir.

1.3.2. ÜSTÜNLÜK DUYGUSU

Sevgilinin, değer verilen varlığın methedilmesi ve onun yetkin bir güzelliğe sahip olması, sevgilide istiğna yani tam doyunluk, naz ve ihtiyaca tokluk oluşturmuştur.

Böyle istignâlara âyâ nedir aceb sebep
 Bî-vefâlık semtidir itdiklerin fi'l-cümle hep
 Dil-rübâlar içre bilmem böyle mi bilmem acep
 Olmuş iken tâ ezelden âşina küstün bana (s. 142)

Sevgilinin mesafesi, küskün kalması şaire şaşkınlık vermektedir. Bu vefasızlık sevilenlere dair bir genel tutum olarak da görülmektedir. Oysaki sevgilinin vefa borcu vardır. Çünkü önceleri yakınlık göstermiştir.

Mısralarda ifadesini bulan istiğna, âşık tarafından şikâyetçi olunan bir tutum değildir. Çünkü sevgili istiğna gösterdikçe tesir gücü ve cazibesi artmaktadır. Platonik anlayışla bağdaşan bu düşünce, “ucuz meta” olmanın da önüne geçer. Günümüzde pahası her nevi biçilebilen ve rahatlıkla “elde” edilebilen meta durumunda olan “sevgili” o gün, ulaşılamadıkça değeri artan pırlanta gibidir.

1.3.3. YETENEK

Karakteri belirleyen önemli faktörlerden biri de yetenektir. Kabiliyet kelimesiyle de karşılanan yetenek, şairin dünyasında doğuştan geldiğine inanılan ancak gayretle istidat haline getirilebilecek olan bir güçtür:

Ey Ömer bildim anınçün istirâhat sende yok
 Cisminin mağlûbusun rûha riâyet sende yok
 Erdi idrâke hâlel akl u liyâkat sende yok
 Kabiliyet kılmağa imkân ü tâkat sende yok (s. 403)

Şair, yetenek sahibi olamayışından yakınmakla beraber bununla ilgili mesuliyeti kendisinde görmektedir. Bu durum, kabiliyetin, şahsın gayreti ölçüsünde gelişebileceğinin itirafıdır. Günümüzde yeteneği tanımlayan psikologlar, doğuştan kazanılmış olmakla beraber yaşadıkça geliştirilen bir güç olduğunu da söylemektedirler.

1.3.4. VEFA

Vefa, karakterin en belirleyici unsurlarındandır. Sevgili ve âşığın karşılıklı mesuliyeti gibidir. Sevgilinin vefasızlığından sürekli dem vurulsa da âşık onu terk etmeyendir.

Âşıkâ mihr ü vefâ yâda cefâ kılsa güzel
 Hem tabîat anlasa hem keyfimi kılsa güzel
 Bir kalender rind meşreb ibn-i vakt olsa güzel
 Va'de-i vuslatte hiç ferdâya niyet olmasa (s. 154)

Şair, sevgilide murad ettiği vasıfların başına “vefa”yı koymaktadır. Vefalı olmasını istediği sevgili aynı zamanda şen şakrak ve beraberlikten keyif hâsıl eden ruha sahip olmalıdır. Şair bu kısımdaki vefadan daha çok anlık birlikteliği çıkarmaktadır.

Anca çektim râh-ı gamında cefâ
 Hupların şâhısın ahde kıl vefâ
 Müyesser olaydı süreydim safâ
 Güldürme bendene ağyârı tez gel (s. 46)

Şair, çektiği cefaya bedel olarak, beklemekte olduğu sevgilinin tıpkı söz verdiği gibi dönmesini istemektedir. Aksi takdirde eller, yabancılar onların üzerine gülecek, onları hafife alacaktır. Vefa, beraberinde onur ve hatır gibi sosyal kazanımları da getiren bir olgudur.

Bize kalmış yanıp tütme
 Bivefânın ahdin gütmek
 Yârı tenhâda saydetmek
 Benim boynuma borcolsun (s. 418)

Vefasız sevgiliyi avlamak, artık mesuliyet olmuştur. Çünkü vefasına sadık kalmayarak sayyadı¹, avcıyı, cezp etmiştir. Aslında ancak vefa, aşığı sevgiliye yaklaştırması gereken bir şey olduğu halde, sevgili vefasızlığıyla bu cazibeye yol açmıştır. Döneme ait klasik aşk anlayışının özünde “vefasız sevgili” vardır.

Yanıma yaklaşma ey hercâi bildim niydüğün
 Hep senünçün çekerim sevdâyı bildim niydüğün
 Bivefâlık fehmedüp senden ferâgat eyledim
 Sevdiğim artırdın istiğnâyı bildim niydüğün (s. 310)

Şair, sevgilide vefasızlık sezip ondan uzaklaştığında sevgili bundan müteessir olmamaktadır. Bu eğilmez duruş sevgilinin tesir gücünü artırmaktadır.

Gider oldum pür-cefâ sen bir yana ben bir yana
 Çünkü kılmazsın vefa sen bir yana ben bir yana
 Siz sağ olun biz selâmet edelüm yâ hû seni
 Ver benim gönlüm bana sen bir yana ben bir yana (s. 125)

“Cefâ ile dolu olarak gider oldum. Sen bir yana ben bir yana... Çünkü sen vefa göstermezsin. Sen bir yana ben bir yana... Siz sağ olun, biz selamet. Sana veda edelim. Benim gönlümü bana ver. Sen bir yana, ben bir yana gidelim.” Vefasız sevgiliden şairin artık tek istediği şey, gönlünü hür bırakmasıdır. Artık bu sevgi âşık için esaret olmuştur.

¹ Ferit Develioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1993, s. 923

Ol tıfl-ı nevreste şûh-ı cihânum
 Hûblar içre şimdi bir dânedür
 Aceb bî-vefâdur çeşm-i fettânum
 Gönlüm ol ecilden dîvânedür (s. 428)

O yeni yetişmiş fidanım, dünyanın şuhu, güzeller içinde şimdi bir tanecikdir. Fettan gözlü sevgilim şaşılacak kadar vefasızdır, gönlüm o sebepten delicedir.

Bu zamâne dilberinden sanmanız olur vefâ
 Salınup bîgânelerle âşîka eyler cefa
 Yok güzellerde hakikat söylenür kaftan kafa
 Ben seni terk edemem ırz ile ârım var benim (s. 234)

Vefa, âşîğın vasfıdır. Ancak sevgili türlü işvelerle eziyet ettiği âşîğa vefa göstermez. Buna rağmen şair “vefa” sözü vermektedir. Aynı zamanda ona göre vefa, namustur.

Ömer gör âlemi mutlak
 Mezâkı yok vefâ elhak
 Vefâ olsa görürdü Hak
 Muhammed Mustafa dünyâ (s. 414)

Şair bu bölümde, vefayı en çok hak eden, kâinatın en sevileni Hazreti Muhammed Mustafa'nın dünya tarafından vefayla kuşatılmadığını, ömrü vefa edince Hakka kavuştuğunu söylemektedir.

1.3.5. İRADE

Günümüzde iradeyi yok eden faktörler daha çok birey kaynaklı görülmektedir. Tasavvuf anlayışındaki iradenin sevgiliye teslim edilmesiyle en son “terk-i terk” anlayışı ile de bağlantılı olarak görülebilir.

Geh tegafül gösterüp peyveste ebrûsun görüp
 Sîne-i mecrûhuma ok üstüne oklar urup
 Akl u fikrim ihtiyârım aldı can ister durup (s. 385)

İrade ve tezahürleri, sevgilinin oklarıyla eriyip giden hükümsüz güçlerdir. Şairin iradesini kullanamayışı anlatması bir şikâyetten çok aşkın meratibinde bir merhalenin itiraf edilmesidir. Bir nevi övünç vesilesidir.

1.3.6. KUL HAKKI

Öğretilen değerlerin en önemlilerinden sayılan “helal ölçülerle yaşama, başkasının hakkına el uzatmama” bugün hâlâ temin edilmeye çalışılan birey haklarının en önemli teminatlarındandır. Avrupa Birliğine Giriş gibi spesifik oluşumların yaşandığı günümüzde, “kriterler” adı altında değiştirilmek istenen insanımızın yüzyıllar öncesine ait köklerinde canlı görülen evrensel değerleri barındıran mısralara göz atalım:

Bilmezmissin kanı kanla yumazlar
 Kul hakkını el üstünde komazlar
 Falan oğlu filân imiş demezler
 Ettiğin var ise bulsan gerektir (s. 427)

Başkasının hakkına girenin er geç bu vebali ödeyeceği gerçeği, muhatabına tesirli bir mesaj niteliğinde iletilmiştir.

1.3.7. NASİHAT

Şair, sevgilinin ve onun da ötesinde insan neslinin nasihatten almadığını, söylenen sözün kaale alınmadığını çeşitli dörtlüklerle ifade etmiştir:

Bin nasîhat eylesen biri eser etmez ana
 Gûş eder feryâdını bakmaz yüzü senden yana
 Başıma geldi de bildim bilmeyen sorsun bana
 Âşinâlık eylemez âdem demez bakmaz sana
 Niçe yıllar işiğinde yaslanup olsan kadîd (s. 371)

Yukarıdaki mısralarda sevgilinin vefasızlığından ve bu uğurdaki nasihatlere aldırmaışından şikâyetçi olan şair, şu mısralarda da bunu teyit etmektedir:

Başladım bülbül misâli zâra her gün her gece
 Anın için düşmüşem ezkâra her gün her gece
 Ben nasîhat eyledikçe yâra her gün her gece
 Âşinâlık eyler ol ağıyâra her gün her gece (s. 167)

Sevgiliye nasihatler edilmesi ve sevgilinin yabancıya gönül açması, biraz da tasavvufî karşılığı olan bir durumdur:

Âşıkın bağı yanar çün âh ü zar dilden çıkar
 Hakk'a yarar bir amel kıl fırsatun elden çıkar
 Mü'minin bayramıdır kürsîye çıkar vâizan
 Gör ne nâsihat eder irfan mubârek cum'a gün (s. 308)

Nasihatin ibadet ehli için bir anlamı ve ibadetler içinde de bir yeri vardır. Ancak malumdur ki kul, nasihate rağmen yolunu terk edebilmektedir. Bu durumun da telafisi ona hatırlatmalarla yani, söz gücüyle hizalama anlamına gelen nasihatlerle yola döndürülmesidir. Bunun bir yolu ve yeri de Cuma hutbesidir. İşte bu anlamda nasihatlerin yer aldığı aşağıdaki dörtlükte, insanın safileşmesi yolunda yapması gerekenlerle ilgili nasihatler yer almaktadır:

Gel maâni mantıkından okudunsa bir varak
 Nüsha-i ilm-i ledünden tıfl-ı câna bir sebak
 Gıll ü gıştan pâk eder eşyâyı âb-ı sâfa bak
 Âdemi buğz u garazdan kurtarır tevhid-i Hak (s. 407)

1.3.8. İNSAF

Ferdin en önemli meziyetlerinden biri, insaf sahibi olmasıdır. Sevgili, insafa davet edilir.

Yok mudur insâfın ey çeşm-i âhû
 Kalmadı takâtım ya nice bir bu
 Haretinden gelmez çeşmime uyku
 Subha dek bîdârıma kaçan gelesin (s. 426)

Şair halini arz ederken sevgilinin merhametini üzerine celbetmeye çalışmaktadır.

Gamından ey saçı leylâ yitirdim akl-ı mecnûnum
 Sana insâf vere Mevlâ bilirim hâl-i diğerk-günüm (s. 107)

Şairin zaten “mecnun” yani deli bir aklı vardır. Bu telmih yoluyla şair trajik bir sondan kendisinin kurtulmasının yolunun “sevgilininin insafi” olduğunu

söylemektedir.¹ Onu da sevgilinin ardında yitirmiştir. Tek çare sevgilinin insafa gelmesidir. Bunu da Mevla nasip ederse olur.

1.3.9. KINAMA

Karakter yetiştirmenin ölçülerinden biri de, tuhaf ve yakışsız durumları kınamadır. Bu, bir sosyal kontrol mekanizması gibi görülmüştür:

Hey gaziler bir serâna uğradım
Söylenecek dinlenecek hal değil
Dokuz kişi bir pireyi kovalar
Ardı sıra erilecek hal değil (s. 18)

Bazense, kınama hali kınanmıştır. Çünkü kınama, yıpratıcı bir eylemdir. Karalama maksatlı kınamaların önü alınmak istenirken, şair şu ifadeleri kullanmıştır:

Bahçede açılan güller
Dalında öten bülbüller
Bizi zemmeleyen diller
Çürür amma neden sonra (s. 413)

Kınama halinin er geç sahibine de zarar vereceği ifade edilmektedir.

Ömer sevdasını başdan aşırımış
Hayâl-i yâr ile kendin şaşırımış
Böyle bir fettana gönül düşürmüş
Ayb eylemen biraz dîvânedür (s. 428)

¹ Necmettin Şahiner, Edebî Sanatlar, İstanbul, 1975, s. 53

“Ömer sevdasını baştan aşırımı, yârın hayaliyle kendini şaşırımı. Böyle bir fettana gönlünü düşürmüş. Onun için ayıplamayın, biraz delicedir.” Şair üzerindeki şaşkın, delişmen halin kınanmaması gerektiğini; çünkü bu halin sevgilinin eseri olduğunu ifade etmektedir.

1.3.10. İTAAT

İtaat, bağlılığın ve seviyor olmanın ifadesidir. Şair sevgiliye itaat konusunda yeminlidir. Öyle ki sevgili onu öldürmek dahi istese, âşık bunu seve seve kabul edecektir:

Nice bir etmezsin feryâdına dâd
Yaraşmaz huylara bu tarz-ı îcâd
Her ne emredersen ettim inkıyâd
Öldürürsen dahi fermânın olsun (s.69)

Bu tarz bir itaat şu anki sosyal değerler açısından geçersizdir. Empati, nihilizm gibi kıskaçlarla öne çıkarılan benlik kavramı, baklasına itaati reddeder.

Aslında insan fitratına aykırıymış gibi görünen, “boyun eğme” gibi de anlaşılabilen ama neticede itaate ancak lâıyk kişi ve makama sergilenebilecek olan son derece insani bir tutumun adıdır itaat. Aşkın, bağlılığın, samimiyetin, özgür olduğu halde “adanmanın” ifadesidir. Şairin mısralarında bu hassasiyeti buluruz:

Şair sevgiliye itaat konusunda yeminlidir. Öyle ki sevgili onu öldürmek dahi istese, âşık bunu seve seve kabul edecektir. Bu tarz bir itaat şu anki sosyal değerler açısından geçersizdir. Empati, nihilizm gibi kıskaçlarla öne çıkarılan benlik kavramı, başkasına itaati reddeder.

1.3.11. TESELLİ

Şair, sevgiliden gelen bela ve siteklere teselli ihtiyacı bile duymayacak kadar açıktır. Dert ve belayı üzerine almaya adeta vazifeli gibidir. Bu işin müridi odur. Dertleri bu kadar üstüne çekince de dünyanın merkezinde adeta o durmaktadır. Çünkü dünya bela diyarıdır. Bu anlayış, aşağıdaki mısralarda ifadesini bulmaktadır.

Câna her ne devr elinden iriše cevr ü sitem
 Hâtırım buldu tesellâ çekmezem andan elem
 Hemnişînim hemdemim derd ü belâ endûh u gam
 Bu şükûfestân-ı dehrin dopdolu zenbûrüyum (s.253)

Teselli bugün daha çok bir durumdan kurtulmak isteyenlerin ihtiyacıdır. Oysa şair durumunun zorluğunu bir öğünme vesilesi saymaktadır.

1.4. PSİKO- SOSYAL KAVRAMLAR

1.4.1. ÖZLEM

Sevdiğini bekleyen aşığın hali, özlemin en belirgin ifadesidir:

Ağlarım gözlerim yollarda kaldı
 Şûh-i şivekârım kaçan gelesin
 Dil zevrakın firak engine saldı
 Artmada efkârım kaçan gelesin (s. 64)

Gözleri yollarda ağlayan âşık, gönül zevklerini ayrılık acısı sonucu unutmuştur. Tek umudu sevgilinin döneceği arzusudur.

Dil verip sevdiğim şîvekâr olsa
 Sinesi bendleri çözülse dursa
 Gayetle sevdiğim hüsündâr olsa
 Rûyinde benleri dizilse dursa (s. 25)

Sevdiğini özleyen şair, onun estetik özelliklerini sıralayarak yanında olmasını hangi açılardan istediğini aktarmaktadır.

1.4.2. SABIR

Dedi bir pîr bana pişmân olursun
 Râzın açma Hudâ'dan gayrı ferde
 Vücûdun şehrine sultân olursun
 Sabredersen Eyyûb misâli derde (s. 32)

Eyyub Peygambere telmihte bulunan şair, sabrın sonunun selamet olduğunu hatırlatmaktadır. Bunun yolu, her sırrı ve içyüzünü Allah'a açmaktır. Sabır isteyen bu yolculuğun meşakkatli zamanları da olacaktır.

1.4.3. PİŞMANLIK

Aldanıp kandıysa her kim işbu bezm-i âride
 Hey yazıklar nâzenin ömrünü verdi zâide
 Son nefeste etmez ama peşimanlık fâide
 Çâk eder tâc ü kabâyı âr ü gayretten çıkar (324)

Son pişmanlığın faydası olmayacağı, ömür sermayesinin boşa harcanması durumunda kaybedilen tac ü tahtın baki olanlar olacağı söylenmektedir. Bugün pişmanlıkların çoğu ekonomik kayıplar veya kaybeden yatırımlar üstünedir.

Yani netice itibarıyla dünyayı kaybetmekle ilgilidir. Hâlbuki şair zaten dünyanın terk edilemeyişinden duyulacak son pişmanlığa işaret etmektedir. Materyalizmin bir akım olarak henüz görülmediği o günlerde bu öğretilerin sürekli tekrarlanması, zayıf tarafımız olan “madde” eğilimine karşı bizi hazırlamaktadır.

1.4.4. ŞİKÂYET

Âşıka ettiğin başka fen gibi
Hiç görmedim kalbi âhen sen gibi
Seni aşk oduna yaka ben gibi
Açılan güllerin sola bir zaman (27/4)

Sevgiliye sitem eden şair, halini anlatırken yer yer şikâyete, yer yer bedduaya başvurmaktadır. Daha önceki aşk anlayışına göre daha pragmatist görünse bile bu şikâyetin temelinde de platonik aşk mevcuttur.

Ey Ömer artırdum âh u feryadı
Ayyuka çıkardum nâle vü dadı
Melâmet dumanı serim kapladı
Bu dünya başuma dar oldu gitdi (s. 41)

“Ey Ömer, ah ve feryadı artırdım. İnleme ve şikâyet feryatlarını göklere çıkardım. Melâmet dumanı başımı kapladı. Bu dünya başıma dar oldu gitti.” Şair, aşk veya ayrılık acısından duyduğu sıkıntıları açık açık söylemektedir.

Hûy edindim kendime âh ü nedâmet etmeyi
Her kimi görsem ana hâlim hikâyet etmeyi
Âleme râz-ı derûnumdan rivâyet etmeyi
Bilmez idim tâli’imden ben şikâyet etmeyi
Gelmeseydi başıma tekrar betekrâr ayrılık (s.374)

Şair, daha önceleri yalnız mutluluğunu tasvir etme durumunda kalırken, ayrılık acısının yüküyle şikâyetçi ve sır tutamayan biri olup çıktığını anlatmaktadır. Neticede şikâyetçilik yönünü kendisinden bile şikâyet edecek ölçüde aktarmaktadır.

1.4.5. MİNNET

Başkasından meded umma manasına gelen minnet, minnet altında kalan şahsın tesirini uzun vadede kıran bir durumdur. Güç kaybetmenin de ifadesidir. Âşık Ömer için Hak Tealâ'dan başkasına minnet, altına girilmeyecek ölçüde büyük bir sıkıntıdır:

Der ki gerekmez Ömer kim bu fenâ dünyâ bana
Soyunup derviş misâli giyeyim köhne abâ
Dünyede bir amel işle gitmesün ömrün hebâ
Beni yoktan var edenden gayre yoktur minnetim (s. 238)

Şair minnet etmeyi ar sayar. Dünyada bir köhne kıyafetten başka zaruri ihtiyaç tanımaz. Sadece yaratıcısına minneti vardır. Pragmatizm karşısında gerçek bir özgürlük anlayışı geliştiren bu tutum, yalnız şaire özgü değil, Müslüman tebaanın geneline has bir toplumsal olgudur.

1.4.6. İNTİZAR

Osmanlıca'daki karşılığı hem beklemek, hem de beddua olarak karşılanan intizarın daha çok beddua karşılığını esas alarak¹ şu mısralar yorumlanmalıdır:

¹ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı, 2006, C.2, s. 1423

Bir gün ola bulasın benden ettiklerin
 Yoluna gelmez kalır mı sen bana ettiklerin
 Tâ ölünce unudur muyum bana ettiklerin
 Etme hiç şimdengerü ezâyı bildim niydüğün (s. 311)

Âşık, bedduasını haklı sebeplere dayandırırken, kendisine çektirilen eziyetleri hatırlatmaktadır. Muhatabını herhangi bir hukuk sistemiyle değil bedduasıyla cezalandırmak istemektedir.

Bir âhû gözlüye gönül veresin
 Bakmaya pâyine yüzler süresin
 Ettiğin işlere pişmân olasın
 Herkes ettiğini bula bir zaman (27/4)

Şair, yaşadığı gönül kırıklığını şikâyet ederken aynı reddedilme durumunu sevgilisinin de yaşamasını istemektedir. Çünkü düşenin halini ancak düşen anlar.

Bir gün ola bulasın önden bana ettiklerin
 Yoluna gelmez kalır mı sen bana ettiklerin
 Tâ ölünce unudur muyum bana ettiklerin
 Etme hiç şimdengeri ezâyı bildim niydüğün (s. 311)

Âşık Ömer, artık tahammül etmek için bir sebep görememekte ve ölse bile unutmayacağı derdinden dolayı sevgiliye bedduada bulunmaktadır.

1.4.7. ŞÖHRET

Her devrin başdöndürücü hastalıklarından sayılan şöhet, kişinin gerçek konumuyla ilgili yanılma oluşturduğu için şahıs ve toplum planında arızalara sebep olabilmektedir.

Âşık Ömer'in, toplum planından çok aşk estetiği kapsamında çözümlendiği "şöhret" kelimenin bu genel anlamından biraz daha farklı yorumlanmalıdır:

Her şükûfeyle derûn-ı bâğ hoş şöhetdedir
 Lâle bağrın dâğ yakmış âteşin şöhetdedir
 Goncanın ağzı açık kalmış acep hayretdedir
 Gülşen-i hayrette inler bülbül-i şeydâ melîl (s. 212)

Gül bahçesinin her gülü, çiçeği, goncası meşhurlar arasındadır. Bu şöhet hazzı hepsinin aklını başından almıştır. Sesinde hüzün bulunan tek varlık aklını yitirmiş olan, çıldıran bülbüldür.

Bu bölümde kast edilen, ehliyet sahibi olması gereken emirlerin şöhetle işigali ve gönül erlerinin de durumu seyrederkenki perişanlığı olmalıdır.

Vahdetimiz âyan iken
 Şöhretimiz nihân iken
 Biz tıfl-ı ebcedhân iken
 Hâfiz'la Bostan okuduk biz (s. 421)

Yukarılardaki mısralarda ise artık şöhetin bilinen yönüyle, tanınmak ve itibar karşılığıyla kullanıldığı görülmektedir. Şair, kendi biyografisi açısından önemli bir bilgiyi de aktarmaktadır. Çocuk yaşta ebced ilmi bildiği, değerli şahısların büyük

eserlerini okuduğu gibi edebi şahsiyeti bakımından önemli bilgileri verirken, bu seviyeye henüz şöhret sahibi değilken ulaştığını da söylemiştir.

1.5. FERDİ VE İÇTİMAİ PROBLEMLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.5.1. İBRET

Hadiselerden ibret alabilmek, fert ve toplum planındaki problemlerin çözümü için etkin bir yoldur. Âşık Ömer, ibretlik hadiseler hakkında uyanık olmak gerektiğini hatırlatan mısralar sergilemiştir.

Âşık Ömer irmedin mi bu fenâ devletine
 Bu cihan devr-i zaman aldanma gel ziynetine
 Pâdişâh olsan da derler er kişi niyetine
 Var musallâda yatan hünkâra bak ta ibret al (s. 199)

Şair, ölümün herkesi eşitleyen bir ibret hali olduğunu hatırlatmaktadır. Ölümü “hiçlik” sayan nihilizmden tamamen uzak bu anlayış, ölümle inkılâp etmeyi öngörmektedir.

Ey gönül insâfa gel dünyâya bak ta ibret al
 Bayına eyle nazar ednâyâ bak ta ibret al
 Bâl açup çıksan göğe âhır yerin zîr-i zemin
 Hâkin altında yatan mevtâyâ bak ta ibret al (s. 199)

Asumandan zemine kadar tabaka-i beşeri aklından geçiren şair, ölümün hakikatini ibret vesilesi saymaktadır.

Devr eder o cihan yine bu cihan
 Kondu göçtü buna nice Süleyman
 İbretle nazar kıl hâk ile yeksan
 Nice Tahmur[1] nice Rüstem sürünür (s. 77)

Şair, geçmiş devirlerin en güçlü ve önemli kişilerini sayarak ölüm gerçeğini ibretli bir şekilde hatırlatmaktadır. Modernizmle beraber bu bakış açısı yerine “anı yaşamak” ve “gücün gerçekliği”, “gerçek güç” gibi pragmatist oluşumlar geçmiştir. Tarihe her iki şekilde de bakabilmek mümkündür. Bugün tarihe nasıl bakacağımız, yarının oluşumu konusunda iradelerimize yön veren bir önemli tetikleyici gücün adıdır. Âşık Ömer, ibret almayı düşündüğü geçmişten “ölüm” hakikatini ve “yaşama çizgisini” bulabilmiştir.

1.5.2. İHANET

İnsan fitratında hem sık görülen bir zaaf, hem de her bünyedeki yapı ve kişiyi rahatsız eden bir davranış bozukluğudur. İlegal yapılanmalarda bile ihanet ceza gerektiren bir suçtur.

Dilberâ evvel bana sen gözle hem kaş eyledin
 İşve vü nâz ile geldin ciğerim taş eyledin
 Kendi lûtfunla beni kendine kardaş eyledin
 Sonra döndün sırrımı âlemlere fâş eyledin (s. 268)

Sevgili hem türlü tuzaklarla aşığın yakını olur, sırrlarını öğrenir. Hem de onu olura olmaza anlatarak ihanette bulunur. Sırrın paylaşılmasını “ihanet” olarak algılamak, aşkın o günkü anlamı konusunda da ipucu vermektedir.

Olur olmazın sözüne aldanıp
 Bizi reddeleyip halka inanıp
 Âteş-i aşkınla bu bağrın yanıp
 Kebâb olsun mu sultânım ne dersin (s.66)

Aynı durumun karşıt örneği, yani sevgilinin aşığa inanmaması halinde ise, bu ihanet damgası âşık tarafından reddedilmektedir. Sevgili halka değil, sevdiğine inanmalıdır.

Benim ile yiyip içip gezerken
 Rakiplerim oldu dostun Abdullah
 Cihanda ben seni dostum severken
 Neyledim ki bana küstün Abdullah (s. 36)

Abdullah ismi, insan, kul olmayı temsil eder. Kul, yani insan, ihanete her an müsaittir. Bu durum itimadı da öldürmektedir.

1.5.3. KİBİR

Sevdiğine tevazuyu hatırlatan şair, sevdiğinin kibrini hem kınar, hem bu kibir perdesi altında ondan daha da çok etkilendiğini gizleyemez:

Böyle yüksek uçma şahin bakışım
 Koştururlar seni kola bir zaman
 Âşık-ı sâdıkın oda yakışım
 Hiç lûtfun olmaz mı kula bir zaman (s. 425)

Kaşların benzer hilâle sevdiğim
 Çeker âşıkları âle sevdiğim

Hor bakma hırkayla şale sevdiğim
Kepenek altında erde neler var (31/9)

Sevgilinin büyüleyici ve tuzak niteliğindeki güzelliği âşık için çileden çıkarıcıdır. Kibir gösteren güzel, mütevazı âşık hakkında yanılmaktadır. Çünkü saklı yönleriyle âşık ayrı bir güce, gizli bir hazineye yani niteliğe sahiptir.

Düşer mi şânına hubların şâhı
Rûz ü şeb hicrinle eylerim âhı
Hüsni im'anınla nazar it gâhî
Seyreyle Âşık Ömer'de neler var (s. 31/9)

Şair sevgilinin kibrine kendine güvenen duruşuyla karşılık vermektedir. Ancak sevgili bu iç zenginlikleri iman gözüyle görebilecektir.

Ömer'in pendî yeter âlemde irfân olana
Mînet etmez ehl-i dil bîhûde yârân olana
Barışalım kibr ü kin düşmez müselmân olana
Söyle lûtf et ederim cânım recâ küstün bana (s.142)

Şair Müslüman tipin hususiyetlerini sayarken kibirden uzak, kin taşımayan insanı saymaktadır.

Sâdikane âşık isen kibri gönülden gider
Dilde tâ kim kalmaya gerd-i küdüretten eser
Bir kelâmı mürde-i sad sâleyi ihyâ eder
Lebleri mu'ciz dem-i İsâ'yı gözler gözlerim (s. 237)

Kibir öldürücü, sadakate muhalif duygudur. Hâlbuki Hazreti İsa “Mesih” sözüyle ve sözünün süzülüşüyle dudağıyla ölüye hayatı taşıyandır. O, bu mertebede Peygamberane sadakatiyle durmaktadır.

Yıkayım buğz u hased deyrini nâlân edeyim
 Hem rîya vü kibrim eşkâlin perîşân edeyim
 Ey Ömer Mülk-i vücudu hâke yeksân edeyim
 Hâne-i gönüm gibi berbâd olayım bir zaman (s. 256)

Şair artık tasavvufî manada olgunlaşmaktan, bunun da ancak kibirden sıyrılmakla mümkün olacağından söz etmektedir. Müslümanlığın temel vasıflarından gördüğü tevazuu artık manevi meratib kat etmekte bir yol olarak da görmektedir.

Hüsnüne mağrûr olup ta sakın olma iftihâr
 Bir gün olur belki eser bir muhâlif rûzigâr
 Halk-ı âlem içre kendin sakın etme nâbekâr
 Çalışur sokmağa belâya meded yazık seni (s. 339)

Şair bu husustaki kanaat mısralarının bu bölümünde ise kişinin kendisiyle iftihar etmesinin ve kendisini üstün görmesinin o anki şartlar bakımından muvafık olsa bile akıbet bakımından yıkıcı olabileceğini hatırlatmaktadır.

Dost iken Mevlâ ile fehm etmedi in’âmını
 Sa’y ile ikrâha teşbih eyledi ikrâmını
 Gerdenide âkıbet bend etti lâ’net lâmını
 Kibr ile buğz u adâvet kapladı endâmını (s. 400)

Şeytanın lanetlenmesinin esas sebebi olan davranışının kibir ve düşmanlık olduğunu hatırlatan şair, kibirin sahibini nasıl küçük düşürücü bir zehir olduğunu hatırlatmaktadır.

1.5.4. KURNAZLIK

Kurnaz kişi kazandığını zanneder ama dost ve sevdiği, değer verdiği kişiyi bile bu uğurda harcayacağı için sürekli altını bakırla değişen çapta akılsızlıklar yapar. Bu idrak seviyesi onu çöp kurcalayan hayvanlar mesabesine indirir.

Bedhuy kurda benzer fitne çakala
 Hîle tilkiliktir gitme hayâle
 Bütün anladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (s. 14)

Karakter veya tip özelliklerinden bahseden şair, uyanık geçinenlerin hayvani sıfatlar kazandığını dile getirmektedir.

1.5.5. KÜSKÜNLÜK

Küskün olmak, âşıkla sevgili ya da güvenilen kişiyle muhatabı arasındaki genel duygusal sorunlardan biridir. Şairin dargınlıklarına sebep teşkil eden haller daha çok aşkla ilgilidir.

Yoktur âgâhım niçin ey mehlika küstün bana
 Cürmümü bildir de öldür dilrubâ küstün bana
 Gayrı cürmüm bilmezem ben severem Mevlâ bilir
 Anın için bende ne nâz ü cefâ küstün bana (s. 142)

Naz ve cefa, sevgiliye ait vasıflardır. Âşık, yalnızca “seven kişi”dir. Bunun şahidi “Mevlâ”dır. Durum bu kadar netken sevgilinin gönül yakıcı işvelerine devam etmesi ise ancak “sevgili”nin vasıflarındandır. Küskünlük klasik edebiyatta âşık ile sevgili arasındaki bir haldir ve belki de “naz makamı” gibi bilinebilecek bir cilve durumudur.

1.5.6. MENFAAT

Menfaate dayalı beraberliklerin mutluluktan çok zarar vereceği anlayışına dayalı evrensel ahlak kaidesi, şairin mısralarında da yer almıştır.

Güzelim ettiğin yanına kalmaz
Geçer bu güzelliğin bâkî kalmaz
Zamâne dilberinde hakikat olmaz
Şimdiki güzeller vara çevrilür (36/17)

Şair, sevgilinin güzelliğinin ebedi olmadığını, bu yüzden eninde sonunda ettiklerini bulacağını söylemektedir. “Zamane dilberleri” derken, istiğna ve nazı bol olan, talepkârı çok olan mutlak güzellik anlayışının biraz da dışında, metafizikten çok fiziki yapısıyla dünyevi güzeller tasnif edilmiştir. Bu güzellerin hususiyeti, para ya da maddi güçle etkilenebilmeleridir. Oysa hakiki ve mutlak güzellik sahibinin aynı zamanda istiğna sahibi de olması gerekmektedir.

Sen ana cânım dedikçe gayrısını meyleder
Ağlasan âh eylesen vefâ kılmaz nazar
Birkaç eyyam varsa destinde koşar ol sim ü zer
İctinâb idin yazık üftâdeden kılın hazer
Geldi benim başıma kör neyledi ol pür cefâ (s. 367)

Şair, vefasız sevgiliyi anlatırken, sevildiği yerde durmayıp yabancılara ve menfaatine koşan halinden şikâyetçi olmaktadır. Bu halin kınanacak bir hal olduğunu ve âşık olanların başına gelmemesi için tedbir alınması gerektiği ifade edilmektedir.

Günümüzde arzu edilen birinin seçeceği birliktelikte mevki, para veya güç gibi unsurları tercih etmesi, hatta adayını bu kıstaslara göre belirlemesi akıllıca bile görülebilmektedir. Bu değerlendirmelerin sonucunda ideal sevgilinin olması gereken değerler kuşağı hakkında sonuçlar çıkarabilmek pek de mümkün değildir. Ancak genel ahlak sayılan değerlerin günden güne aşındığı, değiştiği söylenebilir.

Hâtırmıdan gitmedi endişe-i hatt u halin
Eksik olmaz âşk-ı biçâreye mekr ü âlin
Buseni aldum deyu borçlu çıkardın nem alın
Ey gözü Tâtar dilersen sen beni dellâla sat (s. 359)

Bu dörtlükte şair direk bir menfaat veya bir alış veriştten söz etmez ancak sevgilinin şairden beklentisini ölçmeye çalışır. Zira sevgili, “buse” gibi paha biçilmez bir güzelliğinden tattırmıştır.

1.5.7. RİYA

Kişilerin birbirinden ancak emin olarak huzur bulabilecekleri toplulukları kirleten ve “ikiyüzlülük” gibi de okunabilecek riya kavramı, şairi rahatsız eden duygusal zaaf lar arasındadır. Riya, aşkı da öldürür, çünkü bir nevi aldatmacadır.

Yıkayım buğz u hased deyrini nâlân edeyim
 Hem rîya vü kibrim eşkâlin perîşân edeyim
 Ey Ömer Mülk-i vücudu hâke yeksân edeyim
 Hâne-i gönlüm gibi berbâd olayım bir zaman (s. 256)

Riya aşkın zehiridir. Riyanın buğz ve haset gibi daha gönül öldürücü kötü duygularla anılmasının sebebi, riyadan geçilecek yolun tehlikelerine işaret eder. Âşık Ömer'in yaşadığı yüzyıl ve onu yetiştiren döneme ait hususiyetlerden anlaşılacağı üzere, Tasavvuf erbabı riyaı reddetmelidir. Vücut mülkünü yıkmak ve Fenafillâh mertebesine ulaşmak ancak riya gibi olumsuz karakteristik özelliklerden sıyrılmakla mümkün olacaktır.

Bir avuç hâk olasin sende nedir ucb ü riyâ
 Yine ol hâk oliser çeşmine bir dem tutiyâ
 Aç gözün gaflette kalma çâh-ı zulmetten biyâ
 Ruşenâ ol şem' tek can meclisine ver zıyâ
 Sineni kibr-i küdureten er ol eyle halâs
 Merd isen neyler senin âyine-i kalbinde pâs (s. 408)

Şair, riyaı kalbe pas yapan kir olarak görmektedir. İnsanın topraktan gelmesi, ona tevazu ve mahviyet vermiş olmalıyken olduğundan farklı görünme çabası anlamsız bir hastalıktır. Konuyu takip eden başka bir beyit, riyanın yol açabileceği en tehlikeli durumlara işaret ederken “münafık” tiplemesi hatırlatılmıştır:

Cihân içre hazer etmek gerek insan münâfıktan
 E hod kim her ne der isen gelir cümle münâfıktan (s. 108)

1.5.8. ZARAR- ZİYAN

Fayda ve zarar arasındaki denge, kazancımızı belirler. Âşık Ömer, yaşadığı dönemde tahripler oluşturanlara yönelik ikazları ironik bir yolla yapmıştır.

Bakın pire bize ne hal işledi
 Düşüp önüme at gibi kişnedi
 Anı gördüm topuğumu dişledi
 Zorlu gidi yakalanacak hal değil (s. 18)

Şair, bu dörtlükte arsız, yaramaz karakterli rakibinden söz etmektedir. Yavuz rakibin yaptıkları kendi dönemine ait hususiyetlerle dile getirilmiştir. “topuğunu dişlemek” hayvani bir tepkidir. Tabiatı en sık rastlanan belki merkep gibi bir hayvana benzetmek, huysuz karakterli biri için uygun görülmüştür. Bugünse “jet hızıyla”, “motor gibi” türünden teknolojik benzetmelerle bir kaçağın halleri anlatılabilmektedir.

Bakın hele şu pirenin işine
 Henüz girmiş elli sekiz yaşına
 Topuz ile gül eyledim başına
 Kirpikleri kırılacak hal değil (s. 18)

Aynı tıynetsiz kişi bu kez “pire” namıyla anlatılmaktadır. Yaşının verilmiş olması ve bu yaşın bile onu olgunlaştırmamış olması, şahsı bir haydut gibi algılamamıza yardımcı olmaktadır. Ağır darbelerden etkilenmeyen bu haydut, kovalanmaya ve tehdit görmeye de alışık görünmektedir.

1.5.9. HASET

Haset sahibi kişinin zararlı yapısı, şair tarafından etkili bir şekilde anlatılmaktadır. Sevdiğini yahut koruduğu yol arkadaşını haset sahibi kişi hakkında uyarmaktadır:

Der ki bu Âşık Ömer ey Yûsuf-i gül pîrehen
 Sakın ol ehl-i hasedle eyleme seyr-i çemen
 Menzilin çâh ola şâyed başına sultân iken
 Elhazer gûş eyle pendim korkarım ey sîm ten (s. 405)

1.5.10. İNTİKAM

Kişi zaaflarının en öndekilerinden intikam, hakkı çiğnenen insan için, yaratıcı teminatında görülen hakkın telafi yollarından biridir. Aşağıdaki mısralar, bunu izah eden teminat sözleriyle doludur.

Ettüğün bana adû-yi bedlika bir gün bulur
 İntikamım sanma ki âlemde yanına kalur
 Giceler tâ subh olunca çektiğim Mevlâ bilür
 Âh ü efgan bir yana gözyaşı deryâ bir yana (s. 149)

Her zulüm intikamı, her intikam acı ve gözyaşını doğurur. Çünkü hakkı çiğnenen kişinin ahı mevcuttur. “Alma mazlumun âhını, çıkar âheste âheste!” darb-ı meseli gereğince, zalim er geç cezasını bulur.

1.6.GÖÇ ETME GEREĞİ VE SOSYAL- PSİKOLOJİK NETİCELERİ

Her dönem farklı sebeplerle yaşanıyor olsa da “göç, tecrit, hicret” gibi kavramlarla karşıladığımız “taşınma” hadisesi, aile ve toplumda iz bırakan oluşumlardandır. Göçün oluşturduğu sosyolojik kavramlarda ilki “gurbet” temasıdır.

1.6.1. GURBET

Gurbet, daha çok sevgili uğruna çıkılan yolculuktur. Türlü meşakkatleriyle âşık ne yapacağını bilmez hale gelir.

Kârbân işlemez illerde kaldum
 Garib Mecnûn gibi çöllerde kaldum
 Bir aceb şiddetli yollarda kaldum
 Dört yanum işlemez kar oldu gitdi (s. 41)

Kervan geçmeyen illerde kaldım. Garip Mecnun gibi çöllerde kaldım. Acayip şiddetli yollarda kaldım. Dört yanım karla kaplandı kaldı.

Gurbet eline düşeli olmuşum ben serseri
 Hiç demeysin ey garîbim hiç demeysin gel beri
 Gece gündüz ağlatırsın ben garîb-i kemteri
 Yol göründü ey şehâ sen bir yana ben bir yana (s. 150)

Ben gurbet eline düşeli serseri olmuşum. Hiçbir zaman, "Ey garibim beri gel" demeysin. Ben zavallı garibi gece gündüz ağlatırsın. Ey şah, bize yol göründü. Sen bir yana, ben bir yana...

Görölmektedir ki Şair için gurbet hem zor katlanılan bir imtihan, hem onu yetiŐtirip asıl vatanına hazırlayan bir yurttur. Gurbette kalınışının sebebi, daha çok, sevgilidir. Uğrunda çeşitli eziyetlere katlanılan sevgili, Şairi gurbete atmıŐtır. Bu acı Şairin söz sۆylenmesine fırsat teşkil eden bir olgunlaŐma sebebidir.

1.6.2. AYRILIK

Çeşitli sebeplerle yaşanan ayrılık, Şairin mısralarında izlerini gۆstermektedir:

Ey cemâl-i tal'ati ferhunde ol tab'-ı selîm
 Bî bedeldir hublar içre hüsne yok lâm ü cim
 Vuslatın dâr-ül- emandır firkatın nâr-ı cahîm
 EŞk-i çeşmin hâk-i pâyinden cüdâ düştü yetîm (s. 404)

Sevgili gűzelliğiyile gönöl aydınlacı ve dost bir güneŐe benzetilmektedir. Onun gűzelliğinin eŐi ve benzeri de yoktur. Sevgiliyle kavuŐmak emniyet haliyken, yani cennetken; ondan ayrılık cehennem ta kendisidir.

Çün adular seni benden ayırup
 Ben dahi gönlümü senden ayırup
 Tatlı canım gibi senden ayırup
 Gayre bağlayayım gel efendim gel (46)

Sevgiliyi âşıktan ayıran düŐmanlar, onu candan ayırmıŐ olsalardı daha iyiydi. Ayrılık dayanılmayacak gibidir. Gerekirse ölüm gelsin ama sevgili de gelsin istenmektedir.

Der Ömer ey evc-i hüsnün mâhı unutma beni
 Hâtır-ı mahzûnumun âgâhı unutma beni
 Gâhîce bir an güzeller şâhı unutma beni
 Gel yeter bana olan oldu Mehemmed elvedâ (s. 126)

Kendisinden ayrılan sevgili, kâinatın en güzel gülü, insanlık âleminin en şerefli, gönüllerin sultanıdır. O sevgilide bir yeri olması, aşık için tek teselli olacaktır. O sevgili, karanlık gecelerin dolunaydır.

Gördüm yârümün yüzünü
 Öpdüm dostumun gözünü
 Aradum buldum izini
 Buldum amma neden sonra (s.413)
 Yârimin yüzünü gördüm. Dostumun gözünü öptüm. İzini aradım buldum. Buldum, ama neden sonra?

Terk eyledüm ağalarum beylerüm
 Boz bulanık seller gibi çağlarum
 Anın için ben âh idüp ağlarum
 Ayrılık oduna døyemedüm ben (s. 100)

Ağalarımı, beylerimi terk ettim. Boz bulanık seller gibi çağlamaktayım.
 Ben ayrılık ateşine dayanamadım, onun için ah edip ağlamaktayım.

Nâr-ı hicran içre düştüm kalmadı sabr u aram
 Rûz u şeb yanmaktayım işüm tamâm oldu tamâm
 Âteş-i Nemrûd'a cism-i pâkini edüp haram
 Ey Halîl İbrahim'e dâd eyleyen Mevlâ meded (s. 164)

Ayrılık ateşinin içine düştüm, sabrım, kararım kalmadı. Gece gündüz yanmaktayım, işim bitti. Ey Nemrud 'un ateşine temiz cismini haram edip Halil İbrahim'e yardım eden Mevlâ, imdat!

Ömer dil yâra bağlarsın firâka sîne dağlarsa
Demâdem kanlar ağlarsa yazıktır çeşm-i pürhûnum (s. 107)

Ayrılık, gönül dağlayıcı bir acıdır. Mısralar boyunca ayrılıktan dert yanan şair, bu iki mısra da artık gözlerinin kan ağladığını söylemektedir.

Cânâ arama tende beni canda bulursun
Bir gün güher-i âriyetim kânda bulursun
Sergeşte dili vâdi-i hicranda bulursun

Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun (s. 381)

Ayrılıp giden sevgili artık geri dönse bile âşık onun bıraktığı gibi değildir. Âşık da çeşitli sırlar taşımaktadır artık.

Ey camâli şüphesiz Şems-i cihânım elvedâ
Gül yüzüne bakayım doyunca cânım elvedâ
Ben garî iklîme gitsem hasretâ şimdengeru
Geldi iriştî bugün vakt ü zamânım elvedâ (s. 126)

Ayrılığın belki de şairin dünyasındaki en önemli temsillerinden biri, Hazret-i Muhammed Aleyhisselamdan ayrılıktır. Bu ayrılık, tesellisi pek de mümkün olmayan bir acıdır.

Görölmektedir ki Âşık Ömer, insan has ve pek çok yönüyle evrensel olan duygu, düşünce ve kavramlarla ilgili mısralar boyunca tespit ve tahlillerde bulunmuştur. Dönemin hususiyetlerini taşıyan, tüm çağlarda da değışmeyecek hükümleri bulunan bir şair olarak seçkin yerini tayin etmiştir. Sosyolojik araştırmalar bakımından ve edebi şahsiyetleri biçimlendiren tarih bakımından pek çok ipucunu önümüze sermiştir.

Şiirleri yalnızca bir şahsi tablo değil, bir şahsın bakışıyla bir dönem senaryoso gibidir. İçe kapanık bir şair olmadığı gibi, haddini de aşmayan bir denge insanı olduğunu gösteren mısralarla iç yüzünü göstermektedir. Söyleyişinde aşırılık olmamakla beraber bayağılık ve sığlık da bulunmaz. Belagat, onun şiirlerinde öne çıkan unsurdur.

Orjinalite bakımından dikkat çekicilik kaygısı olmasa da taklit etme ve edilme yönüyle rahatsız edici benzerlikleri de görölmeyen bir şairdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İNANMAYA DAYALI UNSURLAR

Bu bölümde, Âşık Ömer'in şiirlerinde sıkça rastladığımız “inanç” maddesi ele alınacak, İslamiyet kaynaklı ve sair inanma şekilleri gerekli tasniflerle incelenecektir. Her çağ için belirleyici olan inanma ve ritüelleri, şairin dönemi açısından önemli bir yer teşkil eder. Osmanlı devletinin kuruluş ve varlık amacı İlayı Kelimetullah olarak bilinmektedir. Şair, bu inanca hizmet için mısralarını bir iletişim ve tebliğ aracı gibi kullanmakla beraber, samimiyetle bir arz-ı hal olarak da seslendirmiştir.

2.1.1. YARATICI, YARATILIŞ GERÇEĞİ VE AHİRETE İNANIŞ

Yaratılış ve ahiretin varlığını kabullenme hemen her dönem ve toplum için başta gelen inançlardan olmuştur. Şekli ve anlayışı değişse de insanların uğrunda var olmaya çalıştığı oluşumların da başında gelen inanç, “kurtarıcı insan” olarak kabul edilen Peygamberler tarafından şekillendirilmiştir.

Âşık Ömer için dindarlık ve ahiret duygusuyla yaşamının usulünü mısralarından okuyoruz:

Duâ etsen kabûl olmaz zamansız
 Bir gün başın hâlî kalmaz dumansız
 Dünyadân âhiret şeksiz gümansız
 Çiçek gibi bir gün solsan gerektir (s. 427)

Görölmektedir ki Şair ahiretin varlığı konusunda Őüphesi olmamakla beraber, Şüphe duyanlarında duygularını temizlemek istemektedir. Nitekim solan bir çiçeğin gidişi ve yerine başka baharların geliŐi, diriliŐin habercisi gibidir.

Cümle nâsı bir avuç haktan yarattı Yaradan
 Hazret-i İbrahîm'e gör âteŐi gülzâr eden
 Hak Taâlâ cümlemiz halk eyledi dört pâreden
 Cümlenin ma'lûmu ol sultânı ben bilmez miyim (s. 241)

Yaratma fiili ve yarattıkları üzerindeki hukukuyla Rabbi'ni tanıyan ve anan ÂŞık Ömer, dört temel unsur; anasır-ı erbaini hatırlatarak bugün madde ve element gibi izah edilen konulara o günden ışık tutmuştur.

Bizi yoktan var eden Sübhân'ı ben bilmez miyim
 Hem Ebû Bekr ü Ömer Osmân'ı ben bilmez miyim
 Evveli Âdem Safiyyullah değil mi aslımız
 Mezhebimdir Hazret-i Nu'mân'ı ben bilmez miyim (s. 241)

Allah, yoktan var edendir. Onun yarattığı kullar arasında seçkin bir yeri olanlar anılmış, böylece bir nevi tahdis-i nimet yapılmıştır.

Őeriat ilmine belî demişler
 Tarîkat kafında anka demişler
 Ma-rifette serin mum eylemiŐler
 Hakikat bâbında nişan okurlar (s. 70)

İnanıŐın yol ve yordamını, yaşam biçiminin yol haritasını söyleyen Şair, “gerçek” kavramının İslami karşılığı olan “hakikat”ten söz etmektedir.

Cihanda bulmadım bir yâr
 Ruz ü şeb eylerim efkâr
 Der ki Ömer cümlemiz var
 İden Mevlâ'ya sorsana (s. 421)

Âlemi ve şairi yaratan kudret ancak yarattıklarının gerçek mahiyetini bilebilir. Şair, içinde buldukları çıkmazlardan ancak Rabbi'nin yardımıyla çıkabileceğini söylemektedir.

Ey bütün dünyâyı bünyâd eyleyen Mevlâ meded
 Bunca meknûnâtı icâd eyleyen Mevlâ meded
 Dest-i lutf-ı kudretiyle bu vücûdum şehrine
 Ka'be-i maksûdun âbâd eyleyen Mevlâ meded (s. 164)

“Bütün dünyayı yaratan Mevlâ, medet! Bu kadar yaratılmışları icad eden Mevlâ, medet! Kudretinin lütuf eliyle bu vücudumun şehrine maksat Kâbesini mâmur eden Mevlâ, medet!” Âşık Ömer, yaratıcısını zikredercesine içtenlikle sıraladığı mısralar boyunca adeta tebliğ de yapıyor gibidir.

Cüz-î hidâyetin dünyâya vermez
 Kemâl-i keremin müştâkı Mevlâ
 Sun'-i hikmetine akıllar ermez
 Yerlerin göklerin hallâkı Mevlâ (s. 24)

Hikmetiyle, yarattıklarının enginliğiyle anılan Mevlâ, Âşık Ömer için aklın hudutlarıyla hesaplanamayacak derecede büyüklük ve yüceliktedir. İslam dininin esaslarıyla teşekkülünü çoktan tamamladığı o dönemde şairin idrak seviyesinden söylenen bu sözler bir nevi tesbih ve tefekkürdür.

2.1.2. MELEKLERE İNANIŞ

Azrail aleyhisselam, melekler arasında belki de adı en çok zikredilendir. Şair de ölüm söz konusu olunca kendi tavrını dile getirmektedir. “sevgili” sözüyle kastedilen, yaratıcısıdır. Canını Azrail bile olsa aracıya vermek istemeyen şair, ruhunu Rahman’a teslim etmek ister.

Vermem sana çek benden elin ey melekü'l-mevt
Cânânuma nezr eylediğüm cana dokunma (s. 86)

Ey ölüm meleği elini benden çek, sevgilime adadığım cana dokunma,
sana vermem.

Ma'nâda Cebrâil akl-ı nüktedan
Mîkail değil mi fehm ile iz'ân
Sûr eyler İsrâfil na're-i dehân
Azrâil temsîli tab'-ı bedhâr (s. 14)

Şair bu dörtlükte dört büyük meleği anarak vazifeleriyle beraber zikreder. İslam dinine göre önemli tabii hadiseleri Allah’ın emriyle yerine getiren bu melekler, kâinat sarayının vezirleri gibidirler.

Kirâmen kâtibîn deftere her ân
Hayrımı şerrimi yazarsa el'ân
Gam değildir Ömer çektiğim efgan
Kıldığım nâle vü firkat yazılır (s. 76)

Diğer meleklerden adı en çok anılan kâtip melekler Kirâmen kâtibîn, kişinin amellerini kaydetmekle görevlidir. Şair, bundan memnundur; çünkü her an yaşadığı İlâhi aşkın coşkusu ve acısı, bu şekilde belgelenerek onun kurtuluş sebebi olabilecektir.

Âhir zaman oldu fâş oldu sırlar
Kendin iyân etti erenler pirlere
Melek gökte olur görünmez derler
Ya bu âşikâre yerde ne gezer (s. 72)

Melek inancının tezahür ettiği hususlardan biri de, insanlar arasında kimilerinin çeşitli yönleriyle meleğe benzetilmesidir. Sırların açığa çıkması ve meleklerin yeryüzünde görünmesi, beğenilen şahsı meleğe benzetmiş olmakla ilgilidir.

Civânâ cân değer vaslın melek yâ hûrîdür aslın
Senin bu dünyede mislin bulunmaz kaddi mevzûnum (s. 107)

Sevgili, şair için melek misaldir. İnsanın meleğe benzetilmesi, günahsızlık, masumiyet ve zerafet açısından uygun görülmüş olmalıdır. Melek, aynı zamanda “iyi” için yerinde görülen bir sıfat olagelmıştır. İsim olarak verilen “Meleksima” gibi.

Mısralar boyunca şair, meleklerle imanla beraber, insanın meleki yönünden de söz etmiştir. Genel yönleriyle “sevgili” melek olarak görülmüştür. Kadına bakış açısına dair önemli bir nottur. Aynı yüzyılda Avrupa’da kadının “şeytan” olarak tavsif edildiği hatırlanırsa, kültürel kalkınmışlık olarak öncülük konusunda yerinde bir kıyaslama yapılmış olur.

2.1.3. HIZIR İNANIŞI

Ölümsüzlük suyunu içtiğine inanılan, insanlara himmet ve yardımda bulunan, Kuran-ı Kerim’de bahsi geçen peygamber veya kutlu kişidir. Şair, insanın Hızır Aleyhisselam gibi âb-ı hayâtı içse bile ölümü tadacağını söyler. Allah’ın kulları için takdiri, ölüm kapısından geçmeleridir. Hızır, bildiğimiz anlamda ölmemekle birlikte, kendi âlemi açısından ölümle yakındır.

Dehr içinde Hızır veş içsen eğer âb-ı hayât
 Derd-i mevte çârecû olsan bulunmaz hiç necât
 Bu fenâda zahm-ı tîr-i mevt ile eyler vefât
 Böyle takdir eyledi Hak mâtekaddemden gönül (s. 215)

2.1.4. MEHDİ İNANIŞI

Kıyamet alametlerinin görüldüğünü söyleyen şair, bu durumda Mehdi’nin zuhurunun da gerçekleşeceğini söylemektedir. Zira hadis-i şerifler ışığında, Mehdi’nin ahirzamanda geleceği hükmü çıkarılmıştır. Bu inanç sadece İslam’a değil diğer semavi dinlere göre de sabittir. Yahudi ve Hristiyan toplumlar da kıyametten önce gelecek olan son kurtarıcı olarak Mesih veya benzer adlarla tanınan şahsı beklemektedirler. Şairin bu husustaki beklentilerini destekleyen halleri sıraladığı dörtlükte, sayılan felaketler, güneş doğmadan önceki karanlığı hatırlatmaktadır:

Ömer çarhın sûtûnu oynadı ya çenberi şaştı
 Ya bârân-ı fesâd ü fitne yağdı suları taşı
 Safâ kalmadı bir yerde hevâ ye’cûcu karcaştı
 İmâmı mehdi-i devr-i zamânın vakti yaklaştı (s. 402)

2.1.5. KURAN'A İNANIŞ

İnsanlığın irşadı ve Hakk'ı tanınması maksadıyla, tarihin çeşitli devirlerinde peygamberler vasıtasıyla ve “vahiy” şeklinde nüzul olan İlahi dört büyük kitap mevcuttur. Bunlardan sonuncusu ve asla tahrif olmadan kıyamete dek Hak tarafından korunacak olanı, Kuran-ı Kerim'dir.

Şair, samimi bir Müslüman olarak bu anlayışla dile getirdiği mısralarında Kuran'a olan bağlılığını ve Kuran sevgisini sergilemiştir.

Dört kitâbı fehm idenler anda ma'nâ buldular
Ol Hudâ'nın birliğine çok şükürler kıldılar
Ol mâani taksim idüp dördü beyan kıldılar
Üçü bellü şeydir ammâ birisi kimden çıkar (s. 323)

Diğer kitaplar; İncil, Tevrat, Zebur'un varlıklarından söz eden şair, tam “dördüncüsü” ünvanıyla gönderme yaptığı Kuran-ı Kerim'i ve tümüyle bu kitapları Allah'ı anlatan fermanlar olarak tanıdığını söyler.

Der Ömer bûy-i Kelîmullâh'a gelürdü hitab
Âlemi nurla münevver kılur idi âftâb
Biri İncil biri Tevrat biri Zebur dört kitab
Hak Muhammed'e inen Furkan'ı ben bilmez miyim (s. 241)

Rahman'ın kullarına hitabı olan dört büyük kitap anılmakta, İslam Peygamberi Efendimiz Aleyhisselam'a ve ona nazil olan Kur'an-ı Kerim'e sadakat arz edilmektedir.

Biz dahi aşkın kitâbın okuruz subh ile şâm
 Çok şükür elhamdülillâh kâmil olduk bâlicâm
 Fıkh-ı ekber şerhini biz okuduk bir bir tamâm
 İncil ü Tevrat Zebur Kur'ân'ı okur tanırız (s. 362)

İşte bu dörtlükte şair dört büyük kitabı da tanıyıp tasdik ettiğini söylemektedir. Aşk kitabıyla kastedilen, Kur'an-ı Kerim'i sevda duyarak ve diğer kitaplara sırt dönmeden okumaktır. Bu anlayış, insanlığın din faktörünü etkili kılarak girdiği büyük savaşlarla ödediği bedelin ardından bugün için uygun çözümlerden biri olarak kabul ettiği “dinler arası diyalog ve hoşgörü” ahlakının bizim kültür köklerimizde mevcut olduğunu göstermektedir.

Ömer hakikatte Kur'an okudum
 Öldürür delîlim bürhan okudum
 Ayn ü şîn ü kafî revan okudum
 Sûre-i Tenzîle uğradım geldim (s. 53)

Şair yine baş harflerden okuduğumuz “aşk” üzerinde dumaktadır. Sure adı vererek, etkilendiği ve kalbinde hissettiği Kur'an iklimini izah etmiştir.

Bir açılmış gonca güldür ol cemâl-i âfitâb
 Levnini bir kez görenler mest olur bi ızdırâb
 Diz çöküp mescide gâhi devr okur emir kitâb
 Ezber etmiş Mushâf'ı kim aceb Kur'ân okur (s. 342)

Şair, Kuran'ı ezberleyen yani “hafız” olmuş birinin mescitteki ibadetinden ve Mushafi okumasından son derece etkilenmiştir. Bu türlü bir muhabbet ancak takdir durumunda sergilediğimiz sevgidir. Kuran okuyana duyulan bu hürmet

ve sevgi hem kişisel hem kültürelidir. Tekke talebelerine hizmet etmeyi ibadet kabul eden bir kültürün yansımasıdır. Kişinin “güzel” kavramını tarifi ve neye “güzel” yakıştırmayı yapacağı, yaşadığı ve yetiştiği kültürün değerleriyle şekillenen bir sonuçtur.

Aşkını cânân ararmış cân içinde gizlidir
 Cezbe-i nakş-nümâyiş ân içinde gizlidir
 Ânı ol meh tal’atın bîşân içinde gizlidir
 Benzer ol bir nura kim Kur’ân içinde gizlidir (s. 335)

Aşk ve inancın birbiri içinde iki can olduğu mısralarda şair, zamanın sınırlarını aşan incizabdan söz eder. Coşkuya kapılmak ya da kalbin ve ruhun sınırlarını zorlamak gibi anlaşılabilir incizab, şairin Kuran-ı Kerim’deki nuru yaşayarak bulduğu bir coşkidir. Kur’anın içinde gizli en mühim sırlardan biri de “meh” istiaresiyle çokça karşılanan Hazret-i Muhammed’in Kur’an-ı Kerim’le olan bağıdır.

Yâr-ı sâlis Hazret-i Osmân-ı Zinnureyn’dir
 Sâhib-i adl ü kerâmet câmi’-ı Kur’ân’dır
 Anı inkâr eyleyenler kamu hep düşmândır
 Tâ kıyâmet haşrolunca câna eylerler cefâ (s. 130)

Şair, bu bölümde Kur’an-ı Kerim’in Mushaf haline gelmesinde, yani yazılı ve bütün bir cild olmasında hizmetlerinden ötürü, Hazret-i Osman’ı hürmet ve tasdikle anmaktadır. Hulefa-i Raşidin’e duyulan sevgide dengeyi gösteren bu dörtlük, Şiilik ve Alevilik gibi anlayışlara, halifeler arasındaki değer bütünlüğünü göstermektedir.

Çevrene cem' olup dizile ol hîn
 Başlayıp okuna Sûre-i Yâsîn
 İlâhî ahırda Kur'an-ı mübîn
 Okunup Fâtiha dağıla yâran (s. 11)

Fatiha suresinin ve Yasin suresinin okunması ve hakkında okunan kişinin merkezde bulunması, cenaze merasimine has bir durumdur. Ölümü ve cenaze işlerini anlatan şiiirden seçilen bu bölümde, kişinin son yolculuğuna gönderilmesi esnasında kendisine verilen son hediyeler olarak ismi zikredilen sureleri hatırlatır.

Câmi'e doğru revân oldu yürüdü ol habîb
 Neyleyim yanında eksik olmaz asla ol rakîb
 Ey Ömer vechini seyrettikte âr etti habîb
 Okudu ol dem Ayet-i Nur mubârek cum'a gün (s. 130)

Nur ayeti, İslam'da "kadın" için çizilen ölçüleri en sarîh biçimde anlatır. Ya bu sebepten ya da isminin sevgiliye ithaf edilmesinde olsa gerektir, şair Hüsni Talil yaparak Cuma hutbesinde Nur suresinin okunma sebebini izah eder. Hayatı ve aşkı Kur'an ışığında çözümlmek bu mısraların şerhidir.

Rûz ü şeb aşk-ı hayâlinle bu sevdâya uyup
 Çeşm-i zârı şâhrâh-ı intizâr üzre koyup
 Fitnessi çok yaşlı bir sahhâre olduğun bilüp
 Şol kara saçın hayâliyle bu şeb gözün yumup
 Sûre- i Velleyl okuyup eylerim ezber gice (s. 372)

Şair aşkına mesned olarak daima Kuran-ı Kerim'in surelerinden tefe'üller seçer. Bu, bir tercih ve hissiyat ağından geçen surelere işarettir. Kur'anı tanımak ve yaşanan zihniyete dair misalleri ondan seçmeye çalışmak, hem vukufiyet

hem de samimiyet gerektirmektedir. Şair, Hakk'tan gelen bu fermana sadakatini sürekli izhar etmektedir.

2.1.6. HAZRETİ MUHAMMED SEVGİSİ

Şairin döneminde ve o dönemi hazırlayan dünyada Peygamber sevgisi ve ona bağlılık, temel bir vecibe ve kaide sayılmıştır. Gerçek kurtarıcı olarak yalnız O görülmüş, yapılan seferler, barışlar, eserler O'na ithaf edilmiştir. Kâinata gül gibi güzelliğiyle anılan ne varsa, O'nu hatırlatmada birer mecaz olarak algılanmıştır.

Su gibi didârına müştâk olalı ağlarım
 Sensiz olsam cennet'i a'lâda ben gam bağlarım
 Hasretinden dide giryân olmuşum kan ağlarım
 Hayret aldı bilmezem ben mâh ü sâlim Mustafâ (s. 130)

Mısralarda açık ve net anlaşıldığı gibi şair, Hazreti Peygamberimiz olmadan cenneti dahi arzu etmemektedir. Ancak O yüce sevgilinin cemali aşkın gönlüne umut verebilir. Su nasıl gül bahçesini akar bulursa, âşık sevgiliyi arayıp bulmak ister. İşte o makam, tasavvufta “hayret” makamıdır. Orada akıl ve diğer melekeler rehberlik yapmaya yetmez. Artık her şey “gönül” üzerinedir.

Sûz-i aşkı Ahmed'in çeşmimi giryân eder
 Merhamet eyler Halîl'im derdime dermân eder
 Musî'nin cevri u cefâsı âşıkı büryân eder
 Yusuf'un hüsnü cemâli bendesin hayrân eder (s. 317)

Şair, diğer büyük nebilere de anarak, “Ahmed” sözüyle başladığı aşk lügatini isim isim sıralamaktadır. Anılan peygamberlerin kıssaları, çileli ama büyük yönleriyle Rasulallah aşkının yol haritası olmaktadır.

Cennetinden alup nir ağ ol Habibe verdiler
 Melâikler saf saf olup gökyüzünde durdular
 Der ki Ömer mu'cizâtı Mustafâ'da gördüler
 Kamu peygamberleri bidâr eden Perverdigâr (s. 322)

O'nun yüceliğine şahit, göklerde melekler, cennetin kapısında diğer bütün peygamberlerdir. Şair, yaradılış ve dünya hayatının başlangıcını da konu edinen bu anlatımı, tefsir, fıkıh, hadis ve kelam gibi ilimlerden edindiği ilham vasıtasıyla oluşturmuştur.

Ali'nin fikr ü hayâli cânıma kıldı azâb
 Severim Yahyâ'yı ammâ mahmud'un eyler ikab
 Salih'in nâz ü edâsı bağrımı eyler kebab
 Ey Ömer âhır seni kim Mustafâ kurbân eder (s. 318)

İnsanlık semasının en yüce burçları bir bir anılmakta, onlar arasında Hazreti Peygamberimizin en yücelerdeki tahtı gözler önüne serilmektedir.

Derd-i aşkı cümle râm ettim seninçün sevdiğim
 Çeşmime hâbı harâm ettim seninçün sevdiğim
 Hazret-i Ya'kup misâli ey şehâ Yûsuf Cemâl
 Beyt-i ahzânı makam ettim seninçün sevdiğim (s. 228)

Şair, Hazreti Yakub'un kıssasına telmih yaparak, Yusuf sevgisinden öte bir Muhammed Mustafa sevgisinden söz etmektedir.

İzzet-i ayn-i cihân olmuş Hüseyin ile Hasen
 Bekir'in güldür yanağı hub Ali'nin yâsemen
 Ömer'in sevdim mahabbet eyleyüp Osmân'a ben
 Ol sebebdan yoluna canlar fedâdır sevdiğim (s. 229)

Peygamber sevgisinin kaynağı olan büyükler anılmış, onların güzellikleri hatırlatılarak Peygamber sevgisinin kaynağı haklı delillere dayandırılmıştır. Aynı duygu ve düşüncelerle dolu mısralar divan boyunca şu bölümlerde görülmeye devam etmektedir:

Tahtıgâh-ı hüsne gayri Ahmed'im etti cülûs
 Yûsuf'umdan eylediler ehl-i diller destbûs
 Mahmud'um etmiş müzeyyen kendisin misl-i arûs
 Bi keremkânı güzel ehl-i vefâdır sevdiğim (s. 229)

Ali'nin fikr ü hayâli cânıma kıldı azâb
 Severim Yahyâ 'yı ammâ Mahmud'um eyler ikab
 Salih'in nâz ü edâsı bağrını eyler kebâb
 Ey Ömer âhır seni kim Mustafâ eder (s. 318)

Mustafâ'dır sevdiği dostu birisi cânımın
 Cânımın cânı Mehemmed'dir biri cânânımın
 Cân ü dilden mâil oldum gerçi ben bir Yûsuf'a
 Yûsuf'u satun alur her bir beni Osmân'ımın (s. 291)

Gönlümü saydetti tâze zülfünü kıldı kemend
 Benden ayru ârzûlar vuslatın bin derdimend
 Hüsn içinde İbn-i Ya'kub Hazret-i Yûsuf menend
 Şehr içinde dehre sultânım Mehemmet'tir benim (s. 235)

Düştü dil İsmâil'in lâ'l-i leb-i mercânına
 Yok kusûr İbrahim'in bu tarz ile etvârına
 Bu Ömer'in cân ü dilden râm olam fermânına
 Sâdikane bendesiyim Mustafâ'dır sevdiğim (s. 230)

Devam eden bölümlerde Peygamber sevgisi dünya güzellikleriyle ölçülemeyecek seviyede bir hissiyat ve değer olarak anlatılmaya devam etmektedir:

Bu fenâ benzimde bir dem iktidâr etmez gönül
 Büsbütün dünyayı versen ihtiyâr etmez gönül
 Rûz ü şeb durmaz yeter bir dem karâr etmez gönül
 Âsitân-ı Hazret-i Monla'yı gözler gözlerim (s. 238)

Hakiki cennetin ve gerçek gül bahçelerinin esas Hazreti, Peygamber Efendimizdir. Şairin beklediği de yalnızca O'dur. Efendimiz, dünya yaşantısı adına ömrünü tamamlamış olmakla beraber, O'nu tanıma bahtiyarlığına erenler için hep beklenendir. Çünkü O manevi şahsiyeti adına her an ümmetiyle beraberdir. Şefaati eli onların üzerindedir. O'nun şefaati, cehennem kapılarını kapatan, cennetin kapılarını sonuna kadar açan, şeytana bile rahmet ümidi veren bir mucizedir. İşte bu büyük mucize karşısında dünyayı tercih etmek, hatta dünyaya dair bir hevese kapılmak, şairin ürktüğü bir haldir. Peygamber Efendimizin isminin baş harflerini kodlayarak söyleyen şair, bunu, itinasından ve hassasiyetinden ötürü sergilediğini mısralar boyunca hissettirmektedir:

Etme ey Âşık Ömer sevdâ-yi dildâra heves
 Koymadı bir dem elinden dâmenin feryâd res
 İsm ü resmi dilberin gitmez dilimden bir nefes
 Mim ü sadd u tâ vu fâ vü yâyı gözler gözlerim (s.238)

Şehr içinde şâh-ı hûbânım Mehemmet'tir benim
 Bu unulmaz derde dermânım Mehemmet'tir benim
 Eylerim feryâd ü zârî her seher bülbül gibi
 Gülşen içre verd-i handânım Mehemmet'tir benim (s. 235)

Şair, yukarıdaki mısralarda, Peygamber sevgisini aşk düzeyinde hissettiğini göstermektedir. Bu sevginin ilanı, ilahi affın ve mağfiretin davetçisi görülmektedir. Herhangi bir gerekçe olmasaydı da bu aşk yaşanan duyguların sertacı olarak görüleceği yönüyle apaçık ortadadır.

Gülşen-i cennet misâli kaddi tûbâ Ahmed'in
 Müjgânı tîr-i kazâdır kaşları yâ Ahmed'in
 Fitne-i âhûları her günde yüz bin kan eder
 Hâl-i hindû ruhleri gül berk-i ra'nâ Ahmed'in (s. 269)

Sevgilinin güzellik boyutu ve estetik hususiyetleri, gül bahçesiyle, can alıcı aşk oklarıyla teşbih edilmiştir. Bu anlayış, İslam estetiğiyle ilgili bir mazmun dünyasının mahsulüdür. Öyle ki ilmin maksadı olarak da O'nun anlaşılması, bu hususta kemale erilmesi görülmektedir. Hayatın maksadı, o sevgilinin yakını olabilmek, O'na ulaşabilmektir. Mal ve mülk sevgisi gibi düşkünlükler artık şaire tamamen lüzumsuz ve basit görülmektedir:

Okuyup yazmaktayım olmak için ehl-i kemâl
 Leblerin âb-ı zülâldır kaşları olmuş hilâl
 İstemezdim şu cihanda zerrece mâl ü menâl
 Ölmeden bir kez lebin emsem Mehemed şâhımın (s. 290)

Kasdı şimdi cânâdır ol gamze-i hunhârenin
 Hâtırın sormağa gelmez bu dil-i âvârenin
 Vaslın arzû eyleyen Âşık Ömer bîçârenin
 Sen bilürsün yâ ne hâcet Mustafâ'dır söylemem (s. 217)

Kavuşmak, yani vuslat ancak O sevgiyle olduğunda yaşanan bir duygudur.

Kaldır nikabını yüzün göreyim
 Varıp hâkipâyâ yüzler süreyim
 Ben senin yolunda canlar vereyim
 Heman senin bana fermânın olsun (s. 68)

O'nun yolundan gitmek ve hatta o yolda ölmek, şairin asıl gayesidir. Sevgilinin yüzünü bir kere olsun görmekse şairin uğruna kendisini feda edeceği saadettir. Peygamber Efendimizin her bir sözü şair için emir, olmazsa olmaz bir şart telakki edilmektedir.

Çün halka-i dilde destires oldum
 Gönül murâdından bir misal yine
 Kavlini tut fi'line uy Resûlun
 Selâm olsun ashâbına âline (s. 35)

Her bir selama, salavata muhakkak cevap verdiğini, Medine'deki kabrinden o selamı karşıladığını vadeden Efendimize selam gönderen şair, o vefalı Resulden bu selamı almasını istemektedir.

Şair, Peygamber Efendimizin vefatını konu alan aşağıdaki mısralarda, O'na bağlılığını izhar ve isbat etmektedir. Kaside biçimindeki şiirde Divan şiiri geleneğinin mazmunları ve kalıpları dikkat çekmektedir.

Der Ömer ey evc-i hüsnün mâhı unutma beni
 Hâtır-ı mahzunumun âgâhı unutma beni
 Gâhîce bir an güzeller şâhı unutma beni
 Gel yeter bana olan oldu Mehemmed elvedâ
 Ey cemâli şüphesiz Şems-i cihânım elvedâ
 Gül yüzüne bakayım doyunca cânım elvedâ
 Ben garib iklime gitsem hasretâ şimdengeru
 Geldi irişti bugün vakt ü zamânım elvedâ (s. 126)

Sevgiliden ayrılığın derdi dolu bu mısralardan sonra şair, ölümün her canlı için hakiki bir son olduğunu gördüğü aşağıdaki mısralarla Peygamber sevgisinin son bulmayan, ölümsüz bir duygu olduğunu da göstermektedir.

Zâhid nice oldu bunca peygamber
 Kani Ömer Osman, Bû Bekr ü Hayder
 Kani Halilullah Sıddîk-i ekber
 Bunda gelen gider bir can eğlenmez (s. 19)

2.1.7. PEYGAMBERLERE İMAN VE İNKİYAD

Peygamber Efendimizin sevgisiyle beraber, diğer peygamberlere de iman, Kuran'ın emirleri arasındadır. Şair, pek çok nebinin ismini anarak onların kıssalarına atıflarda bulunmuş, inanç dünyasını oluşturan o isimleri anmayı şiiriyle beraber bir nevi tebliğ olarak da görmüştür. İnanca dayalı hususların kitle veya kişilere anlatılmasında minber veya diğer hutbe mekânları dışında şiir ve sanatın diğer alanları da etkisini göstermiştir.

Hüsnüne müştâk idi Mûsâ-yi Tûr
 Kılmış idi Dâvud'a na`tin Zebûr
 Medhin okur cümle vuhuş ü tuyûr
 Cennetü firdevs dahi gılmân ü hûr
 Buldu cemâlin ile pür âb ü tâb (s. 391)

Yukarıdaki mısralarda Allah sevgisini büyük peygamberlerin kıssalarında öne çıkan hususlarla hatırlatan şair, cennetin hakiki güneşinin ve güzelliğın de Cemalullah olduğunu söylemektedir. Telmih yapılan Peygamberler, O'nun tevhid ve akaidelerini anlatmaya gelen ilahi temsilcilerdir.

Anladı zürriyetinden kim ne serverler gele
 Niçe Dâvûd u Süleymân ü Skenderler gele
 Cümleden efdal ola dahi mükerrerler gele
 Bildi kim bundan ne mürseller ne peygamberler gele (s. 400)

Hazreti Âdem'e telmih yapılan mısralarda, yaratılış hikmetine dair, onun evlatlarından, soyundan gelenlerin ne yüce kişiler olacağı dile getirilmektedir.

Parmağında akıduptur ol Habib-i Kibriyâ
 On iki yol oldu Musâ'ya urunca bir asâ
 Hazreti Nuh'un duâsın müstecâb etti Hudâ
 Verdi tufân-ı gazab kavmine ol esnâde su
 Ol sebeddendir ki kaldı bu yedi deryâde su (s. 387)

Su Kasidesinin etkisinin görüldüğü yukarıdaki mısralarda şair, (Şiddet günü ensara parmağından verdiği su...) Rasulullah'tan başlayarak parmaklarından su akma, Hazreti Musa'ya suyun geçit vermesi, Hazreti Nuh'un sapıklıkta ısrar eden

kavmine tufan olması gibi kıssaları hatırlatmaktadır. Kıtalar arası okyanusların oluşumuna bu anlayışla baktığını da söylemektedir.

Kani yâbunca şâhâni
 Türâba kattın ey fâni
 Niçe taht-ı Süleymani
 Esüp verdün püfe dünyâ (s. 414)

Dünya sevgisi ve dünyaya itibarın karşısına dünyanın saltanat bakımından en güçlü nebilerinden Hazreti Süleyman'ın bile fena bulması kıssasıyla çıkan şair, sıradan bir kulun dünya karşısında takınması gereken tutumu izah etmiştir.

Aşağıdaki mısralarda ise güzellik ve aşk anlayışının şekillendiği kıssalara telmihler vardır:

Hudâ kemâl üzre vermiş cemâli
 Gönlümden gider mi hüsnün hayâli
 Şöyle senden ayrı Ya'kub misâli
 Giryânun değıldür ya nedür gönül (s. 50)

Hudâ, güzelliğini en mükemmel şekilde vermiş, güzelliğinin hayâli gözden gider mi? Gönül şöyle senden ayrı Yakup gibi ağlayanın değıldür de nedir?

Dîde bu veçhile mestur eyleyüp mahbûbunu
 Yedirüp kurlara cism-i Hazret-i Eyyûb'unı
 Dert ile beytü'l-hazenden ağladup Ya'kûb'unı
 Dîdesinden Yûsuf'un şâd eyleyen Mevlâ meded (s. 164)

Gözden bu şekilde sevgilisini gizleyip, Hz. Eyyub'unun cismini kurtlara yediren, dertle hüznler evinde Yakub'unu ağlatan ve Yusuf'un gözünden onu se vindiren Mevlâ, imdat!

Derd-i aşkı cümle râm ettim seninçün sevdiğim
 Çeşmime hâbı harâm ettim seninçün sevdiğim
 Hazret-i Ya'kup misâli ey şehâ Yusuf cemâl
 Beyt-i ahzânı makam ettim seninçün sevdiğim (s. 228)

Hazreti Yakup ve Hazreti Yusuf aleyhisselama sık sık atıfta bulunan şair, ayrılık acısı ve sevdiği için gözlerini ağlayarak kör etme, geceler boyu uyumama gibi cefalara katlanmada; hüznlere ark olmada kendi konumunu belirlemeye çalışmıştır. Aşağıdaki mısralarda ise ayrılık acısının Hazreti İbrahim'in atıldığı ateşler gibi bir kor olduğunu söylemektedir. Ayrılık duygusunun Nebilerden hareketle anlatılması, hem inanca hem de aşka dair bir unsurdur. Zaten Âşık Ömer'in dünyasında inanmak aşkla yaşamaktır. Bu anlayış, yaşadığı yüzyıl, aldığı eğitim, rüya ile bulduğu icazet ve divan şiiri geleneğiyle beraber "âşık" kültürünün mahsulüdür. Mısralar bu anlayışı şu şekilde dile getirmektedir:

Nâr-ı hicran içre düştüm kalmadı sabr u aram
 Rûz u şeb yanmaktayım işüm tamâm oldu tamâm
 Âteş-i Nemrûd'a cism-i pâkini edüp haram
 Ey Halîl İbrahim'e dâd eyleyen Mevlâ meded (s. 164)

Ayrılık ateşinin içine düştüm, sabrım, kararım kalmadı. Gece gündüz yanmaktayım, işim bitti. Ey Nemrud 'un ateşine temiz cismini haram edip Halil İbrahim'e yardım eden Mevlâ, imdat!

İsmail ya gonce güldür bürümüş yanını hâr
 Hüseyin'in sevdası kılmakta kalbimde karâr
 Hasan'a gönül vereli ağlarım leylü Nehâr
 Süleyman'im ben gedâyı gâhîce mihmân eder (s. 317)

Peygamberlerin isimleri bir bir zikredilmekte, onlara duyulan muhabbet ifade edilmekte, onlar arasından Hazreti Süleyman'ın şairi gönül misafiri olarak kabul ettiği söylenmektedir. Şairin Sultan II. Süleyman zamanında kâmil bir yaşta olduğu düşünülürse, padişaha kinaye yapılmış olması da muhtemeldir. Aynı şekilde aşağıdaki mısralarda Hazreti İbrahim'e telmihle beraber Sultan II. İbrahim'e de kinaye yapılmış olmaktadır:

Sen cemâli afitâba mâilim İbrahimim
 Ol sebebden meclisinde dâhilim İbrâhimim
 Sine sâf olmak murâdım sen melek sîmâ ile
 Çâresin bulmaklığa yok âkılım İbrâhimim (s. 232)

Dinle dâ'vayı ulular heybetin Nemrûd'den
 Sanma anın yanına kaldı bu işler cümleten
 Mancınıkla attılar kurtardı Hak sağ u esen
 Gülşen oldu Hazret-i İbrâhim'e nâr ol zaman (s. 225)

Yukarıdaki mısralarda ise sarîh bir surette Hazreti İbrahim kıssası anlatılmaktadır. Daha çok bir temsil ve tebliğ üslubu taşıyan mısraların maksadı hadiseyi hatırlamak ve Hazreti İbrahim'i anlatmaktır.

Kıldı Fir'avn çün Beni İsrail'i gayet zebun
 Sihri ibtâl eyleyüp oldu asâ ejder nümün
 Kasdedüp mel'ûnu hem tahtından etti sernigûn
 Kıldı Mûsâ mu'cizeyle hakkı ızhâr ol zaman (s. 256)

Hazreti Musa kıssasının anlatıldığı yukarıdaki dörtlük, şiirin İslam kültüründe tebliğ vasıtası ve meşru bir konumu olduğunun güzel bir örneğidir. Akılda kalmaya yatkın, ifade bakımından etkileyici ve ilham tesiri olmakla gönül işi olan şiir, sadece bir araç değil eserdir de.

Sâdikane âşık isen kibri gönülde gider
Dilde tâ kim kalmaya gerd-i kudûretten eser
Bir kelâmı mürde-i sad sâleyi ihyâ eder
Lebleri mu'ciz dem-i Îsâ'yı gözler gözlerim (s. 237)

Mevtaya hayat kağnağı olan, henüz bebekken söze vakıf olan Hazreti İsa, beyan gücünün tesirine en iyi örnek olarak anılmaktadır.

Bulmadım ahvâlimi İshâk'a bir an söyleyim
Âh edüp derd-i derûnun nâle efgan eyleyim
Türküler yapup bütün dünyâları mesteyleyim
Niçe âşıklar durur dîvânına İshak'ımın (s. 291)

Tüm bu mısralar açıkça sergilemektedir ki, şair, İslam peygamberi Hazreti Muhammed'e tam iman ve sadakatle birlikte, diğer bütün peygamberlere de iman etmektedir. Bu tarz bir iman anlayışı, ancak İslam'ın kuşatıcı inanç dünyasında mümkündür.

2.1.8. KADER İNANCI

Kader inancı, imanın esaslarından sayılmaktadır. İslamın kadercilik anlayışı, bohem bir yaşama tarzı değildir. Yaradılışı ve karakterin planlanmış

olmasını kabul eden, külli bir iradenin varlığına inanan ama seçme kabiliyetin verildiği bireye sorumluluk yükleyen bir kaderden söz etmek mümkündür.

Şimdilik dostlar benim gönlüm melâmet gösterir
 Âdetidir her gamın sonu selâmet gösterir
 Görelim âyine-i devran ne suret gösterir
 Çâre ne başımda yazı bugünü görmeğemiş
 Bu imiş takdirin işi gurbete salmağımış (s. 386)

Şair, gurbeti yaşıyor olmanın sırrını kaderde arar. Alınına yazılmış “yazı” kaderin karşılığıdır. Ancak bu acılar, sonu selamet olan bir yolcuğun geçici meşakkatleri olarak görülmektedir.

Gelir imiş başa yazılan yazı
 Gel gönül edelim Hakk’a niyâzı
 Al Âyet-i Kûrsî ile İhlâs’ı
 Okuyup gidersin yolun üstüne (s. 425)

Kadere yine “yazı” yakıştırması yapan şair, bu geleneksel adlandırılışla ifade ettiği kader yolculuğunun iki yol arkadaşını; “Âyet-i Kûrsî ile İhlâs’ı” kader çıkmazını aşmakta kendisine rehber görmüştür.

İstemem, çok dünyede kıldım kanâat az ile
 Serine gelmek mukarrer anlımıza yazile
 Bir güzeller şâhı sevdim söyledikçe nâz ile
 Getürür dilinde sükker şerbeti bal üstüne (s. 172)

Dünyada bulunuşunun mahiyetini hatırlatan şair, kanaat ile yaşadığını, aşkın bu kader satırlarındaki en güzel yazılardan olduğunu hatırlatmaktadır.

Rabbenâ her işimiz dâim muvâfiktir sana
 Böyle takdîr eylemişsin aklımız ermez ana
 Recm ile İblîs-i merdud gitti tâvus bir yana
 Isıhna düştü yılan âh u sergerdan melil (s. 211)

Cennette yaratıldığımız günden cennetten kovulduğumuz güne kadar her hadisenin ilahi ilimle idrak edilecek, insanın sırrına eremeyeceği bir yapıda olduğu hatırlatılmaktadır. Varlık sorusunun cevabı olarak birçok mesnetsiz varsayım karşısında bu inanış, kalbe huzur veren ve akla kabul vizesi veren bir düşünce sistemidir.

Çektiği zahmet kiminin bir nizâm-ı hâl için
 Bir elem gelmez kiminin gönlüne isyân için
 Gezdirebilir dünyâda bahtı kimini bir nân için
 Dağ dağ u şehir şehir ü yer yer ü bâb bâb (s. 158)

Yaşam çizgilerinin ve ekmek kavgasının kader levhasındaki yerinden bahseden şair, basitçe görünen olayların bile izahının kaderle mümkün olduğunu hatırlatmaktadır. İnsan kaderiyle ilgili aşağıdaki mısralarda ise şair, insanın Allah katında değerli kılındığını, takdirinin böyle yazıldığını; insan için Kelam-ı Kadim ve kısmet yani rızık yazıldığını hatırlatmaktadır.

Beni Âdem gibi var mı mükerrem
 Hakkında gör nice âyet yazılır
 Her şahs için yetmiş bin yıl mukaddem
 Verilir nasibi kısmet yazılır (s. 76)

Ol ki teslîm ü rızâ oldu kazâ-yi kudrete
 Cismimi müstağrak u mahv etti âb-ı rahmete
 Yüzleri ağ ola vardıkta huzûr-i izzete

Muntazırdır lâcerem insan olan bu nevbete
Yandı gitti Hacı Osman zâde bahr-i hikmete (s. 372)

Kadere razı olmanın, Allah katındaki değerinden söz etmeye devam eden bu mısralarda şair, örnek bir şahıstan da söz ederek tesiri artan sözler sıralamaktadır. Aşağıda da görüldüğü gibi hayır ve şer de kadere ait hadiseler olarak görülmektedir:

Ey dil eser fenâ badein olursun
Mesîm-î subuh veşten müberrâ
Yahşi kem söyleme nâdim olursun
Özün bilmezlere Hayren ve şerrâ (s. 25)

2.1.9. YARADILIŞ İNANCI

Sürüldü cennetten Âdem ü Havvâ
Tevbe kapusunda Âdem ibtidâ
Rahmet kapusunda Havvâ sâniyâ
Çi fâide zâr-ü giryân eyledi (s. 10)

Bari Hak lûtfîle kıldı Âdemi var ol zaman
Hem yarattı Âdem'i Havvâ'yı tekrar ol zamân
Ana secde etmeyicek çünkü şeytân-ı recîm
Geçti lâ'net halkası boynuna nâçâr ol zaman (s. 255)

Aslı dörttür çâr unsurdan mürekkep bir şecer
Hâsıl oldu başına rûh-ı hidâyet viridi fer
Reşk eder şevk-ı şuâın göricek şems ü kamer
Dîdesin dikmiş göke tesbîh okur Sübhâne şem' (s. 218)

2.1.10. BEZM-İ ELEST

Bezm-i elest, bu kaderi çizginin bir noktayla başladığı meçhul yerdir. Orada verilen bir bağlılık sözü ve yemini vardır. Bu yeminin doğruluk ve sadakatiyle sınanmak maksadıyla dünyada bulunan insan, Hak karşısındaki konumunu unutmamalıdır. Şair aşağıdaki mısralarda “kalu belâ” diyerek yemin eden insanın sözünü hatırlatmaktadır.

Bivefâ çerhin işi her dem figan olmâğımış
Aka aka gözlerimin yaşı kan olmâğımış
Tâ Elest'ten bu yazılmış anlıma eyvâh vâh (s. 386)

Aslımız aslından eltâf-ı Hudâ'dan pâkî zât
Ta Elest bezminde resm-i ceş-i gamda bu midâd
Ulaşup İbrâhime feyyâz-ı tab'ı vâridât
Hüsni-i hulkile güzel hoş yahşı terkim ettiler (s. 319)

Şair yaradılışımızı, ezel meclisinde derdi seçişimizi anlatmaktadır. Yeryüzünde peygamberler de feyizlerini o meclisteki tabiattan almışlardır.

2.1.11. ÖMÜR

İnsan hayatının ne kadar süreceği ve dünya yaşantısının uzunluğu gibi hususların genel tabiri olan ömür kavramı, İslam inancında kaderle sınırları kesin olarak çizilmiş bir vakıdır. Kişi ister eceliyle, ister kaza veya cinayetle ölmüş olsun, bu vefat ömür gerçeğiyle alakalıdır. Ölümün şekli yalnızca bir perde gibi görülmektedir. Bunun tüm insanlarca anlaşılması, kabullenilmesi; yaşam biçimlerini ve dünyaya mesafelerini ayarlamada önemli görülmüştür. Konuyla ilgili şu mısralar dikkat çekicidir:

Kamu insan bir âhenge mâildir
 Kolay nedir mihnet nedir bilmezler
 Düşünmezler şu dünyânın sonunu
 Hayat nedir memat nedir bilmezler (34/14)

Sormadın bîçarenin hiç hâtır-ı nâşâdını
 Yâ aceb mi pâreler bu ömrümün bünyâdını
 Sen derûnî âşık iken gayrılarının adını
 Yanına sık sık çıkan dildârı neylersin gönül (s. 216)

Ömür gerçeğiyle sınırlı olan hayatta şair gerçek vefalı bir dost ve sevgili aramaktadır. Ancak öyle görülmektedir ki buna ömür de vefa etmeyecektir.

Ömür tamâm olur defter büzülür
 Sırat köprüsüyle Mizan kurulur
 Hakk'ın dergâhına kullar derilir
 Buyruğu tutulur ferman eğlenmez (s. 19)

Ömrün nihayetinde Sırat köprüsüyle Mizan kurulacağını söyleyen şair, ömrün kayıt altında olduğunu, bir ömre sığdırılan her şeyin test edilmekte olduğunu ve hesap gününün muhakkak geleceğini dile getirmektedir. Orada tüm insanların en yüce ve tek Sultanı olan Rahman'ın emrinden başka fermanın hiçbir hükmü olmayacaktır. Şairin bu ifadeleri, ömrün gayesi konusundaki kanaatlerini sergilemektedir. Ömür, şaire göre; Hakk'ın rızasını kazanma yolunda kullanılması gereken bir sermayedir.

2.1.12. KIYAMET

Kıyamet inancı, bütün büyük dinlerde ve pek tabii İslam'da kati olarak inanılan bir gerçektir. Bugün “Big-bang” gibi teorilerin ispatıyla varlığın bir başlangıcı, yani yaratılışı nasıl kabul edildiyse, evrendeki kaynakların gitgide tükenmesiyle bir “son” fikri kaçınılmaz görünmektedir.

Âşık Ömer'in yaşadığı yüzyılda Avrupa henüz ne yaradılışa ne de kıyamete bir açıklama getirebilmiş değildir. Şimdi Onun şiirlerinde bu muammanın nasıl çözüldüğünü görelim:

Yine vurdum sînem üzre nice yüz bin yâreyi
 Vakt ola kim bulmayasın mum yakuban arayı
 Gördüğün günler bu gündür ol Ömer bî-çâreyi
 Elveda kim haşre tâ sen bir yana ben bir yana (s. 125)

Sinemin üzerine yine yüz bin yara vurdum. Öyle bir vakit olsun ki, mum yakarak arayıp da beni bulama. Çaresiz Ömer'i gördüğün günler bu günlerdir. Kıyamet gününe kadar sana elvâda. Sen bir yana, ben bir yana.

Kıyâmet kametin Tûba-yi serdir
 Mahublar içinde bâlâ-yi serdir
 Letâfette femin helvâ-yi terdir
 Leblerin sükkeri getürür yâde (s. 32)

Sevgilinin güzelliğini ve boyunu posunu, cennette olduğuna inanılan Tuba ağacının boyuna benzeten âşık, kıyameti gerçek ve solmayan güzelliklerin meşher yeri olarak tahayyül etmektedir.

İki dîdem yaşı dem değil benim
 Ko aksun yoluna nem değil benim
 Âşıkân yolunda gam değil benim
 Koparsa başıma kıyâmet güzel (s. 48)

Kıyametin sebebi sevgiliden gelen hicran acısıdır. Şairin yolu, aşk yoludur ve her sıratı yürüyor gibi olan âşık, kıyameti bu yüzden ürkütücü bulmamaktadır.

İsrâfil meleği sûru urunca
 Bin bir ayak bir ayağa durunca
 Hak kadı peygamber nâib olunca
 Mürâfaa için gelsen gerektir (s. 427)

Gerçek kavuşmalar, buluşmalar, karşılaşmalar şaire göre “sur” a üflenince yani kıyamet kopmaya başlayınca gerçekleşecektir. Hazreti Peygamber Efendimiz orada ümmetini kendi sancağı altında toplayacak ve onları cehennemden uzak tutmak isteyecektir. Herkesin meded umduğu o gün âşık, sevgiliye çağrıda bulunmaktadır. O sancağın altında toplanmak, herkes için kurtuluş olacaktır.

2.1.13. AHİRET

Âşık Ömer için ahireti kaybetmenin sebebi “nefs-i emare”ye uymaktır. Gençlik bir belâ sayılmıştır. Dünyayı mamur edip ahireti unutmak insanın kendi sefahati olarak görülmüştür. Buradaki şekva, nefistendir. Bu anlayış, İslam genel ahlakının yaklaşımına uymaktadır. Tasavvuf terbiyesi de bunu gerektirmektedir. Nefsin mertebeleri ve nefs-i emmareden nefs-i razıyeye pek çok makamda olgunlaşması beklenen insanın ahirete hazırlanmasından söz edilememektedir.

Nefs-i emmâreye uyup gezdiğim
 Gençlik belâsile kabâhatimdir
 Ahretimi yıkup dünyam dizdüğüm
 Bilirim ki kendi sefâhatimdir (s. 74)

Uyup cürm ile şeytana isyanda
 Nefse nefse bir acâyip seyranda
 Kurdular meclisi dem ü devranda
 Dünyâ nedir ahret nedir bilmezler (43/14)

Ahireti tanımayıp da şeytanla işbirliği edenlerin halini anlatan şair, onları bekleyen feci sona işaret etmek için mısralara düşüncelerini aktarmıştır.

2.1.14. CENNET

Cennet inancı da tıpkı ahirete dair diğer inançlar dibi özellikle semavi tüm dinlerin müşterek inançlarından biridir. Cennete inanan şair, aynı zamanda geleneğin de bir sonucu olarak dünyada güzelliğinden veya kudsiyetinden dolayı övmek istediği şeylere cennet benzetmesi yapmıştır. Tuna nehri, bu güzelliklerden biridir. Şair Tuna'nın suyunun kaynağının cennet olduğunu söylemektedir. Bilinmektedir ki zezem suyunun kaynağının cennet olduğuna inanılır. Anadolu efsanelerinin pek çoğunda kaynağı cennet olduğuna inanılan göze mahiyetindeki suya pislik karıştıranın elinin kuruması, o suyun da kuruması ve beldenin fakirlikle beraber susuzluğa mahkûm olması, suyun kudsiyetiyle ilgili inançlara dair anlatımlardır. Şairin Tuna hakkındaki “cennet suyu” inancı, aşağıdaki mısralarda görülmektedir:

Selsebil âbından karışur sana
 Nûş eden âlemde lezzetin ana
 Irmakların revân olur her yana
 Karışur ummana çağların Tuna (s. 25)

Tuna, sana sekebil suyundan karışır, ondan içenler dünyada lezzetini anar. Irmakların her tarafa akar, çağlayanların okyanusa karışır.

Sen seni sanma melîl ey dil bütün dünyâ melîl
 Herkesi bir hâl ile kılmamaktır sevdâ melîl
 Geldiler dünyâyâ çün Âdem zelîl Havvâ melîl
 İntişâr üzre kaluptur Cennetü'l-Havrâ melîl (s. 212)

Cennet, ondan ayrıldığı günden beri Hazreti Âdem ve Havva'yı beklemektedir. Tüm ayrılıkların ve elemelerin başlangıcı zaten budur. Cenneti bizim beklememiz kadar onun da insan konuklarını bekliyor olduğuna inanmak, hissiyat bakımından güçlü, mantık bakımından şaşırtıcı ölçüde kâmil bir anlayıştır.

Kıl inâyet sen bana hazret-i İmam aşkına
 Cennet-i uzmâ-i ol Arş-i Rahman aşkına
 Âb-ı zemzem dahi ol Beyt-i mükerrerem aşkına
 Bâb-ı eltâfindan özge câna muhtâc eyleme (s. 169)

Sevgiliden yardım ve merhamet dileyen şair, varlığına yemin ettiği âlemler arasında cenneti de saymaktadır. Cennet, büyüklüğüyle mağfiret sebebi görülmektedir. Aşağıdaki mısralarda ise, şair sevgilinin güzelliğini dünyaya taşıran büyüleyici unsur olarak tarif etmekte, bu sebeple “Settar” yani dilediği suret ve durumu örten Rabbin sevgiliyi görünmez ettiğini söylemektedir.

Cenneti düzdü cihâna âsi Şeddâd-ı sanem
 Hak kelâmında buyurmuştur ana bâğ-ı İrem
 Görmeden dahi yüzün kahroldu hasretle o dem
 Dîdeden sırretti anı yüce Settâr ol zaman (s. 256)

Der ki Ömer zikrederim Hakk'ı doğrudur yolum
 Bin yıl ömrüm de olursa son ucu vardır ölüm
 Sıdkile duâ kılursun Mevlâ der Lebbeyk kulum
 Cennetin kapusun açar Hak mubârek cum'a gün (s. 306)

Cennetin, Allah'ın kulları için Cuma günü kapılarını açtığı söylenmektedir. Diğer semavi dinlerdeki kutsal gün inancıyla farklı olan “Cuma”, cennetin kapılarından girildiği gündür. Giriş vizesini böyle veren cennet, Rahman'ın davetiyle O'nun kullarına kapılarını ardına kadar açmaktadır.

2.1.15. SAYILARLA İLGİLİ İNANIŞLAR

İslam kültürüyle harmanlanan Anadolu geleneğinde, bir kısmı İslamiyet öncesine dayanan 7, 40, 33, 99 gibi sayılarla ilgili inanışlar mevcuttur. Hristiyanların uğursuz 13 inancı gibi bir yaklaşıma hiçbir sayı için girilmez. Ayrıca sayılarla ilgili tarih düşme ve ebced gibi matematiksel geçerlilikler de söz konusudur. Aşağıdaki mısralar, bu hesap sistemiyle ilgilidir.

Pes gönül deryâ misâli çağlar akar bir yana
 Bu cevâbım işindenler kalur elbette tana
 İki nokta üç hurûfun sualin ettin bana
 Biri yüz birisi otuz biri kırk mimden çıkar (s. 443)

İki nokta, yüz rakamına; üç harf, 1, 3 ve 4 sayılarına; yani yüz kırk ve otuzun sıfır hariç sayı değerlerine işaret eder. Mim'den çıkmaksa, sıfırın nokta değeriyle ilgilidir.

Pes gönül deyâ misâli çağlar akar her yana
 Bu cevâbım işidenler kalur altında tana
 İki nokta ile üç harf sen suâl ettin bana
 Biri yüz biri otuz biride kırk zamden çıkar (s.323)

Sende kâmil âşık isen bahr-i aşka gire gör
 Âkılâne sözlerini ara yerden süre gör
 Der ki Ömer bu cevâbın mâ'nisini vire gör
 Altı nokta beş hurufla yüz otuz kırıktan çıkar (s. 324)

Yukarıdaki mısraların tümünde noktalar sıfıra, harfler ilgili sayılara işaret etmektedir.

Zâhidâ mâ'nide biz genç içre sırr-ı mübhemiz
 Süretâ âhırdıyız evvel gelenden aksemiz
 Çâr eczâdan mücerred nesl-i pâki Âdem'iz
 Kâm-ı ilm-i ebcediz asl-ı keramet bizdedir. (s.333)

Ebced hesabının nesl-i Âdem'e verilen bir sır olduğunu söylemektedir. Bunun bir keramet eseri olduğunu yani ilm-i ledünni olduğunu iddia etmektedir. Bir nevi marifet olan ilm-i ledün, kişinin çalışmakla elde edemeyeceği, hak vergisi bir tahsildir. Sayılara dayalı ebcedin şair tarafından bu şekilde öğrenilmiş olması, zekâ veya karakter yapısıyla beraber yetiştigi kültür ve arz ettiği öğrenme biçimiyle de

ilgilidir. Sayıların sırrına ermek, iyi bir muhakeme ve uyanık bir dimağ da gerektirecektir.

2.1.16. EFSANELER

Efsane kültürü ve efsanevi hadiselere inanış, İslam’la da beslenen Anadolu dünyasında anonim anlatımlarla nesilden nesile aktarılan bir olgudur. Efsanenin anlatımının oğlanüstü durum ve güçlere ilginç bir merak geliştirmekle olduğu kadar, bugünkü korku veya gerilim filmlerine benzer bir ihtiyaca cevap verme boyutu da vardır.

Ey Ömer ârif olan uymaz kuru efsâneye
Her ne derse gûş tutmaz vâiz-i dîvâneye
İ'timâd olmaz imiş çün bu fenâ kâşâneye
Bâkıyâ cum'a namâzın kıl da gel meyhâneye
Sohbeti terk eylemez ârifler ekser cum'a gün (s. 383)

Şairin yukarıdaki mısralarından da anlaşıldığı gibi, efsanelere göre hareket etmek, cahilane bir tutumdur. Olağan üstü tek gerçek, ibadeti terk etmemek, muhabbetten de geri kalmamaktır.

2.1.17. OLAĞAN ÜSTÜ DURUM VE VARLIKLARA İNANIŞ

Gerek efsane, gerek masal ya da destan kaynaklı olsun; şairin dilinde çeşitli olağan üstü varlık ve durumlara rastlanmaktadır. Bunlardan en başta geleni “zümrüd-ü anka” dır:

Bu anka denilen ey dil-i şeydâ
 Her kangı uşşâka olursa sertâc
 Bu âlem eyler ki kendi de peydâ
 Olur cihan varı hâtırdan ihrâc (s.30)

Anka, aşka ulaşmak gibi görülmüştür. Dünya sevgisini unutturan, ötelere kilitleyen bu efsanevi cennet kuşu, bir nevi talihtir.

Baktım gözüne kaşına
 Benzettim hümâ kuşuna
 Beni hicran ateşine
 Yakan dilber kiminsin sen (s. 418)

Hüma kuşu da efsanevi bir inancın simgesidir. Sevgilinin hümaya benzetilmesi, efsanevi yanı ve estetik özelliklerinden dolayıdır.

Biz tarik-i Mesnevi'yiz
 Molla Celâl'in sırrımız
 Kuşdilini pek biliriz
 Vird-i Süleyman okuduk biz (s. 421)

Hazreti Süleyman'ın kuşlarla mükâleme mucizesine telmihte bulunan şair, böyle bir gücün kendisinde de olduğunu söylemektedir.

İnanılagelen olağan üstü varlıklardan biri de ejderhadır. Ejderha, aşağıdaki mısralarda güce, gizeme ve kuvvete dayalı estetiğe mecaz olarak seçilmiştir.

Der ki bu Âşık Ömer ol kalbi âhen bağıruc
 Câmehâbeından hezâran nâz ile kılmış huruc
 Gûşe-i destârdan kâkülleri göstermiş uc
 Heft ser bir düm keşîde ejdehâya uğradım (s.252)

2.1.18. NEVRUZ- KIZILELMA GİBİ MİLLİ İNANIŞLAR

Anadolu ve Türk kültüründe mühim yeri olan nevruz, baharın ve bereketin başlangıcı olarak görülmektedir. Nevruza dair inançlardan biri de sevgiliyle ilgili kavuşma gibi niyetlerin gerçekleşmesine vesile olmasıdır. Hıdırellez olarak tabir edilen nevruz, Hazreti Hızır Ve İlyas Peygamberin ittifak ettikleri gündür ve sevenler o gün kavuşur. Böylece şair anılan mevsimin kavuşma mevsimi olduğunu ifade etmektedir.

Şâh-ı nevruz eyledi dehri muattar bir yana
 Dilrubâlar seyr-i sahrâ kıldılar her bir yana
 Çıkmadı sensiz dil-i âsude server bir yana
 Yalnız bir yana sen olsan güzeller bir yana
 Gayra bakmam gelse hep âlem serâser bir yana (s. 368)

Niyeti arz-ı gazâdır bunca bin er üstüne
 Yalamnur bî hadd ü pâyan tîg-ı cevher üstüne
 Tuğlar kaldırdı ser zerrin âlemler üstüne
 Akın etti pâdişâh-ı heft kişver üstüne
 Sen gerek Malta'ya düş ister Kızılelma'ya kaç (s. 397)

Yukarıdaki mısralarda şair, Malta seferine ve Kızılma mefkûresine işaret etmektedir. Osmanlılık ruhuyla beraber İslama dayalı kavmiyetçiliği de çağrıştıran bu yaklaşım, daha sonraları yön değiştirerek Türk Milliyetçiliği olarak algılanmıştır.

2.1.19. FELEK VE TALİH İNANCI

Kader konusuna paralel olmak üzere şansa dayalı olarak yaşananları anlatan talih ve kaderin can acıtan yanlarıyla ilgili görülen felek, şairin mısralarında geniş bir yer edinmiştir. Feleğin Arapça'daki “dönen şey” anlam karşılığı, onu “kahpe” diye görmeye de kapı aralamaktadır. Bir gün güldürse öbür gün ağlatan dünya, feleğin icraat alanıdır. Aşağıdaki mısralar, bunun güzel bir misalidir:

Aksine devr eyledi çerh-i felek kaldım garib
Gurbet illerde bana hiç olmadı vuslat nasib
Destine bir câm alup sâki gibi geldi rakib
Durma çeşmim doldurur peymânedan peymâneye (s. 175)

Ömer ‘in der diler dilek
Âhımdan yanıyor felek
Âhır bizi eyler helek
Bu dertler bize sarmamış (s. 420)

Feleğin varlığıyla beraber, onun gökyüzü anlamına gelmesi ve sürekli dönmesi, tüm tepkimeleriyle adeta “yanması” hüsn-i talile iyi bir sebep teşkil ederek şairin ahından dolayı var olduğunu kabul ettirmektedir.

İlerleyen mısralarda şair, feleğe kişilik atfederek, bu teşhis üzerinden yakınmalarını dile getirmektedir:

Dâd elinden çarh-ı zâlim geçmedi sana dilek
 Vasıl-ı yâr olmadı çektim bîhüde ben çok emek
 Senin ile aramızda bu kalırsa ey felek
 Âhımı tîr eyleyüp kaddim kemân etsem gerek (s. 191)

Ey çarh-ı sitem-ger dil-i nâlâna dokunma
 Hecr âlemidür etdiğüm efgâna dokunma (s. 86)

Ey zalim felek, inleyen gönüle dokunma. Ayrılık âlemidir, benim ettiğim feryada dokunma.

Ey felek nedir murâdın dilpesendimden benim
 Cüda kılmak mı ki kasdın sînebendimden benim
 Ben anı kendime sultân eyler isem gam yemem
 Râzıyım Hak râzı olsun şol efendimden benim (s. 233)

Şair feleğe şikâyetini söylemeye devam etmektedir. Felekten sitemle bahsetmesinde en çok sevgiliden ayrılığın tesiri bulunduğunu söylemektedir. Şaire göre felek, ayrılık tesis eden kasdi bir güce sahiptir. Aşağıdaki mısralarda feleğe karşı tutumunu açıkça söyleyen şair, onu kahpelikle itham etmektedir.

Kahbe felek bundan özge iş eyler
 Düşmüş mezelerle meyler şişeler
 Yurdum senin ile tenhâ köşeler
 El erişmez mahabbete bu sene (s. 34)

Dağlar başı yerim oldu mekânım
 Arşa direk direk çıktı efganım

Firkatin şiddeti kesti emânım
 Feleğin pençesin göremez oldum (s. 58)

Şair sitem ve şikâyetlerle dolu mısralarından sonra yukarıdaki dörtlükte çaresizliğini ve felek karşısındaki perişan durumunu izhar etmektedir. Bu nevi anlayış, divan şiiri mazmun dünyasına oldukça yakındır. Aşağıdaki mısralarda ise divan şiiri biçim ve estetiği daha keskin şekilde ortaya çıkmaktadır:

Kime feryâd edeyim ey çerh-i zâlimbîeman
 Kani yâ n-oldu bana yâr olduğun devr-i zaman
 Tîr-i maksûdum atılmaz kadim olmuşken keman
 Kimseler bilmez benim hâlim yaman oldu yaman
 Hey ne müşkil derd imiş âlemde dostlar ayrılık (s. 375)

2.1.20. BURÇLAR VE FALLAR

Fallara ve burçlara inanmak, tarihin her döneminde ve her kültürde örneğine rastlanan bir durumdur. Bir kısmı batıl sayılan ancak İslam inancında da yerini bulan “burç” konusu, dünyanın ve yıldızların konumuyla ilgilidir. İslam kültüründe ve Osmanlı eserlerinin bazılarında yerini bulan burç konusu, yıldızname adı verilen ilme tabidir. Bu astronomik ilme göre her şahsa matuf bir yıldız vardır. Yıldızı düşük ya da yüksek insanlar bulunabilmektedir. Hazreti İsa’nın doğumu anında gökte beliren yıldız, onun mucizelerinden sayılmaktadır. Efendimizin doğumuyla alakalı da ilgili burçta doğan yıldız rivayet edilir. Tüm bu bilgiler ışığında yorumlayabileceğimiz üzere şair, aşağıdaki mısralarda talihinin kötü gitmesinin ve çektiği eziyetlerin sebebinin; yıldızının düşük, kötü olması olduğunu söyler:

Ben bu câmı nûş edersem işim âh ü zâr olur
 Çevrilür dünyâ başıma âkıbet zindân olur

Her kime cânım dedimse eller ile yâr olur
Tâli'im yoktur ezelden yıldızım kemdir benim (s. 235)

Aşağıdaki mısralarda ise şair batıl sayılan inançlardan fala dair sözler sergilemektedir. Ancak Anadolu kültüründe fal inanılarak itibar edilen değil daha çok eğlencelik görülen ya da aşka dair mevzularda efkâr dağıtmak üzere başvuru bir yoldur. Konu Leylâ ve Mecnûn gibi aşk efsaneleri olunca falda onları gördüğünü söylemek, daha çok lirizmi kuvvetlendirmek için başvuru bir yoldur.

Fâl açup bâb-ı elemden hasbîhâlim söyledim
Söyledim ammâ yine dîvâne gönlüm eğledim
Aşk vâdîsin bugün ibretle seyrân eyledim
Baktım ol Mecnûn sergerdan gezer Leylâ melil (s. 212)

2.1.21. RÜYALAR VE TEVİLİ

Rüya ile hayat arasında irtibat kurmak, her dönemde görülen; her çeşit inanca göre anlamlı bulunan bir durumdur. Hazreti Yusuf'un rüya tevili ile mucize gücüne sahip olması, O'nu Mısır'a sultan yapmıştır. Bugün modern bilim ve psikoloji, rüyayı "şuur altı" olarak yorumlamaktadır. Doğruluk derecesine göre rüyalar bazen yaşananlara, bazen yaşanacaklara ışık tutuyor olabilir. İslam ilmi, rüyayı Rahmani yani itibar edilen; şeytani yani edilmeyen olarak iki kategoride incelemiştir.¹

Şair, aşağıdaki mısralarda rüya ile dahi hakikate bir pencere açılabileceğini söylemektedir.

Bilmedin gittin hevâ ile heves tezvîrini
İmtihân-ı rûh ile emmârenin tedbîrini

¹ Osman Ardıçlı, Rüya Tabirleri Ansiklopedisi, Timaş Yayınları, 2002, s. 284

Gördüğün rü'yâların fehm etmedin ta'bîrini
Boynuna kıldın belâ tûl-i emel zîncirini (s. 403)

Mâil-i mehrûları şeydâya teşbîh ettiler
Ettiller illâ kuru gavgaya teşbîh ettiler
Anların mihrin heman rü'yâya teşbîh ettiler
Bîvefâlıkta dahi dünyâya teşebîh ettiler
Oldular ma'nâda anlar bâis-i ümmülfesâd (s. 370)

Rüya, bir güzellik ölçüsüdür. Kabullenilemeyecek derecede güzel ve güçlü olanlar rüya gibi algılanabilecektir. Bu durumda rüya, gerçeği reddetmenin adı olmuştur. Deyim anlamıyla “rüya gibi” olan güzellikler, aynı zamanda gerçektir.

2.1.22. NAZAR İNANCI

Nazarın gerçekliği ve zarar boyutunun ciddi olduğu hususunda bize hadis-i şerifler ışık tutmaktadır. Peygamber efendimizin zamanında Esed oğullarından nazarı değen bir kimse var idi. Üç gün bir şey yemez, sonra çadırın bir tarafını kaldırıp oradan geçen bir deveye bakıp, (Bunun gibi bir deve hiç görmedim) der demez, deve yere düşer hastalanırdı. Müşrikler, bu adamı bulup Peygamber efendimizi nazarla öldürmesini istediler. Cenab-ı Hakk da Resulullahı bunun nazarından korumuştur. Bu hususta Kalem suresinin (Nerede ise, kâfirler seni gözleri ile yıkacaklardı) mealindeki 51. âyeti inmiştir. Hadis-i şeriflerde buyuruldu ki: (Nazar haktır.) [Müslim] (Nazar insanı mezara, deveyi kazana sokar.) [İbni Adiy] (İnsanların yarısı nazardan ölür.) [Taberani] (Nazar neredeyse kaderi geçecekti. Nazardan Allah ü teâlâyâ sığınmın. [Deylemi] (Kaderi geçecek bir şey olsaydı nazar geçerdi.) [Müslim]

Sâye aldı sadra ol bâl-i Bülent ibretnümâ
 Mest ü hâyârân oldu her bir güşede bir mübtelâ
 Sakınur yavuz nazardan kendin ol dilrübâ
 Sim bedenden oldu ihrac atlas u zerrin kabâ (s. 396)

Yukarıdaki dörtlükte, bir serdar yahut savaşçının güç ve güzellikleri anlatılırken, onun nazardan korunmak için kendini sakındığı söylenmektedir. Methedilen kişi açısından bu da bir basirettir.

Hak Taâlâ mir'at-i vasl-ı kederden saklasun
 Ruhlerinin güllerin bâd-i seherden saklasun
 Çeşm-i a'dâ görmesün yavuz nazardan saklasun
 Hüsn-i pâkini görenler dedi hakka Ahmed'in (s. 269)

Şair, mısralarında devrin padişahını methetmekte ve onun nazardan korunması için duacı olmaktadır. Aynı mısralar Peygamber Efendimize ithaf edilmiş olabilecek anlatım güçtedir. Dönemin büyüklerini ya da İslam büyüklerini, peygamberimizi nazar gibi kötü güçlere karşı dua ile korumak istemek, şairin inandığı din ve yaşadığı zamana karşı duyarlılığını göstermektedir.

2.1.23. ŞEYTAN

Tıpkı melek ve cinlerin varlığı şeytanın varlığı da Allah tarafından mevcuttur ve onu reddetmek, insanların fenalıklara karşı savunmasız kalması sonucunu getirir. Şeytan, insan yaratıldığında onu kıskanmış, türlü hilelerle kanına girmiş ve yaratıcı katında değerinin düşmesini istemiştir. Ancak bu hasediyle kendisini lanete uğratmış ve kendisine uyan insanlara bu laneti paylaşmak istemiştir. İslamiyetten başka diğer semavi dinlerde de varlığına inanılan şeytan,

türlü savaş ve felaketlerin baş aktörüdür. Birçok sapık inançta kendisine açıkça tapanları olsa da o, yaratıcının sonunda vereceği cezayı bilmektedir.

Âşık Ömer, aşağıdaki mısralarda şeytanın, dikbaşlılığı ve itaat etmeyişi yüzünden kibre kapıldığı ve emre uymayıp lanetlendiğini anlatmaktadır. Yaradılış hususiyetleri bakımından ateş ve toprak ile temsil edilen şeytan ve insan, Allah'ın emri ölçüsünde hareket etmeli iken, şeytan kibre kapılmıştır. Şair, bu duygulara karşı nefsinin ve okuyucusunu ikaz etmekte, emre uymayı tavsiye etmektedir.

Gör lâin i nükte-i eflâke baş indirmedi
 Oldu merhud âteş iken hâke baş indirmedi
 Yandı benlik nârına Hakk'a ki baş indirmedi
 Nâr idi aslı ol nûr-i pâk'e baş indirmedi (s. 400)

Ey Ömer mekr ü fitenle şaşırıp tedbîrini
 Çok çalıştı Girdigâr'ın bozmağa takdîrini
 Cehl ile oldu muhâlif bilmedi taksirini
 Kadr ile a'lâ iken esfelde buldu yerini (s. 400)

Devam eden mısralarda şair yine şeytanın nasıl gözden düştüğünü, yaptığı isyandan önce muteber bir konumu olduğu halde, sonra merdut olduğunu anlatmaktadır:

İbtidâ ki bu cihânı var eden Perverdigâr
 İns ü cinni kudretinden var eden Perverdigâr
 Hâlîka âsî olup Âdem'e secde etmedi
 İblis'i ol dem katından dûr eden Pernerdigâr (s. 321)

Kâmil olan âşika mâ'lum bizim ahvâlimiz
 Yâ ilâhi sen asân et kabrde suâlimiz
 Bin ayak bir olunca ya nic-olur hâlimiz
 Nefs ile şeytâna uyup cürm ile isyandayız (s. 363)

Yukarıdaki mısralarda ise artık şair, hata ve günahlarıyla şeytana uyan insandan söz etmektedir. Günahlara batmış olsa da tövbeye müracaat eden şairin Rabbinden af ümidi vardır. Bu anlayış, günahla doğulduğuna inanılan ve “günah çıkarma” gibi ritüelleri olan Hristiyanlıktan farklıdır. Çünkü ancak Allah’tan af dilenebilir. Ve hiçbir aracı olmaksızın kalpler O’na açılır.

Rabbenâ her işimiz dâim muvâfıkdır sana
 Böyle takdîr eylemişsin aklımız ermez ana
 Recm ile İblîs-i merdûd gitti tâvûs bir yana
 Isıhna düştü yılan âh u sergerdan melîl (isfahan) (s. 211)

Samimi duaların dile getirildiği mısralarda şair, girilen çileli yolculukta tek kurtuluş adresi olarak Rabbini gösterir. İtaat ve tevekkülünü sergiler. Bu anlayış mesuliyetten kaçmak değil, verilen mesuliyetin israkinde olmakla açıklanabilir. Nitekim aşağıdaki mısralarda, işlenen günaha her ne kadar aldanarak girmiş olsa da aldatmamayı ve verilen hayat yolunda vazifesini bilmeyi esas tutan ifadeleri vardır. Yine Hristiyan âleminde ve diğer bazı dinlerde cennetten kovulmanın sebebi olarak Hazreti Âdem’i yoldan çıkararak Hazreti Havva görülmekte, bu yüzden “kadın” lanetli sayılmaktadır. Hatta skolâstik düşüncede “şeytan” olarak görülen pek çok kadın yakılarak öldürülmüştür.

Âkıbet iblîsin uyduk sözüne
 Yoldan çıkar kadem basar izine
 İndirdiler bizi dünyâ yüzüne
 Kuh-i Serendib’e uğradım geldim (s. 53)

Nola İblîs'e teşbîh eylesem sözümde kizbetmem
Benî âdem değil belki kaçır şeytan münâfıktan (s. 108)

Şair, açıkça ve hiçbir cinsiyet farkı gözetmeksizin ikiyüzlü münafığı şeytandan bile tehlikeli bulduğunu söylemiştir. Her devirde münafık kimseler bulunmuş ve şahıstan kurumlara kadar her kademedede hain planlarla fitnelere sebep olmuşlardır. Ajanlık ve entrikalarla devletin sonunu getirenler de bunlardır. Şair, tespitinde sağlam görülmektedir.

2.2.İSLÂM TARİHİYLE İLGİLİ HUSUSLAR

2.2.1. KÂBE

Şair için Kâbe bilinen kudsiyetiyle beraber aşkın simgesidir. Adeta Mecnun gibi bir hissiyat içindedir:

Efendüm Ka'be-i kuyun tavafında Ömer şeydâ
Safa vü Merve yâ Beyt-i Harem'dür de ne dersin de (s. 92)

Efendim, çılgın Ömer senin Kâbe gibi olan mahalleni tavaf etmektedir.
Safa, Merve ya da Beyt-i Harem 'dir de, ne dersin de.

2.2.2. KERBELÂ VAKASI, HULEFA-İ RAŞİDÎN VE EHL-İ BEYT

Şair, Kerbelâ vakasını her zikredişinde hüznü, yaslı ve Ali Beyt sevgisiyle dolu duygularladır. Kerbelâ, İslam tarihinin en onulmaz yaralarından biridir. Bu kanlı hadisenin acısı yüzyıllarca silinmemiş, her devirde taraftarlar toplayan gruplarla anılmıştır. Anadolu coğrafyasında Alevilik denen mezhebe yol açmıştır. Şair, bir Alevi ozan değildir. Ama beyitlerde de görülmektedir ki Peygamber Efendimizin damadı olan Hazreti Ali ve O'nun soyundan gelen Hazreti Hasan ve Hüseyin'i sevmek; ehl-i sünnet bütün mezheplerin şiarıdır. Bu, Anadolu Müslümanlığının kuşatıcı yanıdır. Bugün çeşitli akımlar vasıtasıyla yaklaştırılmaya ve uyumlu hale getirilmeye çalışılan toplumların sosyologları bu hoşgörüyü izah ve inşa edememektedir. Hala körüklenmeye çalışılan Alevi- Sünni çatışmalarının köksüz ve dayanaksız olduğunun en açık göstergesidir.

Sadâkate Ebû Bekr-i gınâyîlerdenüz âşık

Hasen hakkı Hüseyin-i Kerbelâ'yîlerdenüz âşık (s. 402)

Yukarıdaki açıklamalara mesned olacak bu iki mısra açıkça, şairin muhabbet ve samimiyetini göstermektedir.

Haber aldık bu râh'-ı aşka bizden ön gelenlerden

İmâmeyn uğruna cân ü serin ifnâ kılanlardan

Baş açık yalın ayak Kerbelâ'larda yelenlerden

Biziz ol Çârîyâr'ı bir görüp te hem bilenlerden (s. 402)

Yine yukarıdaki dörtlükle şair, Kerbelâ vakasını hatırlatmakta; bir taraf olarak kendisini izhar etmekte ve İslam tarihinin yasını paylaşmaktadır.

Ey Ömer bilsen bu yollarda neler gitti neler
 İşbu da'vâ-yi mübine merd olan merdler yeler
 Zahmının kanın siler durmaz gazâ tığın siler
 Bunca serbâzan Şehid-i Kerbelâ kanın diler
 Devlet-i İslam değil tâc ü harâca ihtiyâc (s. 398)

Şair, savaş ve gaza konusunda olup bitecekleri sıralarken; bunca kanın dökülmesinin sebebinin İslam'a hizmet değil dünya saltanatı olduğunu söylemektedir.

Ömer ser sağ olan yazısın görür
 Tâlibe Hudâ'dan hidâyet irür
 Bizim Kerbelâ'mız haşre dek sürür
 Dahi adûlara çok kanımız var (s. 71)

Kerbelâ vakasını anan şair, bu acının dinmeyeceğini ifade etmektedir. Allah, dileylene kurtuluş gösterecektir. Ancak dökülen mübarek kan da hicranıyla hep hatırlanacaktır.

İmam Hasen hem Hüseyin Kerbelâ'da oldu şehid
 Hacı Bektaş'ı ziyaret edeler her mâh u îd
 Âdeme cennetten iğvâ verüp oldu nâümîd
 Bunca nâsı azdıran Şeytân'ı ben bilmez miyim (s. 241)

Şeytanın hileleri arasında cennetten dünyaya sürgün edilen insanla beraber, insanlık âleminin en nadide cevherleri olan Hazreti Hasan ve Hüseyin'in şehadetine sebep olan cinayetler de vardır.

İzzet'i ayn-i cihan olmuş Hüseyin ile Hasen
 Bekir'in güldür yanağı hub Ali'nin yâsemen
 Ömer'i sevdim mahabbet eyleyüp Osmân'a ben
 Ol sebebdan yoluna canlar fedâdır sevdiğim (s. 229)

Şair, ehl-i beytten önde gelenleri anmakla beraber; onlara duyduğu derin sevginin kaynağı olarak Peygamber Efendimizi göstermektedir. Nitekim dört büyük halifeyi ve onlardan gelme zürriyeti seven, hakikatte onların pişdarı ve serveri Rasulullah'ı sevmelidir. Dört büyük halifenin de, onların ardından gelenlerin de şehadet şerbeti içmesi, Rasulullah'ın yolunda can adanmış olmalarındandır.

Fahr-i âlem hak resüldür dü cihânın serveri
 Hazret-i Hamza değil mi âlemin gerçek eri
 Hazret-i Ali'yi gör kim erlerin şîr-i neri
 Ol Şir-i Yezdan olan Arslan'ı ben bimez miyim (s. 241)

Dört halifeyle beraber, Efendimizin amcası; şehitlerin şahı, Uhud'un Arslanı Hazreti Hamza anılmakta, gerçek âlemin şehadet âlemi olduğu söylenmektedir. Hazreti Ali, Arslan kelimesiyle istiare edilmiştir. Defalarca bu uğurda canını ortaya koyan Hazreti Ali, gerçek bir Peygamber aşığı ve Hak dostudur. Hazreti Ali'yi seven, onun yolundan gitmeli; Rasulullah'ı sevmelidir.

Hânedân-ı âl ü evlâda neler kıldı Yezid
 Tutmadı Hakk'ın rızâsın oldu rahmetten bâid
 Hâriciler Hasen'i zehr ile kıldılar şehid
 Vermediler hazret-i Hüseyin'e Kerbelâ'de su
 Bulmaya mahşerde bir katre o zâlim zâde su (s. 387)

Şehitlikleriyle anılan halifelerden ve Hazreti Hamza'dan sonra, Hazret-i Hüseyin anılmakta, O'na su bile vermeyen katillerinin mahşer günü tek damla suya hasret kalmaları istenmektedir. "Su Kasidesi" ne nazire niteliği taşıyan mısralarda, mevzu bakımından da ehl-i beyt seçilmiştir.

Oluptur Kâf ü Nûn ile niçe mu'cizlerin ızhâr
 Kılur nakd-i cihanda yâd-ı Bûbekr ü Ömer herbâr
 Dahi Osman duyuptur ana kâtib câmi'-i esrâr
 Cenâb-ı Çâriyâridir olubtur Hayder-i Kerrâr (s. 405)

Yine dört büyük halife anılmakta, onların şehadetine işarette bulunmakta; İslam uğruna kanlarını dökmekten sakınmadıkları söylenmektedir. (kaf, nun= kan) R.Tekin Uğurel bu görüşü şöyle izah etmektedir: *"Bir gün, Hazret-i Yetim, mübârek kılıcını Hayder-i Kerrâr'a verdi: "cihâdın mübârek olsun!" der gibiydi. Hayder-i Kerrâr'daki "kerrar"ın mânâsına tam uymak için; O da mübârek kılıcı mübârek dudaklarına götürdü, öpüp başına koydu ve herkesten önce kendine saldırdı; varlık diye, benlik diye her ne varsa doğrayıp, attı. Tekrar tekrar saldırdı."Fütüvvet" kelimesi var ya, işte o gün zuhûra çıktı ve lügatlerde o gün yerini aldı. Ortalık kan gölüne dönünce "Yâ Hay!" diye dirilip, doğruldu ve Hayber'e doğru elini gözüne siper edip, baktı. Çölün kavurucu sıcağında Hayber Kalesi bir hardal tânesi gibiydi; bir vuruşta canı bedeninden ayrılıverdi. Fetâ'nın fetâlığı elindeki kılıçtan mıydı, yoksa o kılıçla döktüğü kendi ciğer kanından mı? Bu iki kelimeyi yan yana gelişigüzel kullanmak, olsa olsa benim gafletimdendir. Ben kim oluyorum da bir sayfada, hattâ aynı cümle içinde hem "ciğer"den ve hem de "kan"dan dem vuruyorum? Kan ve ciğer, yan yana gelmez..gelmemeli! Eğer gelirlerse, cihan yanıp tutuşur. Lügatler, ne yazarsa yazsın; "kan" demek Kerbelâ demektir. Gene lügatler ve coğrafya atlasları ne söylerse söylesin; Kerbelâ demek de pâre pâre olmuş ciğer demektir; Hazret-i Yetim'in "ciğerpâreleri" demektir. Evet, Kerbelâ demek, Hazret-i Yetim'in ciğerpâreleri demektir ve (Hayat inanmak ve mücâdele etmektir) diyen Şehîd-i Kerbelâ'nın geride bıraktığı "Yetim-i Kerbelâ" demektir."*

Ayrıca aynı harflerle “kanun” ismine de gidilebilir ki İslamın bir yeryüzü devleti olmasında, adaletin tesisinde Hulefa-i raşidîn’in hizmetleri hatırlatılmaktadır.

Hayder-i Kerrâr, yukarıda da izah edildiği üzere; vakar duruşlu, cesur ve şecaatli olmasından dolayı Hazret-i Ali’ye yakıştırılan sıfattır. Hazret-i Ali için söylenen; dönüp dönüp tekrar saldıran aslan manasına gelen tamlamadır.

2.3.İBADET ÇEŞİT VE ŞEKİLLERİ

2.3.1. DUA

Dua, istemek, çağırmak, davet etmek demektir. Genel manada ise, Allah’a yalvarmak, isteyeceklerimizi O’ndan istemek, dertlerimizi O’na arz etmek, O’nun rahmet ve yardımına davetiye çıkarmaktır. Dua, dille yapıldığı gibi, fiillerle, kabiliyetlerle ve halimizle de yapılabilir. Dünyadaki sebeplere riayet etmek bir duadır. Mesela çalışmak, emek vermek fiili; istemek üzere söz söylemek, kavli bir duadır.

Kışın üşümek için kalın giyinmek, evde soba ve kalorifer yakmak bir duadır. Hastalıktan kurtulmak için ilaç içmek bir dua olduğu gibi, midenin aç kalmak suretiyle yiyecek bir şeyler istemesi de bir duadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, dinimizde dua hayatımızın her anını kapsamaktadır. Yani insan, -eğer farkında olursa- hayatının her anını dua ederek yaşamış olur.

Dua, bir ibadettir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi dua da sırf Allah rızası için yapılır. İsteddiğimiz şey verilmezse dua kabul olunmadı denmez. Belki daha zamanı gelmemiş, hemen verilmiyor denir. Bu dünyada duayla arzu ettiğimiz bazı şeylere ulaşırsak da duanın neticeleri daha ziyade ahirette verilir.

Cümlenin ma'bûdu sensin sendedir devlet kemâl
 İstemem nâmerd elinden devlet-i mâl ü menâl
 Kendi lûtfundan kerem kıl ey kerîm-i Zülcelâl
 Düşmana değil dahi dostâne muhtâc eyleme (s. 169)

Şair, ihtyacına tek cevap verebilecek sultan olarak Rabbi'ni tanımaktadır. Başkasına mahtaç olmamak üzere, halini ve ihtiyacını O'na açmaktadır. Allah ne verirse, bu ancak kerem ve lütfundandır. Düşman değil dosta bile muhtaç olmayı istememek, samimi bir müminin onur anlayışıdır. Bugün kredi borçları, imtiyazlı isimlere sığınma, kefil arama gibi başkalarının mihnetini kabullenmeye yönelik tüm materyalist tutumlar, bir nevi ruhunu köleleştirmektir. Gerçek özgürlük, ancak Rabb'e boyun eğme ve gerisine değil eğilip bükülme, halini arz etmeyi bile zül sayma civanmertliğidir.

Nâ ümid olma dilâ eyle niyâz akşam sabah
 Kıl münâcât aç kufî-i akli miftâh-i ferah
 Bâd-i gafletle düşer âyine-i tab'a terah
 Meclis-i ruhanide budur Ömer kavî-i esah
 Sineni kibr-i küdurettten er ol eyle halâs
 Merd isen neyler senin âyine kalbinde pas (s. 408)

Gerçek söz, ancak dua meclisindedir. Gönül aynasının pasını ancak dua siler, şair; gaflete karşı dua gözüyle bakmak gerektiğini söylemektedir.

Harâb olmuş dürür yine
 Duâlar yüzü suyine
 Nazar kıl hây ü hâyine
 Kuru efsânedir dünyâ (s. 414)

Dünyanın fani yüzünü görebilen şair, duaların tesiriyle ancak ayakta durabilen dünyanın aslında efsaneden öteye bir gerçeği olmadığını söyler. Duanın gücü, dünyayı ayakta tutabilmeye bile yetmektedir. Nitekim Efendimizin bu hususta pek çok duası vardır ki O'nun ismi yeryüzünün her köşesine ulaşmadan kıyamet kopmayacaktır.

2.3.2. TÖVBE (TEVBE)

Tevbe dönmek, pişman olmak demektir. Yani, İslam dininin emir ve hükümleri dâhilinde, haram ve yasak olan şeyleri terk edip, helâl ve mübah olan şeyleri yapmak demektir.

Kulun işlediği günahlardan dönerek tevbe etmesi ve Allah-u Zülcelâl tarafından af ve mağfiret edilmesi, dil ile kalbin birlikte pişmanlık duyarak tevbe etmesine bağlıdır. Sadece diliyle tevbe edip, kalbinde günahına devam etme yönünde bir meyil olursa bu tevbe yalancılara tövbesi olur ki; Allah-u Zülcelâl' in bu şekilde yapılan tevbeleri kabul etmesi mümkün değildir.

Tevbenin hem dil hem de kalp ile yapılması ve bunun yanında geçmişteki günahlara düşmemeye azmedilmesi, tevbe eden kişinin tevbesinin kabul olunmasının en büyük alâmetlerindedir.

Çünkü Allah-u Zülcelâl âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Hepiniz toptan Allah'a tevbe ediniz, umulur ki kurtuluşa erersiniz." (Nur; 31) Diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: "O (Allah) kullarının tevbesini kabul eden, kötü hareketlerini bağışlayandır." (Şûra; 25)

Allah-u Zülcelâl, günahkâr kulunun tevbesini kabul etmenin ötesinde bundan memnun olur, sevinç duyar. Allah-u Zülcelâl' in tevbe edenler için sevinmesi, çölde yiyeceğini ve bineğini kaybeden kimsenin onları bulmasından dolayı sevinmesinden daha fazladır.

Tevbe, bir sabun gibidir. Sahibini günahların kirlerinden temizlemek suretiyle tertemiz yapar. Allah-u Zülcelâl bir âyet-i kerimede: “ ... Tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra doğru yola giden kimseyi bağışlarım” (Taha; 82) buyurmuştur.

Bir kimse, günahların çirkinliğini ve sonunun ateş olduğunu bilir, Allah-u Zülcelâl'in azabına karşı kendi acizliğini hatırlarsa, günahlardan kendisini muhafaza etmeye gayret eder ve hemen tevbeye sarılır.

Sana derim sana ey gafil insan
Ecel yetüp bir gün ölsen gerektir
Çıkmasın dilinden cürm ile isyan
Sözlerine pişmân olsan gerektir (s. 427)

İnsanın nedamet getireceği ve geri dönmeyi en çok isteyeceği günahı, Hakk'a isyandır. Şair, ölümün hak olduğunu, tek kurtuluşun isyandan uzak durmak ve Hakk'a sığınmak olduğunu söylemektedir.

Gaziler sokunur teller serine
Şühedâ irişir Hakk'ın sırrına
Ne yüzle varınız mahşer yerine
Bu rütbe cürm ile isyânımız var (s. 70)

Konuyla direk alakalı yukarıdaki mısralarda ise şair, kendisini isyan etmişlerden saymaktadır. Bu, bir itiraftan çok; bir durum analizi ve tövbe halidir. Şair aslında isyan korkusuyla söylediği mısralarla, kendisini Hakk'a affettirme derdindedir. Zira şair aşağıdaki paragraflarda izahını bulan İslam kültürüyle yetişmiştir:

Hiç kimse nefsinin hilelerinden emin olup tevbeyi terk etmemelidir. Çünkü Allah-u Zülcelâl bir âyet-i kerimede: “Fakat, insan ileriye doğru daima

kötülük yapmak ister.” (Kıyame; 5) buyurmuştur. Onun için insan daima kendisini kontrol altında tutmalı, daima tevbe üzere bulunmalıdır.

Peygamber Efendimiz (S.A.V)' de bir hâdis-i şeriflerinde: “Her kim, tevbe etmeye devam ederse, Allah da onun sıkıntısını neşeye çevirir, darlığına bir çıkış yolu bulur ve ummadığı bir yerden onu rızıklandırır.” (Buhari, Tirmizi) buyurmuştur.

2.3.3. İBADET ANLAYIŞI

İbadet, yüce Allah'a karşı gösterilecek saygı, tazim ve hürmet demektir. Buna kısaca kulluk da diyebiliriz. İnsan, sadece Allah'ın kulu olduğunu idrak eder, yalnız ona ibadet eder ve yalnız ondan yardım isterse dünya ve ahiret saadetine kavuşur. İbadet, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasakladığı bütün haramlardan uzaklaşmak manasındadır. Bu, Allah için cihad etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, yahut kafirlere benzememek, içkiden, kumardan ve diğer kötülüklerden uzaklaşmak gibi neticeler doğurur.

İnsanlar Allah'a kulluk görevlerini yerine getirmek ve O'nun yüceliğine sarılmakla huzur bulurlar. Çekilen bela, sıkıntı ve musibetler ibadet sayesinde hafifler. Zaten mümin her türlü iyiliğin ve her türlü kötülüğün Allah'ın yaratmasıyla doğduğunu, yine her türlü nimetin insana Allah tarafından ihsan edildiğini bilerek ve Allah'a, onun gösterdiği şekilde ibadet edecektir. Bu ibadet Allah'a şükranın ve verdiği nimetlere hamd etmenin tezahürüdür.

Allah'a kulluk, yaratılışın en büyük gayesidir. Zira yüce Allah cinleri ve insanları ancak kendisine kulluk etsinler diye yarattığını bildirmiştir. Ayrıca içinde yaşadığımız dünya, ölüm ve hayat yine insanların bu kulluk görevlerini nasıl yapacakları belli olsun diye var edilmiştir.

İbadet yüce Allah'ın emri olduğu için onlardan vazgeçmek veya onları yerine getirmemek günahdır. Mükellef olan herkes sınırları İslam'da belirtilmiş çeşitli ibadetlerle yükümlüdür.

Cümle eşyâ hal diliyle zikr ü tesbihin okur
Güller açılmış seherde cem' olup bülbül şakır
Gökte uçan kuş dahi tehlîl ile tesbih okur
Can gözüyle nazar eyle bak mübârek cum'a gün (s. 306)

Şair, ibadetin kâinattaki tüm mevcutta cem olduğunu yazmaktadır. Mevcudatın, canlılar âleminin hal diliyle ibadette olduğunu; Hakk'ı tesbih ettiğini söylemektedir. Bunun için en hususi gün, Cuma günüdür. Cumanın kudsiyeti, İslam'ın şiarındandır.

Verilür yer yer ezanlar cem' olur bâý ü gedâ
Okunur minberde hutbe rûh alur andan gıdâ
Olsa deryâca günâhın efveder Bârî Hudâ
Sıdk ile Allah deyince kul mübârek cum'a gün (s. 307)

Dua ve ibadetin insan ruhuna verdiği şifadan söz eden şair, tüm bir İslam âleminin bu şifadan istifade ettiğini söylemektedir. Günahların Hak tarafından affedildiği ve dilin zikrinin gönle şifa olduğu gün, cumadır.

Ey Ömer murâdın bulmak dilersen
Âşık'ın duâsın almak istersen
Keyfiyet-i halden bilmek dilersen
Gittiğin yerlerden tez varı tez gel (s. 46)

“Dua almak” diye tabir edilen inanç, yagın ve makbul bir anlayıştır. Yolcunun duasının makbul olduğu, hadislerden rivayetle vakidir. Şair, kendi zatına kinayede bulunarak, gurbet halinin kısa sürmesini istemektedir. Aşağıdaki mısralarda da şair, sevdiğine kavuşmak için duacıdır:

Kolumdan uçurdum bâzı
Yeter etdin bana nâzı
Âşık Ömer'in niyazı
Geçer amma neden sonra (s. 413)

Doğanı kolumdan uçurdum. Bana naz ettin yeter! Âşık Ömer'in duası geçer, ama neden sonra?

Yâ İlâhî kıl hidâyet hürmetiyçün ol Habîb
Ol laîn ü bed-fiâli makhur eyle an-karîb
Der ki Ömer bu sene de umarız fethin nasîb
Hazret-i Sultan vekili Ahmed Hân'dur varan (s. 258)

Ey Allah'ım! O sevgili Peygamberinin hürmeti için yardım et. O lanetlenmiş, işleri kötü kâfiri tez zamanda kahret. Ömer, bu sene fethininin nasip olmasını umarız der. Gelen, Hz. Peygamberin vekili Ahmed Han 'dır.

Şair, döneminin padişahlarından II. Ahmed'e methiyede bulunmaktadır. Aynı zamanda savaşa hazırlık ve seferin galibiyetle neticelenmesi konusunda dua etmektedir. Osmanlı şiirinde gazavatnameler önemli bir yer teşkil eder. Padişah ve devlet için dua, asker için şecaat temennileri dolu bu şiirler, döneminin medya gücü gibi görülmektedir.

Fahr-ı âlem Seyyidü'l-kevneyn o sultân aşkına
 Hayder-i Kerrâr hem âl-i Emîrân aşkına
 Ver muradın bendenin Bû Bekr ü Osman aşkına
 Bu Ömer adın bana ad eyleyen Mevlâ meded (s. 164)

Âlemin övüncü, yaratılmışların efendisi o sultan aşkına; Haydar-ı Kerrâr (Hz. Ali), hem emirlerin soyu aşkına, Ebû Bekir ve Osman aşkına, kulunun muradını ver. Bu Ömer adını bana isim yapan Mevlâ, imdat!

Şair, İslam uluğlarını bir bir anarak, dua ve niyazını müstecab, yani kabule en yakın dualardan eylemeye çalışmaktadır. Çünkü onun duası, kurtuluş ümidini yansıtmaktadır.

Namazgâhta kıldık hacet namâzı
 Yeşilimâret'te gördük ifrazı
 Eşrefoğlu'na var eyle niyâzı
 Murâdımız verici Sübhan deyu (s. 18)

Bu kez şair, ozanlar arasından Eşrefoğlu Rumi'yi anar. Yine dileğini Hakk'a açmakta, niyazını O'na yöneltmektedir. Ancak, aradığı vesileler arasına Eşfegoğlu'nu almıştır.

Bedduâ etmem sana Mevla'ya saldı ben seni
 Her seher tesbîh eden dillere saldı ben seni
 Neyledim nettim sana ben niçün ağlattın sen beni
 Medine'de yatan ol Servere saldı ben seni (s. 341)

Dua gibi beddua da, İslam kültüründe gayet iyi tanınan bir yakarış biçimidir. Beddua, tercih ve tavsiye edilmeyen bir yol olsa da, çaresiz ve mazlum

duruma düşürülmüşlerin tek savunmasıdır. “Alma mazlumun ahını; çıkar aheste aheste, Mazlumun ahı yerde kalmaz!” gibi darb-ı mesellerle, ifadesini bulmuştur. Şair, sevdiğinin kendisine ettiği eziyetlerden yakındıktan sonra onu, Rasulullah’a havale ettiğini söylemektedir. Bu, en yüce divana sevk etmek anlamına gelmektedir.

Şübhesiz sensin hüdâyâ kâinâtı âferin
 Bir yüzü kara kulundur bu Ömer kemter kemini
 Cürmün afv et rahmetinle yâ ilâhelâlemin
 Rüz ü şeb tesbihi dilde ismi yek fir fir döner (s. 324)

Âşık Ömer, gece gündüz Hakk’ı anmasına binaen, af dilemektedir.

Ey gönül Hakk’a ibâdet kıl mübârek cum’a gün
 Zikr ile pasını kalbin sil mübârek cum’a gün
 Ver selevât ol Habîb-i Kibriyâ’nın ruhuna
 Nice bin Kâ’be sevâbın bul mübârek cum’a gün (s. 306)

Kalbin pasını silen, Hakk’ı zikirdir. Mevla’nın isimlerini anmak ve O’na duada bulunmak, gönlün şifasıdır. Salâvat, yani Rasulullah’ı anmaksa, duanın icabesidir. Kâbe’ye ulaşmak gibi görülen bu dualar, Cuma günü kabule karindir.

Gönlümden uymayıp farz ü sünnete
 Ne yüz ile varam yarın ahrete
 Meğer fazlı ile girem cennete
 Hakk’a yarar kangı ibâdetimdir (s. 74)

Allah'a edilen tüm dualar ve kulluk; ibadetler, necat bulmaya yetmemektedir. Ancak O Sultan ki fazlı ve keremiyle kulunu affeder ve cennetini lutfeder.

Zâhidâ sor kim fenâda tâc ı devletler nedir
 Mescide gir kıl ibadet bu cemaâtler nedir
 Dinle divan nüshasın gör kim bu hikmetler nedir
 Her gece çok dürlü mâ'nâlar Âşık Ömer (s. 320)

Şair, çeşitli toplulukları anarak, ibadet ahvalinden haber verir. Onun gönül defteriye, divanıdır. Hakk'a niyazını ve samimane yalvarışını, divanına işlemektedir. Sözlerinin hikmet dolu manalarıyla her gece Hakk'A yürümektedir.

Çünkü bize emrolunmuş kılarız beş vakt namaz
 Ol Kerîm'in lûtfu çoktur gelene var git demez
 Müstecâb eyler duasın şübhesiz mahrum komaz
 Hakk'ı bir kez zikrederse dil mübârek cum'a gün (s. 307)

Şair, Allah'a kullukta ibadetlerin sertacı olan namazdan söz eder. Cuma günü, namazla taclandırılması gereken mukaddes gündür. Rabbinin kereminin bolluğundan söz eden şair, her duaya cevap verildiğini müjdelemektedir.

Âşık Ömer söyler bu doğru sözü
 Gece gündüz eder hakk'a niyâzı
 Sağlığında kılmadığın namazı
 Kızgın sac üstünde kılsan gerektir (s. 427)

Namazdan çeşitli müjdelerle söz ettiği bir önceki dörtlükten sonra bu kez şair, namazın bir kulluk borcu olduğunu, er geç ödeneceğini; hatta cehennemde dahi olsa bir ceza suretinde kıldırılacağını söylemektedir.

Bu hususta günümüzde zikredilen yaklaşımlardan bazılarını da anarak, Âşık Ömer'in ibadet anlayışının samimiyet, ihlas ve say ü gayretten geçtiği yönleriyle bugün adına da güncel olduğunu görebiliriz. İbadetin Getirdikleri adlı eserin arka kapağı şunları yazmaktadır: *“İbadet; Allah'ın (c.c.) ma'bud, insanın da kul olduğunu en kusursuz şekilde ifade etmenin adıdır. Ve gerçek bir kulun, hakiki bir ma'buda karşı, Yarattıcı ve yaratılan münasebeti içinde tavırlarının tanziminden ibarettir. İbadet; insanın, varlık, hayat, şuur, idrak ve iman gibi nimetlere karşı, mazhar olduğu bütün bu şeylerin diliyle bir teşekkürü; ibadetsizlik ise, mutlak bir körlük olmasa bile, kaba bir nankörlük olduğunda şüphe yoktur. İbadet; imanla hedeflenen dünya ve ukba saadeti gibi hususları elde etmek için, bizlere imanı emreden Zat'ın, açıp önümüze sürdüğü bir vuslat yolu ve bir vuslat adabıdır. Bu yolu bulamayanların, bu adabı elde edemeyenlerin Hakk'a ulaşmaları mümkün değildir.”*¹

Yine bu hususta bir makale, ibadetin daha çok sosyal hayat yönünü hatırlatmaktadır ki şairin sefer, yolculuk, yardımseverlik gibi temalarla andığı noktaları hatırlatmaktadır: *“İslam âlimlerinin, İslam vaizlerinin yapacakları en mühim yenilik hakiki takvayı Müslümanlara anlatmaktır. Hepsi takvadan bahsediyorlar, fakat onun hakkında doğru bir fikir vermiyorlar, Müslümanlara demelidirler ki, Kur'an-ı Kerim, Peygamber ve İslam'ın eğitim ve öğretimine nazaran doğru yolda olup da ekmeğini kazanmayan bir adam muttaki değildir. Yalnız babasından kalan mirasla geçinen adam muttaki değildir. Bu maksadı ortaya çıkarmak için çalışmayan başkalarından iyilik ve yardım bekleyen adam muttaki değildir. Allah'ın kendine verdiği kuvveti ve yetileri kendi ve insanların faydası için kullanmayan adam muttaki değildir. Şahsi çıkarlarını bütün insanların çıkarları için feda etmeyen muttaki değildir. Güzel bir aile hayatı oluşturmayan, yakınlarına kötü muamele eden, yoksullara yardım elini uzatmayan, yetimleri gözetmeyen, dulları korumayan muttaki değildir. Hatta böylelerinin ibadetleri bile faydasızdır.”*²

¹ Safvet Senih, İbadetin Getirdikleri, Nil Yayınları, İzmir, 1997, Kapak'tan

² Hoca Kemaleddin, “İbadet'in Felsefesi” Hikmet Yurdu, Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), s. 413 - 419

İnsan hayatta çeşitli sıkıntılarla karşılaşır, ümitsizliğe ve bunalıma düşebilir. Böyle durumlarda ibadetle bunalımdan kurtulur. İbadet sayesinde Allah'a yönelir, bütün umutların söndüğü anda O'nun sonsuz rahmetine iltica eder ve huzura kavuşur. İbadet inananlara Allah katında değer kazandırır. İbadet görevini yerine getirmeyenler bu nimetten mahrum kalır.

İbadetin insanın günlük hayatında ve ahlâkı üzerinde çok önemli bir yeri vardır. İbadet insanı topluma yaklaştırır ve toplumu sevdirebilir. İbadet mü'minin kalbine Allah korkusunu yerleştirir. Mü'min nerede olursa olsun –iyi veya kötü– bütün yaptıklarından bir gün hesaba çekileceğini bilir. İbadet dünya ve ahiret mutluluğudur.

Âşık Ömer, tüm bunları gözeterek, dünya ve ahiret saadetinde ibadet ve duanın önemine binaen mısralar sıralamıştır. Bu, onun İslam ahlakına yakınlığını ve fıkıh ilmindeki derinliğini de göstermektedir.

2.4.ÖLÜM VE RİTÜELLERİ

2.4.1. ÖLÜM (ECEL) İNANCI

Sonsuz ilâhî fiillerden birisi: İmate; yani, ölümü tattırma; ruhun bedendeki tasarrufuna son verme. Ruh, Allah'ın en mükemmel, en harika ve en bilinmez eseri. Muhyi (hayat verici) isminin tecellisiyle hayat nimetine kavuşmuş. Bu nimet ve şeref artık ondan ebediyen geri alınmayacak. Kabirde de, mahşerde de, cennet veya cehennemde de devam edecektir.

Ölümden kurtulmak, mümkün müdür? Elbette değildir. Kimsenin bir saniye bile yaşamaya elinde imkânı yoktur. Eceli gelen ölür. Bu vakit, göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir andır. Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyet-i kerîmede meâlen, (Ecelleri geldiği zaman, onu bir saat ileri ve geri alamazlar) buyurulmuştur.

Hakk'ın emri ile gele Azrail
 Cümle mahlûkatı eyleyen zâil
 Olamaz önüne kimesne hâil
 Kurtulmaz elinden insân ü hayvan (s. 10)

Ecel, Allah'ın izin ve emriyle her cana uğrayacaktır. Şair, buna hiçbir gücün engel olamayacağını söylemektedir. Günümüzde tıp ve teknolojinin geldiği noktaya rağmen, ölümün önüne geçecek bir güç tespit edilememiştir.

Bir gün ecel gelip irişe bize
 Gel deyu bekaya oluna ferman
 Can ile gûşedin deyeyin size
 Nicedir olurken ahvâl-i insan (s. 10)

Ecel muhakkak gelecektir. Şair, o güne dek yaşanacakları kazanç hanesine taşımayı ister. Elinde kalacak olanlar, hayır üzere işledikleridir.

Ey gönül devlette âdem girse de bin yaşına
 Sem katar bir gün ecel dünyâda âhır aşına
 Eyleme ey dil heves sammûruna hem kaşına
 Nakşına aldanma ancak âşık ol nakkaşına (s. 395)

Ölümün er geç yakalayacağı insan, dünyanın güzelliklerine aldanıp onlara takılıp kalmak yerine, bu güzellikleri nakşedeni bulmalıdır. Çünkü şaire göre ve yaratıcı anlayışına bağlı kalarak değişmeyen tek gerçek, aşkın da kaynağı olan Hayyü Kayyum'dur.

2.4.2. MEZAR VE MEZAR TAŞI

Mezar, ölen kimsenin toprağa gömüldüğü yerdir. Çoğulu "kubûr" dur. İnsan, ruh ve bedenden meydana gelen bir canlıdır. Ruhun yaratılışı bedenden öncedir.

Kur'an-ı Kerîm'de ruhların topluca yaratılmasından sonra Cenâb-ı Hakk'ın ilk uyarı ve tebliği şöyle ifade edilir: "Hani Rabbin, Âdemoğullarından, onların sulhlerinden zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da: 'Evet Rabbimizsin, şahit olduk!' demişlerdi. İşte bu şahitlendirme, kıyamet günü: 'Bizim bundan haberimiz yoktu!' dememeniz içindi" (el-A'raf, 7/172).

Kabir hayatı, bir bakıma ahiretin giriş kapısı ve başlangıcı sayılır. Ölen kimse, ister kabre defnedilsin, yırtıcı hayvanlarca parçalansın; ister ateşte yanıp külleri savrulsun ya da denizde kaybolsun, onun için kabir hayatı başlamış olur. Münker ve Nekir melekleri kabir sorgulamasını yapar. Rabbini, peygamberini ve dinini sorar. Bu sorgudan sadece peygamberler ve çocuklar muafır.

Sâlih bir kul mezara konulunca iyi amelleri etrafını sarar, onu muhafaza ederler. Azâb melekleri gelince namaz karşılıklarına çıkıp "Allah için çok kıyamda durmuştu" der. Sonra oruç karşılıklarına çıkar. "Dünyada çok susuzluk çekmişti" der. Sonra, hac ve Allah yolunda yaptığı cihat karşılıklarına çıkar, "Bu beden çok eziyet çekmişti" derler. Daha sonra verdiği sadakalar der ki "Buna dokunmayın, bu el ile çok sadaka vermişti." Melekler de, "Çok güzel, mübarek olsun" diyerek geri

dönerler. Sonra rahmet melekleri, Cennetten bir yatak getirip yayarlar. Mezar ona gözün görebildiği kadar geniş ve nurlu olur, kıyamete kadar böyle devam eder.

Mezar taşının niteliği, işçiliği, şaşaası; mevtaya hiçbir şey kazandırmaz. Ancak kültürümüzde mezar taşına verilen ehemmiyet, vefa, hayatta kalanlara nasihat ve geçmiş zamanların dünya üzerinde ebediyeti gibi maksatlara matuftur. Ayrıca Göktürk Abideleri gibi dikili taşlara ve balballara sahip bir millet olarak bu hususta ayrı bir meylimiz de söz konusudur. Nitekim aşağıdaki iki mısradan, mezar taşına ibret çıkarmak maksadıyla bakıldığı görülmektedir:

İbret ile kıl nazar halkın mezârı taşına
Herkesin bir gün gelir elbette ol da başına (s. 395)

Yıkılıp tâ ki firâşe suzinâk olsan gerek
Zindeyim deyu ferahlanma helâk olsan gerek
Hâkten halkolduğun fikreyle hâk olsan gerek
Nice yıllar karayerde çâk çâk olsan gerek (s. 395)

Şaire göre insan, topraktan geldiği gibi elbette toprağa dönecektir. Toprak nasıl damar damar parçalanırsa, insan da tamamen çürüyüp parçalanacaktır. Bu anlayış, enaniyet ve nefsiyle kendisini üstün gören insana tevazuyu emreden bir yaklaşımın mahsulüdür.

Ben gedâyı ol şeh-i âdil himâyet eylesün
Hâlime rahmeyleyüp lutf ü inâyet eylesün
Kabrim üstüne gelüp gâhi ziyâret eylesün
Öldüğümde söyleyin ol server-i hübânıma (s. 139)

Ölüm insanı her ne kadar hayattan tümüyle ayırsa da insan geride bıraktıyla meşgul bir zihniyete sahiptir. İyi bir nesil, faydalı bir eser bırakmak gibi arzuları mübah görülmektedir. Bunun yanında bütün klasik aşk hikâyelerinde işlenen dramatik tablolardan biri de aşğın kabrinin, uğrunda öldüğü sevgili tarafından ziyaret edilmesidir. Şair, kendisine kabir âleminde inayeti yetişecek bir sevgiliden söz etmektedir. Muhtemelen bu sevgili manevi gücüyle orada olması gereken biridir.

Hâsılı bulmaz isen bu âlemi devrân edüp
 Bil harâb etmiş ecel ten burcunu vîrân edüp
 Ömer'in rûhu içün bir Fâtiha ihsân edüp
 Kabrini eyle ziyaret hâkisarda bul beni (s.181)

Yine sevgiliyi kabrine davet eden şair, vefanın son örneği olması gereken kabir ziyaretiyle de olsa sevdiğini görmek istemekte, bir Fatiha hediyesiyle hatırda kalmak istemektedir. Bu arzu, hüznün verici olsa da çizilen tablo bakımından, aşkın derecesini anlatmada etkili olmuştur.

2.4.3. TABUT

Tabutla ilgili Necip Fazıl Kısakürek'in şu mısraları belki de en iyi açıklayıcıdır:

TABUT
 Tahtadan yapılmış bir uzun kutu;
 Baş tarafı geniş, ayakucu dar.
 Çakanlar bilir ki, bu boş tabutu,
 Yarın kendileri dolduracaklar.

*Her yandan küçülen bir oda gibi,
Duvarlar yanaşmış, tavan alçalmış.
Sanki bir taş bebek kutuda gibi,
Hayalim, içinde uzanmış kalmış.*

*Cılız vücuduma tam görünse de,
İçim, bu dar yere sığılmaz diyor.
Geride kalanlar hep dövünse de,
İnsan birer birer yine giriyor.*

*Ölenler yeniden doğarmış; gerçek!
Tabut değildir bu, bir tahta kundak.
Bu ağır hediye kime gidecek,
Çakılır çakılmaz üstüne kapak?¹*

Görünür âhır âdem iklimine bir gün sefer
Altına meşin ağaçtan bir musanna' at çeker
Gafil olma kayd-ı dünyâyı derûnundan çıkar
Bir gün ahbâbın seninde kaddine eyler nazar (s. 395)

Âşık Ömer'in bu dört mısraında ise tabut, son binek, insanın boyunun ölçüsünü gösteren son seyridir. Gayet açık ve bir o kadar da mecaz yüklü bu ifadeler, dünyaya karşı tavrı belirlemede şairin ölçülerini göstermektedir.

¹ Necip Fazıl Kısakürek, Çile, Büyük Doğu Yayınları, 1989, s. 143

2.5.TASAVVUF VE TASAVVUFLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Tasavvuf, ebedî saadete nâil olmak için nefsi tezkiye, ahlakî tasfiye, zâhir ve batını tamir hallerinden bahseden bir ilimdir. Tasavvufu kâlden ziyade bir hâl ilmi olarak da ifade edebiliriz. Her ilim gibi tasavvuf ilminin de tarifi yapılmıştır. Tasavvuf, diğer ilimlerden farklı olarak, mutasavvıflarca çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Tasavvuf tamamen edebden ibarettir. Tasavvuf edeb-i Muhammedi'dir ki, sîret-i nebeviyye ile şekillenmektedir. Edep İlahî nurdan bir taçtır ki, onu başına geçirdikten sonra istediğin yere gidebilirsin.

Edebin gerek tarifi, gerek izahı hususunda pek çok söz söylenmiştir. Tasavvuf ne şekil, ne de ilimdir; o sadece güzel ahlaktan ibarettir. Eğer şekil olsaydı, mücahede ile hâsıl olurdu, ilim olsaydı öğrenmekle meydana gelirdi. Bu sebepten şekil ve ilim maksadı hâsıl etmez. Tasavvuf, Hakk'ın ahlakıyla mütehallî olmaktır.

Dervişlik olaydı tâc ile hırka
Biz dahi alırdık otuza kırka.

Yunus Emre'nin de beyitte söylediği gibi Tasavvuf, şekil, kılık, kıyafet ve merasim değildir. Sadece ahlaktır ki: "Allah'ın ahlakı ve Resûlullah'ın ahlakı ile ahlaklanınız" hadis-i şerifi mantıkınca Allah'ın ve resûlünün sıfatları ile safileşmeye çalışmaktır.

Tasavvuf, kerem ve cömertliktir, yoksa kaideler ve merasim değildir. Sofî, elinde bulunan nimetten başkasının istifadesini düşünen adamdır. Şeyh Sa'di: "İnsanın şeref ve haysiyeti, lütuf ve keremi, ihsan ve atâsıyla, sehâsıyla ölçülür; insanlığı da Hakk'a şükretmesiyle, yani umumî manada ibadetiyle anlaşılır. Kendisinde bu iki haslet olmayan kimsenin yokluğu, varlığına müreccahdır". Tasavvuf, nefsin nasibini terk ile, Hak'tan nasibini istemektir.

Tasavvuf, kendi isteklerini bırakıp, Hakk'ın takdirine razı olmaktır. Çünkü insanın emellerinin sonu yoktur, birini elde etse, gönlü diğerine takılır. Bu suretle de kalb Hak'tan cüdâ kalır. Bundan dolayı emele, elem bozuntusu demişlerdir.

Her emel tahakkukuna kadar insana elem verir. Emeller terkedilince, Hakk'a bağlanılmış olur. Emelin terki dünyayı, işi gücü matıyye-i nefsi, yani vücudu, nefsini ihmal etmek demek değildir. Hayatın tabiî icapları hiçbir zaman terk edilemez.

Eldeki nimete şükrü bırakıp, daha fazlasını istemek, emel peşinden koşmaktır. Eğer eldekine hakkıyla şükür edilse Cenab-ı Hak nimetini artıracığını beyan buyuruyor: "Rabbiniz: Şükrederseniz and olsun ki, size karşılığını artıracayım; nankörlük ederseniz, bilin ki azabım pek çetindir, diye bildirmişti".¹

Şükürün ne olduğunu iyi bilmek lazımdır. Yemek yiyip, bittikten sonra "Ya Rabbi şükür el-hamdülillah" demekle şükür ifa edilmiş olmaz. "Şükür odur ki, her aza ne için yaratılmış ise, ona sarf etmektir".²

Her nimetin şükrü kendi cinsiyle eda edilir. Nasıl ki zekât vermek, sadaka vermek yani maddeten yardım yaparak iyilik etmek suretiyle servetin şükrü eda edilirse, bir sofrada kendini ve aile efradını doyuracak bir kap yemeğin yerine, mesela üç kap yemek yer ve bir kap yemeği bulamayan yakını, komşusu veya tanıdığını düşünmez, onları doyurmaya çalışmaz, gece sabahlara kadar ve iki yemek arasında ağzıyla binlerce defa "Ya Rabbi şükür" dese, hiçbir zaman şükürünü eda etmiş olmaz. Her öğün etini, sebzesini, tatlısını Hakk'ın lütfuyla te'min etmiş olan kimse, eğer takva yolunda yaşamak ve bir amel-i salih icra etmek ve cemiyete karşı sorumluluğundan kurtulmak istiyorsa, bir gün et, bir gün sebze, bir gün tatlı yiyerek, diğer iki nimeti münavebe ile ihtiyaç sahiblerine yedirecektir. Bunu, Hakk'ın rızası için yapmak en büyük sofuluktur. Böyle yapan: "Onlar, içleri çektiği halde, yiyeceği,

¹ İbrahim sûresi, ayet; 7.

² Türk Ahlakçıları, c. I, s. 39.

yoksula, öksüze ve esire yedirirler"¹ ayet-i kerimesinin sırrına mazhar olur ve: "Mallarını Allah yolunda sarfedip, sonra sarfettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve ezâ etmeyenlerin ecirleri Rablerinin katındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"² saffında bulunanlar arasına girer ki, işte evliyâullah bu zümreye dâhil olanlardır.

Tasavvuf, az yemek, Cenab-ı Hakk'ın huzurunda rahata kavuşmak ve insanlardan kalben uzaklaşmaktır. Çünkü tokluk insanı gaflete ve şehvete sevkettiği gibi, verdiği rehavetten dolayı hakkıyla ibadet-i bedeniyyeye de mani olur. Onun için kanaatkârlık ve perhizkârlık yapan, yani eline geçenle yetinen ve fazlasını muhtaca veren, ancak Cenab-ı Hakk'ın huzurunda rahata kavuşabilir; bu hususta sorumluluğu kalmaz. Yani helalinden çok kazanmak için fazla çalışacak, yeteri kadarını kendisine ayırdıktan sonra, kalanını muhtaca verecektir.

Tasavvufun aslı, Kitab ve sünnete yapışmak; hevâ, heves ve bid'atleri terk etmektir.

Tasavvuf, ahkâm-ı dine ve sünnet-i Resûl'e sarılmaktan ibarettir. Tasavvuf, zamanın en uygun vaktinde, kulun her an Hak ile meşgul olmasıdır. Uyku ve hacatın kazası gibi zamanlar haricinde, kalbin her an Hak ile meşgul olmasını da tasavvufun tarifi içine alınmıştır ki, bu da bir zikirdir.

Âşık Ömer'in gerek dönemine dek tasavvufun geldiği nokta, gerek kendisinin tasavvufa bakışı yönüyle mısraları görüldüğü üzeredir:

Ali İbn-i İmam Mûsâ bizim din rehnümâmımızdır
 Takî'nin zâkiriyiz zühd ü takvâ pîşüvâmımızdır
 Nakî ile Takî hem evliyâmız etkîyâmımızdır
 Abîr-i âstânı can gözüne tûtîyamızdır

¹ İnsan sûresi, ayet: 8.

² Bakara sûresi, ayet: 22.

Muhibb- Askerîlerden duâyîlerdenüz âşık
Hasan hakkı Hüseyin-i Kerbela'yîlerdenüz âşık (s. 402)

Şairin mısralarında adı geçen Takî, Pir Sultan Abdal dergâhı erenleri tarafından şöyle anlatılmaktadır: İmam Rıza Hakka göçtüğünde, İmam Naki yedi yaşındadır. Muhammed Taki'de Babası gibi Medine'den rica minnet getirilir. Abbasi halifelerinden Memun'un oğlu Mutasım, kızı Ümmü-ül Fazl'ı İmama verir. Muhteşem bir düğün yapılır. Sonrada Medine'ye dönülür.

Medine-i Münevvere'de kaldılar. Uzun bir müddet sonra Mutasım Bağdat'a davet eder. Muharrem ayının yirmi sekizinci günü Bağdat'a geldiler. Daha sonraları da Muhammed Taki'ye halkın yoğun ilgisine ve hergün yüzlerce insanlar gelip ziyaret etmelerine daha fazla tahammül edemez ve sezsizce zehirletip, halka da bir anda öldü der. Naaşını halka açıp herkese gösterdiler. Halk nerden bilsin, Muhammed Taki'nin zehirletildiğini, Ali yarenleri ayaklanır diye böyle hilekârlık yaparlardı.

Âşık Ömer, Kerbelâ vakasına da telmih yaparak, bağlı olduğu tekke ve tarikati; gittiği tasavvuf yolunu söylemektedir. Zühd takva yolunu seçtiğini söyleyerek din yolundaki samimiyetini izhar eder. Onun döneminde de, sonraları da Anadolu'da Alevilik ve yakın tarikatler ehl-i sünnet anlayışının yanı başında ve yakınında durmuşlardır.

Bir temâşâdır bu âlem serteser irfâna hep
Sim ü zer gavgası düştü serteser meydâna hep
Ehl-i hâlin sözleri oldu kamu efsâne hep
Dinledirsen hoş derunun derdini yârâna hep (s. 398)

Mısralarda ifadesini bulduğu gibi, tasvuf yolunda giden, yani Hakk'ın yoluna kendisini adayan, dünya kavgasını bırakmalıdır.

Mâsivadan fâriğ u âzâd olayım bir zaman
 El çeküp hep âşinadan yâd olayım bir zaman
 Ey tarîkât şerbetinden nûşedüp bir dolu câm
 Bu harâb olasıda âbâd olayım bir zaman (s. 256)

Aynı anlayışın devamı olan bu mısralarda şair, tarikat yolunun yolcusunun âşık; adeta sarhoş olmuşcasına kendinden geçmiş ve dünyayla alakasını kesmiş olacağından söz eder.

Mecâzî zannetmen söyleriz derin
 Zira hakikatte görmüşüz yerin
 Laübâli gezenlerin her birin
 Sorsan ya İskender ya Cem sürünür (77)

Şairin ifadelerinde açıkça yerini bulduğu gibi, samimiyet, tasavvufun rüknüdür. Laübâli duruş ve yaşayış, sonu derece değil dereke olan bir düşüştür. Şair, söylediklerinin bir mecaz değil, hakikat olduğunu; müşahade ettiklerini söylemektedir. Keramet ehli ile nazar kıldığı gerçeğini dile getirmektedir.

İste murâdını Bârî Huda'dan
 Bekle tevekkülü geçme rızâdan
 Yakar Arş u Kürs'ü geçer semâdan
 Feryâd-ı garîbe olur mu perde (s. 33)

Şair, isteneceklerin yalnızca Allah'tan istenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu da tasavvuf erbabının ahlakıdır. Bir kısım evliya, duadan dahi teeddüp ederek ancak zikir ile meşguldürler. O yüce şahsiyetler rızaya boyun kestiklerinden, kazayı def etmek için teşebbüse geçmeyi, istememişlerdir.

Bu konuda Hafız Şirâzî'nin beyti çok ârifânedir: "İhtiyaç içindeyiz ve bir şey istemiyoruz. Kerim-i Müteal huzurunda istemeye ne lüzum var." Hind'in meşhur

şairi Feyzi Hindî de: "Mademki bizim ihtiyaçlarımızı kendisi biliyor, o halde duaya ne hacet var? Allah Allah!" diyerek hayretini izhar ediyor. Zira kullar evâmir ve hikmet-i rabbâniyeyi idrakten acizdirler. Fakat bununla beraber, acaba neden: "Rabbiniz buyurdu: Bana dua edin. Size icabet edeyim, duanızı kabul edeyim. Çünkü bana ibadetten büyüklük taslayıp uzaklaşanlar, hor ve hakir cehenneme gireceklerdir"¹ buyurulmuştur.

"Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol ve sana yakîn gelinceye (ölünceye) kadar Rabbine kulluk et"² ayet-i kerimesindeki ölüm ile vukubulacak olan yakîni, hayatta idrake karîn olacak yakîn ile te'vil etmelerine benzer. Yani "Ölünceye kadar Rabbine ibadet et" manasını, "Hakk'a yakîn peyda edinceye, yani manen yükselip olgunlaşınca kadar ibadet et" yollu te'vil ederler ki, bu hüküm daha hayatta iken tekâliften kurtulmak için kaçamak yoludur.

Bunlar: "O'nda, kitabın temeli olan kesin manalı ayetler vardır, diğerleri de çeşitli manalıdır (müteşabih ayetlerdir). Kalblerinde eğrilik olan kimseler, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için, onların müteşabih olanlarına uyarlar..."³ ayet-i kerimesindeki hükme müstehaktırlar.

2.5.1. İNSAN-I KÂMİL

Hz.Mevlana varlığın ışığı olan İnsan-ı Kamil'i şöyle tanımlamaktadır: "Bütün zıtları bir potaya koyar eritir. Ne küfürle mukayyettir ne imanla. Ne dine bağlanmıştır ne mezhebe. Fakat uzlaştırıcı bir tabiatla zahiri de korur. İşlerini ve sözlerini inceleyen, hakkında tam bir kesin hükme varacakken, bu hükme büsbütün aykırı bir işine, başka bir sözüne rastlar. Yine de her işi yerindedir. Her sözü kime söyleniyorsa onun haline ve derecesine uygundur. Zıtları birleştirmekle ruhunu

¹ Mü'min sûresi, âyet: 60.

² Hicr sûresi ayet: 99.

³ Âl-i İmran sûresi, ayet: 7

gösterir; kullukla efendiliğini izhar eder. Fakat renksizlik âlemini yurt edinmiştir, şekilsizlik şeklini benimsemiştir. Aktığı yerin rengini alır, geçtiği arkın şeklini gösterir. Yatağını da kendi kazar, geçidini de kendi yapar.”

Aybın setreylemek her bir
Tutmaktır rızâsın Rabb-ül-Vedûd'un
Sohbeti cennettir kâmil vücudûn
Kurbet-i câhilin dûzah-ı pür nâr (s. 14)

Kâmil bir ruhla arkadaşlığı, sohbeti Allah'ın rızasına yakınlaşmada vesile gibi gören şair, cahil kişiyle yakınlığı ise, cehennem tuzağı olarak yorumlamaktadır. Görülmektedir ki kâmil insan olma yolundaki aşığın yol arkadaşı da kâmil kişi olmalıdır. Böyle bir yolculuğun sonunda cennete vasil olunacaktır.

2.5.2. NEFİS

Allah-u Zülcelâl insanı üstün ve şerefli olarak yaratmıştır. Ve ayet-i kerime'de şöyle buyurmaktadır: "İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zariyat; 56)

Fakat insan zamanla bu asli görevlerinden uzaklaşmakta ve günahlara düşmektedir. Bunun sebebi nefsin kötü istek ve arzularına uymaktır. Nefis iki manadadır; Birinci manâ: İnsanın içerisinde gazap ve şehvet kuvvetleriyle Allah-u Zülcelal'in emir ve yasaklarının dışında hareket etmek isteyen ve devamlı olarak kötülüğü tavsiye eden, sahibini günaha meylettirmeye çalışan hayvani ruhtur. Peygamber Efendimiz (S.A.V) hadis-i Şerifte şöyle buyurmuştur: "Sizin en büyük düşmanınız, iki yanınız arasında bulunan nefsinizdir." (Beyhâki)

İkinci manâ: Allah-u Zülcelal'in emir ve yasaklarını dinleyerek O'nu razı etmeye çalışmasıdır. Bunun için Allah-u Teâlâ, ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

“Ey huzur içinde olan nefis! Sen Rabbinden razı, Rabbin senden razı olarak Rabbine dön.” (Fecr; 27-28)

Nefis, insanın bineğidir. Bu dünya imtihanında başarılı olmak ve menzile varmak için bu bineğe ihtiyacımız vardır. Ancak nefsi terbiye etmekle mükellefiz. Hedefe ulaşmak için ona iyi bakmamız lazımdır. Nefsimizi kendimize hizmet ettirmeliyiz. Biz nefsimizin hizmetine girersek, tehlike başlamış demektir. Onun için nefsin mertebelerini bilmemiz lazımdır.

İmam-ı Rabbani Hazretleri buyuruyor ki: “Nefs-i emmare, dine inanmaz. Bunun için nefsi tezkiye etmek, kötülüklerden temizlemek ve faziletlerle doldurmak gerekir.”

Herkesin nefsi, baş olmak sevdasındadır. Başkasının emri altına girmeyi asla istemez. Nefsin bu arzusu ilah olmak, herkesin kendine tapınmasını istemek demektir. Allah’a ortak olmak ister. Daha da ileri giderek bizzat ilah olmak ister. Hadis-i kudside, Allahü teâlâ, (Nefsine düşmanlık et, çünkü nefsin, benim düşmanımdır) buyuruyor. Demek ki nefsin isteklerine boyun eğmek, Allahü teâlânın bu düşmanına yardım etmek olur. Bu ise ne korkunç bir afettir. Dinin bütün emir ve yasakları nefsi ezmek, taşkınca isteklerini önlemek içindir. Dine uyuldukça nefsin istekleri azalır. Nefs, temizlenmedikçe, üstünlük sevdasından vazgeçmez.

İmam-ı Gazali hazretleri buyuruyor ki: İnsanda kötü vasıfları toplayan nefisle cihad etmek, onu kırmak gerekir.

Nefsi her zaman aşağılamak gerekir. Hadis-i şerifte buyuruldu ki: (Nefsini zelil eden, dinini aziz etmiş, nefsinin aziz eden de dinini aşağılamış olur.)
[EbuNuaym]

Mâsivâ lezzâtına aldırma akl erlik budur

Hak ile bâtil nedir fark et hünerverlik budur

Ehl-i Hak’kın nefsine ettiği rehberlik budur

Mürğ-i ruhu dâma saydettirme serverlik budur
 Sineni kibr-i küdurettin er ol eyle halâs
 Merd isen neyler senin âyine kalbinde pas (s. 408)

Nefis terbiyesindeki metotları bir bir söyleyen şair, dünya sevgisi ve kibrin nefse ait tuaklar olduğunu hatırlatmaktadır. Onun nefse yaklaşımı, hadis-i şeriflerde ikaz edildiğimiz hususlar üzerinedir. Tasavvuf erbabının ve tüm müminlerin şiddetle dikkat edeceği husus, insanın kendini aşağılardan aşağı bilmesi ve esas bu arınma haliyle Hak katında yücelmesidir. Kişinin kendisini bu derece sıfırlaması, bugünkü kişisel gelişim metotlarının tam aksini işaret etmektedir. Zaten nefsin terbiyesinin amacı geçici dünya hayatı adına değil, Allah'ın rızası adına kazançta olmaktır. Ayrıca her şeyin merkezinde insan görüldüğünde, önüne geçilemeyecek kayıp ve ölümleri de insan üzerine almak zorundadır ki bu derece ağır bir mesuliyet ve bir ulûhiyet davası, insanın üstlenebileceği cinsten bir sorumluluk değildir. Şair, bu hususa Ehl-i Hak'kın nefesine ettiği rehberlik olarak bakmakta ve örneğini buradan seçmektedir.

2.5.3. HİKMET

Bu kelime hüküm, hükûmet ve sağlamaştırmak demek olan ihkâm mânâlarıyla ilişkili olarak mastar ve isim olur. Mastar olması bakımından, aslında kötülükleri ortadan kaldırmak, iyilikleri elde etmek mânâsı vardır ki; hüküm ve hükûmet, sağlamlık ve muhkemlik hep bu kökten alınmıştır. Her nerde kötülüğü gidermek ve iyiliği elde etmek varsa, işte orada hikmet mânâsı vardır. Bundan dolayı bir şeyin içinde gizlenen ve sonuç bakımından ortaya çıkacak olan fayda ve iyiliğe o şeyin hükmü ve hikmeti denilir ki, hikmetin birçok anlamından biri de budur. Buna göre, anlam bakımından hikmet sözü, fayda sözünden daha özel bir anlam ifade eder. Sebep kelimesinden daha geniş anlamlıdır. Zira hikmet, sebepten önce olabildiği gibi, nihâî hedeften sonra da olabilir.

En genel anlamda hikmet, fayda ve ihkâm anlamlarından dolayı her güzel bilginin ve her faydalı işin ismi olmuştur. Bununla beraber pratik ilimlerle ilişkisi, teorik ilimlerden daha fazla olduğu gibi, doğrudan doğruya amele tahsisi de ilimden daha fazladır. Güzel ameller içindeki yeri de ilme yöneliktir. Yani bir işi körü körüne değil de, önünü sonunu düşünerek ve ondan doğacak bütün tehlikeleri bertaraf etmeyi gözeterek yapmak demektir.

Ey Ömer var mı bu hikmet defterinde geh fûnûn
 Belli bir nokta dürür bunca defâtîre yekûn
 Kim nice sâbit oluptur Akl-i kül'den Kâf' ü Nûn
 Ermedi aklın ana oldu yedi deryâ melil (s. 212)

Şair, ilmi bir kîl ü kâl olarak gören Fuzulî gibi, akıl defterindeki kanunların hikmet karşısındaki çaresizliğini anlatmaktadır. Aslında tüm bilgini ve irfanın ancak bir nokta ettiğini, bunun da akıl ölçüğüyle izah edilemeyeceğini söylemektedir. Okyanuslar dolusu ilmin cevap veremediği bu soru, ancak Allah vergisi hikmetle açıklanabilir. Şair adeta Einstein'in ilim karşısındaki şaşkınlık ve çaresizliğine de birkaç asır öncesinden tercümanlık etmiştir.

Aşk u mahabbetten da'vâ kılanlar
 Başına sultandır bî bâk ü pervâ
 Deryâ-yi hikmette gavvâs olanlar
 Hakayıkta olur bir dür-i yektâ (s. 26)

Hakikatler dolu incileri keşfetmek için, hikmet denizinin derinlerine dalmak lazımdır. Bu, aşk ve muhabbetten söz edenlerin korkusuzca girecekleri bir engin denizdir. Şair, nefsin isteklerine baş kaldırarak hakikat ve hikmet sularında yüzmeyi istemektedir.

Görülmektedir ki hikmet, Allah vergisi bir bilgi biçimidir. Bir insanın hikmet sahibi olabilmesi ise kişinin ancak Allah'a iman etmesi ve Kuran'a uymasıyla

mümkün olur. Çünkü olayların doğrusunu, tavrın, düşüncenin, konuşmanın güzel ve akılcı olanını insanlara öğreten tek kaynak Kuran'dır. Allah Kendisine yönelen samimi kullarına bir nimet olarak katından bir hikmet de verir. Kuran'da Allah'ın bu nimeti kullarından dilediğine vereceğine şöyle dikkat çekilmiştir: Kime dilerse hikmeti ona verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene büyük bir hayır da verilmiştir. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez. (Bakara Suresi, 269)

*"Hikmet; faydalı ilim ve sâlih ameldir"*¹ şair, hikmet deryası sözüyle faydalı ilimleri ve bu uğurda gösterilen gayreti kasetmiştir.

2.6.AŞK VE MECAZLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.6.1. AŞK

Aşk, şiddetli sevginin adıdır. Tasavvuf dilinde, Allah'a muhabbet anlamında kullanılır.² İnsan, aşkı ya mecazî kullanır, ya da hakîkî. Mecazî aşk, fanilere gönül bağlamaktır. Hakiki aşk ise, Allah'ı sevmektir. Bazen mecazî aşk, hakîkî aşka vesile olur.

Bu konunun en çarpıcı misali, Leyla Mecnun kıssasıdır denilebilir. Mecnun, Leyla'ya sevgisinden deli divane olur. Çöllere düşer. Gözleri Leyla'ya benziyor diye, çölde ceylanlarla arkadaş olur. Bir gün bulunduğu yere bir köpek gelir. Kimse ilgilenmezken, Mecnun köpeğe büyük ilgi gösterir. Niye böyle yaptığını sorarlar, "Siz bilmiyorsunuz, bu köpek Leyla'nın diyarından gelmiştir" der. Leyla'nın yakınından geçmiş olabilecek bir köpeğe bile hürmet gösteren Mecnun, neticede, Leyla'yla bir araya geldiğinde, hayır, der, Leyla sen değilsin. "Sen yürü

¹ Elmalılı M - Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, C I, s. 915

² Said Nursi, Mektubat, Sözler Yayınevi, s. 450

Leyla ki ben Mevla'yı buldum.” der. Böylece kendisindeki mecazî aşk, gerçek aşka inkılap eder.

Yunus Emre'ye “Bana Seni gerek Seni” dedirten de, aynı İlâhi aşktır. Yunus Emre ve Mevlâna gibi Hak aşığı olan zatlar, aşktan bahsettiklerinde “İlahî aşkı” kastederler. Bundan sonraki “aşk” ifadelerine bu noktadan bakmak gerektir.

Her şeyden evvel “aşk” fikrî bir mesele değildir; hâlî ve vicdanîdir. Yani, matematiğin, kimyanın meseleleri gibi, net ifadelerle anlatılması ve anlaşılması mümkün olmayıp, ancak halen ve vicdanen bilinir. Bu noktada aşk, subjektif bir karakter arz eder. Mevlâna, bunu şöyle dile getirir: “Biri “Âşıklık nedir?” diye sordu. “Benim gibi olursan anlarsın” dedim. Kalem ki, çarçabuk yazıp gidiyordu. Aşkın tefsîri bahsine gelince, tahammül edemeyerek yarıldı. Akıl, aşkın şerhinde çamura batmış merkep gibi aciz kaldı.”¹

Tasavvuf ehli divanlarında “şarap-meyhane” gibi mazmunlara sıkça yer vermişlerdir. Mânâdan nasibini almayanlar bu ifadeleri zahirine göre değerlendirmişler, o büyük zatlara yanlış tanımış ve anlatmışlardır. İlâhî aşk mensublarından Yahya b. Muaz, Bayezid-i Bistami'ye şöyle der: “Muhabbet kadehinden o kadar içtim ki, sonunda mestoldum.” Bayezid, şu anlamlı cevabı verir: “Muhabbet şarabını kâse kâse içtim. Lakin ne şarap bitti, ne de benim hararetim geçti.”

Âşık Ömer, aşk için mısralar boyu şunları söylemektedir ki esasen söyledikleri, onun yaşam biçiminin de adeta yansımasıdır:

Gâh a'lâ gâh ra'nâlarla tab'ın imtizâc
 Serserî dehri gezersin gâh yalın gâh aç
 Gâh olur şâh-ı cihan düstûr eder aşk âdemi
 Gafil olma kim sakın mağrûr eder aşk âdemi (s. 402)

¹ Mevlana, Mesnevi, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 137

Şair, aşkın insanı adeta sarhoş ettiğinden, kararsız kıldığından söz etmektedir. Sevgiliye kalben duyduğu bu yakın alâka aşığı ülfete ve gurura sevk edebilir. Bu durum, aslında tasavvufta bir merhaledir. Âşık yavaş yavaş naz makamına yaklaşmaktadır.

Bilirüm aşktır beni halka kılan rusvâyı hep
 Teskin olmaz âteşim nûşeyleşem deryâyı hep
 Âkıbet seyl-i sirişkim gark eder dünyâyı hep
 Dahi şimdengerü çok âh ü figân etsem gerek (s. 191)

Deryaları sinesine doldursa, bağrının ateşini söndüremeyecek olan şair, dünyayı sele boğacak gözyaşlarından söz eder. Onu bu denli tutuşturan ve gözyaşına boğan güçse, aşktır. Şair her ne kadar rüsvay olduğunu söylese de aşkının tesiriyle edeceği feryatlar, sevgiliye mesaj verebilmesinin en güzel yolu olduğu için bu mısraları sıralamıştır.

Gâh olur halkın gözünde dur eder âşk âdemi
 Lâmekân ikliminde Mansur eder âşk âdemi (s. 401)

Gâh rif'at gösterüp meşhur eder âşk âdemi
 Bir harâb-ı beyt iken ma'mur eder âşk âdemi (s. 401)

Yukarıdaki iki beyit, ait olduğu müseddesin bütününde olduğu gibi, aşkın insana neler yapabileceğini göstermektedir. Bazen Mansur'un akıbeti gibi çarmıhlara gerdiren âşk, bazen de âşık için saadet kaynağı ve şöhret sebebi oluverir. Şair, aşkın cilvelerini, felek gibi değişip duran yüzünü anlatmaktadır.

Be gaziler aşka düşel'den beri
 Câm-ı mihnet bana yâr oldı gitdi

Gam deryası serden aşal'dan beri
Tutuşdı vücûdum nâr oldu gitdi (s. 41)

Ey gaziler, aşka düştüğüm andan beri mihnet şarabı bana yar oldu gitti.
Gam denizi başımdan aştığından beri vücudum tutuşup ateş oldu gitti.

Şair, aşka düşmeyi, gam denizine düşmek olarak görmektedir. Mihnet şarabıysa, içtikçe içilen, sarhoşluğu arttıkça aşka yaklaştıran çilelerdir. Aşk uğrunda çekilen çileler, ızdırıp verdiği kadar arzu da vermektedir.

Yâr hayâlin sevdâsına dönerim
Olmuşum sen boyu serve sâye ben
Yükseklerden geh alçağa inerim
Anın için düştüm hâkipâyeye ben (s. 60)

Bu kez sevdiğine seslenen şair, itibar ve ismini sevgili yolunda feda ettiğini söylemektedir. Toprağa düşmek, ölümü de hatırlatan kinayesiyle sevgili için göze alınanları sergilemektedir.

Var mı görmüş hâb-ı gamda âşıkın uyandığın
Aşk zencîrin çeken dîvânenin uslandığın
Bezemde şem'in görüp başında odlar yandığın
Üstüne perler yakar pervâne-i pervâ melîl (s. 212)

Aşka düşen, ateşlere yanacağını bile bile yoluna devam edecektir. Aşık Ömer, kendisinin de bu yoldan dönmeyeceğini söylemektedir.

Ey bâd-ı sabâ uğrar isen yâre selâm et
Tel kırma fakat zülf-i perişana dokunma (s. 86)

Ey sabah rüzgârı, eğer uğrarsan yâra selâm et. Tel kırma; fakat perişan saçlara da dokunma.

Sevgiye sabah rüzgârıyla selam söyleyen şair, aşk ızdırabıyla geçen geceden sonra sevdiğinin hayaline aşkını dile getirmektedir.

Aşkın ateşidür sinemi yakan
Lutfuna erer mi çevrini çeken
Kolların boynuma dolanmış iken
Seni öpmelere kıyamadum ben (s. 100)

Sinemi yakan aşk ateşidir. Senin cevriyi çekenler acaba lutfuna ererler mi? Kollarım boynuna dolanmışken ben seni öpmelere kıyamadım. Kavuşma arzusu dolu mısralarda, bu kez mecazî aşkın dillendiğini görmekteyiz. Aşık geleneğinde mecazî ve tasavvufî aşk çoğu kez içi içe, art arda yaşanır gider.

Rûberû aşka gelüp verse selâmı sevdiğim
Söylese nâz ile ol şîrin kelâmı sevdiğim
Şöyle olsa gamze ok gizler harâmî sevdiğim
Böyle bir hub kameti bâlâ güzel sevsem gerek (s. 192)

Yine kavuşmayı arzuladığı mecazî sevdiğinden söz eden şair, tatlı dilli, güler yüzlü ve işveli; düzgün boylu bir sevgiliden söz ederek estetik algısını dile getirmiştir.

Bu bölümden sonra artık aşkın en temel figüranı, hatta başrolünü oynayan sevgiliye gelmektedir.

2.6.2. SEVGİLİ

Âşık geleneğinde şiirin başkişisidir. Can, canan, canane, yar, dost, mahbub, habib, ma'suk, güzel, hub, huban, sanem, büt, nigar, server, şah, şeh, hüsrev, sultan, mah, afitab, şuh, tabib, dilber, kafir, nazenin, huni, bivefa, dildar, dilruba, dilara, dil-nüvaz, gül-izar, gülendama, melek, mehlika, saki, peri, mutrip vs. kelimeler, çok zaman istiare yoluyla sevgilinin ifadesinde kullanılır.

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir Cevr oku atar, cana kasteder, zulüm ve eziyette zorlar. Kimse ona hesap soramaz. Hatta bunlar günah bile olsa melekler onlara günah yazmaz. Gönlü taştır, aşık yar olmaz, ele geçmez. Söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesir etmez, merhametsizdir. Aşıkın ağlaması ona zevk verir. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar makbuldür. Sebepsiz yere cevru cefa eder. Zulmettiği kişiler zavallı, günahsız âşıklardır. Gerçek âşık sevgiliden şikâyetçi olmaz.

Sevgili dönecek ve yalancı olabilir. Aşığın rakiplerine iltifat gösterebilir. Fitneler koparıp ortalığı birbirine katar. Aşk oyunlarıyla gönül alır veya kıskandırır. Bazen şefkatli ve merhametli olabilir. Ancak nazı hiç eksik değildir. Çok nazik ve nazenindir, en ufak bir şeyden incinir. Onun için en büyük tehlike âşıkların ahını almaktır. Bazen süslenir onun süslenişi tabiata örnek olur. Kolay kolay kendisini göstermez. Âşık ancak onun hayaliyle yetinir veya rüyasında görebilir. Bayramda seyranda çıkar, onun çıktığı gün bayram sayılır. Sevgili eğlence âlemlerinin ve bezmin (günümüzde akşam eğlencelerini karşılıyor) vazgeçilmez kişisidir. Paraya, servete, zenginliğe düşkündür. Ona verilecek en güzel hediye kendi güzelliğini görüp aşık olacağı ve aşıkına acıyacağı bir aynadır. Bedeni çekici renktedir. Hayat verir. Tasavvufta sevgili Allah'tır aşk ise ilahi aşktır.

Bir cevri yamana meyil verirsin

Bakmayana neye sözler söylersin

Başına gele de sen de göresin
Herkes ettiğini bula bir zaman (s. 425)

Yukarıda da ifade edildiği gibi cevri ve cefası bol olan sevgili, aşğın canını yakmıştır. Şair, ona beddua ederken, sevgilinin de kendisi gibi bir vefasız sevmesini ister. Böylece şairin şu anki durumunu anlayacaktır.

Cân ü dilden bir melek sîmâ güzel sevmem gerek
Câna lââyık rûyi müstesnâ güzel sevsem gerek
Eser ise bir gün ol hem rûzigârı bahtımın
Hublar içre cümleden a'lâ güzel sevsem gerek (s. 192)

Şair bu kez, seveceği güzelin vasıflarını sıralamaktadır. O, sevilebilecekler arasında en müstesna olanıdır. En yüksekte, yücelerde olanıdır. Sevgiliyi böyle görmek, yalnızca aşğa has bir bakış açısıdır. Mecnun'un Leyla'yı herkesten ve her şeyden âlâ görmesi gibidir.

Cilvekâr olsa o mehrû dilber-i âlîcenâb
Gam yemezdim nehr-i çeşmimde dönerdi âsiyâb
Hayfâ bu âteş-i aşkın beni etti kebâb
Bu derûnum derdine ola güzel sevsem gerek (s. 193)

Sevgilinin sadece bir cilvesi, yani aşğın farkında olduğunu belli etmesi, şairin yegâne isteğidir. Şairin bir değirmen gibi gözyaşlarını çevirip duracak sinesi şimdi aşk ateşinden kebab olmuştur. Tüm bu dertlere değen bir sevgiliden söz eden şair, aşk için her çileye katlanmaktadır.

Bir zaman misli bulunmaz bir civan sevsem gerek
 Bir zaman şîrin edâlı nevcivan sevsem gerek
 Bir zaman da âfet-i devr-i zaman sevsem gerek
 Bir zaman kan dökücü bir bî eman sevsem gerek (s. 193)

Şairin sıraladığı sevgiliye dair özelliklerdir. Yoksa farklı bir sevgiliye yönelme arzusu değildir. Sevgili öyle bir güzelliştir ki, halden hale girerek aşığın başını döndürmektedir. Aslında bu haller aşkın özüne işaret eden kemal durumlarıdır.

Bakışın âhû sıfat hayrân eder cân ü teni
 Böyle dembeste kılan şîrin kelâmındır beni
 Künc-i dil hâlî kalur gamdan kaçan görsem seni
 Tâzeler şevkin derûnum içre bir aşk-ı cedîd (s. 166)

Sevgilinin bakışı, sözü, varlığı şevk verici ve aşığı gamdan temizleyen bir varlıktadır. Hep gam ve eziyete sebep olan sevgili, bu kez neşe kaynağı olarak gösterilmektedir. Bu da sevgilinin cilvelerindedir.

Aşağıdaki muhammes bölümlerinde ise sevgilinin vefasızlığından, can alıcı işvelerine rağmen mürüvvet yüzü göstermeyişiinden, hiçbir aşığa merhamet etmediğinden bahsedilmektedir. Sevgilinin yer yer şevkle, yer yer böyle hüsrarla anılması, ona dair beklentilerin de yüksek seviyede olmasındandır.

Yâr-ı gar olmaz meseledir âşıkâ her dilrubâ
 Çeküben üftâdeler dâim eder ömrün hebâ
 Eylesen yüzüne karşı niçe kez âh ü fezâ
 Merhamet etmez sana meyleylemez ol bivefâ
 Niçe kerrât ile uşşâkı çeker derd ü belâ (s. 367)

Yüzüne bakar döker ol sana bin dürlü lisan
 Sen yarun sanursun eylersin ana sırrın iyan
 Ol ise râzını senden sakunur eyler nihan
 Merhamet ehli değildir yoktur anlarda iman
 Zerrece rahmeylemez hublar sakın sen âşkına (s. 367)

Meh cebinim zülf-i purçinim kemendim sevdiğim
 Gamzekârım çeşm-i hunhârım efendim sevdiğim
 Şahsüvârım nâzeninim şehlevendim sevdiğim
 Ey nigâhı âfet-i akl-ı perişânım Şerif (s. 176)

Bu kez şair, sevdiğine iltifat dolu sözlerle seslenmektedir. Çünkü sevdiği bu kez devrin saadetlilerinden bir sultandır. Osmanlı şiir geleneğinde Padişaha yahut devlet erkânına bu tarz iltifatlarla yönelmek, yaygın bir haldir.

2.6.3. ÂŞIK

Âşık, her çileye ve cefaya göğüs geren, sevdiğinin eziyetlerini cana lütuf sayan ve aşk şarabıyla sürekli sarhoş bulunan bir hal insanıdır. Âşıklık sadece sözle olmaz. Âşık, elinde sazı, dilinde sözü, kalbinde niyazıyla sürekli bir yakarış halindedir. Aşığın muradı asla dünya ve içindekiler değildir. Ne makam, ne şöhret, ne mal menal aşığı etkileyemez. O, sonsuz bir aşk hazinesinin kapısında bekçi gibidir. Gönül evine yabancıları sokmayan bir nöbetçidir. Bu haliyle âşık, esasen samimi bir mümindir. Çünkü gerek mecazî, gerek ilahi pencereden bakmış olsun, aşığın muradı mutlak gerçeğin merkezindeki sevgili, yani Hak Tealâdır.

Bilinmez ne aceb aldır
 Gönül bir sarhoş misaldir
 Âşıklık ne müşkil haldir
 Çeken şeydâya sorsana (s. 421)

Âşık olarak yaşamak, şairin adeta künyesidir. Aşk derdini çeken, ancak bir çılgın olabilir.

Kıl kerem uşşâkına gel berk-i hüsnün solmadan
 Câm-ı ömrüm bâde-i mekrinle ömür dolmadan
 Ey güzel vakt-i ecel bir gün irişüp olmadan
 Bezme gel bir lâhze ey mehrû sabâhın hayr ola (s. 138)

Şair bu kez sevdiğini kendi meclisine, haremine davet etmektedir. Sevgilinin göstereceği bu kerem yani ikram, şairin ölmeden önce yaşamayı arzuladığı nihai bir vuslattır. Bir an bile olsa bu vuslat gerçekleşse, yetecektir. Âşık, hep bekleyen, davet eden, sevgili uğrunda gurbete de katlanandır.

Sen de kâmil âşık isen bahr-i aşka giregör
 Âkılâne sözlerini ara yerden süregör
 Der ki Ömer bu cevâbın ma'nisini vire gör
 Altı nokta beş huruf yüz evveli lâmdan çıkar (s. 443)

Şair bu mısralarda, gerçek aşığın akla dayalı sözler peşine düşmeyip aşk deryasına direk dalan gözükara divane olduğunu söylemektedir. Son mısrada şifreli bir şekilde sorduğu isim, aşkını dillendirmektedir. Bu bölümün akılla çözülebilecek olması ise, aşkın rehberinin akıl olduğunu ama aşığın rehberinin sevgili olduğunu göstermektedir.

2.6.4. SİTEM

Şiir geleneğimizde, gerek âşık şiirlerinde, gerek divanlarda sıkça rastlanan duygulardan biri sitemdir. Aşğın sevgiliye naz bildirmek ve hayal kırıklığını dile getirmek için söylediği mısralar siteme dair olabilir.

Bâri gel insâfa fikr edüp düşün ey gonce fem
Gör bana ettiklerin kalur mu yâ cevr ü sitem
Sen edersin gayrılarla ayşü işret dembedem
Rûz ü şeb yanmaktayım bir nâra İbrâhimciğim (s. 224)

Şair, sultan I. İbrahim'e seslenmekte ve ona yakın olmak maksadıyla söylediği mısralarda, sultanın başkalarına yakınlığından sitemle söz etmektedir. Söyleyişteki samimane eda ve devrin büyüğüne bu denli perdesiz konuşma, Osmanlı devlet geleneğindeki şeffaflığı da göstermektedir.

Söylemez oldu aceb cânânım incinmiş bana
Hâlîme rahm eyleyüp sultânım incinmiş bana
Ah niçün sârüp yüz ey sabâ eyle niyâz
Hâkipâyeye gamzesi fettânım incinmiş bana (s. 140)

Sevgilinin siteminin farkında olan âşık, onun gönlünü almak üzere, bu sitemi bertaraf edecek sözler söylemeye çalışmaktadır.

Ben derdü mihnetle çekeyim gamı
Âteş-i hasretle dertli sinemi
Tenhâca ellerle sen eyle demi
Yakup dağlayalım gel efendim gel (s. 46)

Sitem, aşğın bir vasfıdır ve sevgiliye hep aynı meyli üzerine söylenmiştir. Âşık dert çekerken sevgilinin sefa sürmesi, sitemin kaynağıdır. Ancak bilinmelidir ki sitemin ifade edilişinin esas sebebi de aşkın dile getirilmesi arzudur.

2.6.5. NAZ

Naz, daha çok sevgiliye ait bir vasıftır. Aslında âşık için kavuşmayı zorlaştıran bir güç olsa da, naz sevgilinin tesirini artırmaktadır. Esasen klasik edebiyatta kavuşma arzusu dolu mısralara rağmen, sevgilinin ulaşılmazlığı tercih edilegelmiştir.

Durmayup artırdı yârim nâzı her gün her gece
 Artmada anka gibi pervâzı her gün her gece
 Zülfü teline niçe üftâdeler berdâr olur
 Şehlevendim ediyor i'zâzı her gün her gece (s. 168)

Görülmektedir ki, sevgilinin nazı ve ulaşılmazlığı arttıkça, âşık ona daha daha da çok “aziz” gözüyle bakmaktadır. Onun başka gönülleri de bağlaması, âşık için de vazgeçilmez olması, efsanevi Anka kuşu gibi suretlerle aşğın dünyasında yücelmesine sebep olmaktadır.

Kelâmı Nâz ile söyler
 Garip gönlüm alup neyler
 Niçün cevri ü cefâ eyler
 Melek simâyâ sorsana (s. 421)

Sevgilinin sözünü naz ile söylemesi, şairin ona direk bir laf sarf edememesini de beraberinde getirmektedir. Artık sevgiliye mesajını vasıtalarla göndermektedir. Bu durumun bir amacı da, sevgilinin acıma ve yakınlığını bu yolla kazanmaktır.

Kolumdan uçurdum bâzı
Yeter etdin bana nâzı
Âşık Ömer'in niyazı
Geçer amma neden sonra (s. 413)

Doğanı kolumdan uçurdum. Bana naz ettin yeter! Âşık Ömer'in duası geçer, ama neder sonra?

Sevgili, tüm naz ve cilvelerine rağmen aşığa er geç cevap verecektir. Ama bu uğurda çile ve cefalara katlanan âşık, sadece sitem ederek gönlünün arzusunu dile getirmektedir.

2.6.6. DERT VE ÇİLE

Aşk yolu, bir çile yoludur. Kaba demir kızgın ateşe sokulmadan şekillendirilemez. Öyle de, çilesiz nefsi arıtmak mümkün değildir. Saadet sarayına meşakkat yolundan varılır. Tasavvuftaki “çile” ifadesi “kırk gün” anlamında Farsça bir kelime olup, Hz. Musa'nın Tur-i Sina'da Tevrat'ı almak için kırk gün riyazette kalmasından alınmıştır. “Resulullah'ın nübüvvet öncesi Hira'da itikâfi da bu tarz bir durumdur.”¹

¹ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikat, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay. İst. 1994, s. 139

Çile dönemi, aynı zamanda bir riyazet dönemidir. Riyazet, şehvetlerle ve nefs-i emmâre ile mücadele planı, az yemek, mideyi doldurmamak ve bu suretle ruhu inceltmek ve rahat çalışabilmek için yapılan beden ve ruh terbiyesidir.

Tasavvufta, “killet-i taam, killet-i menam, killet-i kelâm” (az yemen, az uyumak, az konuşmak), riayet edilmesi gereken esaslardandır. Bunlara riayet, ruh sultanının beden ülkesinde hâkimiyetini sağlayacaktır. Yoksa çok yiyen, çok uyuyan ve lüzumsuz çok konuşan bir kişide, ruh sultanı zindanda kalacaktır.

Maddiyatın kanunları olduğu gibi, maneviyatın da kanunları vardır. Mesela, cılız bir insan halter çalışmakla güçlü bir hale gelir. Onun gibi, riyazete riayet eden bir kişi de, ruhen güçlenir. Hemen her mistik akımda riyazet temel bir esastır. Öyle ki, bu riyazete riayet eden Hint fakirlerinde, şeklen keramete benzeyen harika haller görülebilmektedir.

Ömer içini gör bakma taşına
Çektiğin gelmesin kullar başına
Kimse rahm eylemez çeşmim yaşına
Ağlayı ağlayı göz elden gitti (s. 40)

Şair, çektiği çileyi dile getirmektedir. Ancak tasavvuf şiiri geleneğinin kaideleri gereğince bu dert şair için en kıymetli hazinedir.

Ben derdü mihnetle çekeyim gamı
Tenhâca ellerle sen eyle demi
Âteş-i hasretle dertli sînemi
Yakup dağlayayım gel efendim gel (s. 46)

Âşık çile çekerken sevgili sefa sürse de, âşık için tek çare, hasret ateşiyle dertli sinisini dağlamaktır. Böylece aşk yolunda yol kat eden âşık, muradına yaklaşmış olur. Aşağıdaki mısralarda da görülmektedir ki, beklenen sevgili Allah ü Teâlâ'dır. O'nu beklerken çekilen sıkıntı ne kadar büyükse, kavuşmanın mükâfatı da o denli değerli olacaktır. Çile, değerli bir yol arkadaşıdır.

Düşmüşüm bir derde nâgeh eylerüm feryâd dâd
 Murg-ı dil dâm-ı belâdan olmadı bir dem güşâd
 Gel demidür kurtarup girdâb-ı gamdan eyle şâd
 Ey nice mahzûnı dil-şâd eyleyen Mevlâ meded (s. 164)

Ansızın bir derde düşmüşüm, feryat edip yardım isterim. Gönül kuşu belâ tuzağından bir an kurtulmadı. Gel artık vaktidir, gam girdabından kurtarıp sevindir. Ey nice mahzunun gönlünü şenlendiren Mevlâ, imdat!

Tasavvufta çile, aşığın yoludur. Kaba demir kızgın ateşe sokulmadan şekillendirilemez. Öyle de, çilesiz nefsi arıtmak mümkün değildir. Saadet sarayına meşakkat yolundan varılır. Tasavvuftaki “çile” ifadesi “kırk gün” anlamında Farsça bir kelime olup, Hz. Musa'nın Tur-i Sina'da Tevrat'ı almak için kırk gün riyazette kalmasından alınmıştır.

Maddiyatın kanunları olduğu gibi, maneviyatın da kanunları vardır. Mesela, cılız bir insan halter çalışmakla güçlü bir hale gelir. Onun gibi, riyazete riayet eden bir kişi de, ruhen güçlenir. Hemen her mistik akımda riyazet temel bir esastır. Öyle ki, bu riyazete riayet eden Hint fakirlerinde, şeklen keramete benzeyen harika haller görülebilmektedir.

Âşık Ömer, aşk yolunda çektiği dertleri anlatırken bir taraftan da manevi âlemde aldığı yolu anlatmış olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TIPLER

3.1.1. PADİŞÂH

İslam hükümdarlarınca atfedilen ve büyüklük belirten ünvanıdır. Farsça bir sözcük olup anlamı *Şahların en büyüğüdür*.

Esasen İslamiyet öncesi İran'da hüküm süren Sasani hükümdarlarının (MS 3. - 7. yüzyıl) sıfatı iken, daha sonra Osmanlı hükümdarları ve Türk-Moğol Hanedanı'ndan gelen Delhi Sultanları tarafından benimsenmiştir. Hindistan'da bazı bölgesel İslam hükümdarları (örneğin Maysor hükümdarı Tipu Sultan, Oudh Navabı ve Haydarabad Nizamı) ile Afganistan'da 18. yüzyılda kurulan Durrani hanedanı da "padişah" ünvanını kullanmıştır.

Sözcüğün aslı eski Farsça olup *pāti* (bey, efendi, muktedir) ve *şāh* (hükümdar) kelimelerinden oluşur.

Osmanlı hükümdarlarının asıl ünvanları *Sultandır*. Bunun yanı sıra Padişah, sultan, halife, hakan ve kayser ünvanlarını kullanmışlardır.

Bunlardan *Padişah* İran geleneğine, *Sultan* ve *Halife* Arap-İslam ve Osmanlı geleneğine, Hakan eski Türk geleneğine, Kayser ise Rum geleneğine işaret eder ve Osmanlı Devletinin eski İran, Abbasi, Türk ve Rum imparatorluklarının varisi olma iddialarının altını çizer.

Osmanlı hükümdarlarında padişah ünvanını kullanmalarına II. Murat'tan (1431-1451) itibaren rastlanır.

1876 Kanun-ı Esasisi'nde Osmanlı hükümdarı sadece "padişah" ünvanıyla tanımlanmış ve diğer ünvanları kanun metninde yer almamıştır.

Tahtıgâh-ı hüsne gari Ahmed'im etti cülus
Yusuf'umdan eylediler ehl-i diller destbus
Mahmud'um etmiş müzeyyen kendisin misl-i arus
Bir keremkânı güzel ehl-i vefâdır sevdiğim (s. 229)

Sultan II. Ahmed'in tahta geçişine dair mısralarda, peygamber ve sultan I. Mahmut gibi isimlere yapılan telmihlerle, yeni Sultanın şanı yüceltilmektedir.

Sen cemâli afitâba mâilim İbrahimim
Ol sebebdan meclisinde dâhilim İbrâhimim
Sine sâf olmak murâdım sen melek sîmâ ile
Çâresin bulmaklığa yok âkılım İbrâhimim (s. 232)

I. İbrahim için övgü dolu mısralarda, şairin sultana hürmeti görülmektedir. Aşağıda da devrin padişahı II. Süleyman'a övgü mısraları devam etmektedir:

Aç gözün Nemçe kralı Gazi Sultan'dır varan
Ser halâs olmaz elinden bir aç arslandır varan
Dem çeker ejder gibi hem gaziler her subh u şâm
Niçe yüz bin kahramanla Âl-i Osman'dır varan (s. 257)

Ben virdimi hatm eyledim Kur'ân'a
 Bihamdillâh sığınmışım Sübhân'a
 Niçe Süleymanlar geldi cihâna
 Süleyman var Süleyman'dan içerü (s. 37/18)

Pâdişâh-ı âleme kaldı duâ
 Muammer ola feyz ile ulemâ
 Cümle erbâb-ı devlet hep vüzerâ
 Sultan Ahmed gibi bir hânımız var (s. 22/1)

Sultan II. Ahmed'e mehdîye ve dua, tac bölümlerinin olduğu mısralarda, kasîde geleneğinin örneği görülmektedir.

3.1.2. HALİFE

Halife, Peygamber'in dünya işlerine vekâlet eden kişidir. 16. yüzyılın başlarında Osmanlı tahtına çıkan Yavuz Sultan Selim Han, Osmanlıyı İslam âleminin ve dünyanın en büyük gücü yapmak için, aynı zamanda da Müslümanların varisi olmak ve bütün Müslümanları yönetmek için 1514'te İran üzerine ve ardından 1516 ve 1517'de iki ayrı sefer halinde Mısır'a yöneldi. Sultan Selim bu seferleri neticesinde üst üste kazandığı zaferlerle birlikte Osmanlı Devleti'ni doğuda ve batıda büyük bir güç haline getirmiş, kendisine "Hadimü'l-Haremeyn" ünvanı ile birlikte daha da önemli olarak "halife" sıfatını almıştı. Osmanlı padişahı artık Hakanu'l-berreyn ve Sultanu'l-bahreyn olmanın yanında halife-i müslimin sıfatının da resmen sahibi olmuştu.¹

¹ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", Osmanlı Devleti Tarihi, C.1. İstanbul 1999, s. 203.

Bununla birlikte Yavuz Sultan Selim'in son halife el-Mütevekkil 'ala'l-lah Muhammed'den halifeliğin hak ve yetkilerini devraldığı hakkında çağdaş hiçbir kaynakta bilgi yoktur. Zamanın kaynakları halifenin İstanbul'a sürgüne gönderildiğini ve Yedikule Hapishanesi'ne atıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'den önce Fatih devrinden itibaren hükümdarların resmi vesikalarda halife unvanı ile anıldıkları görülmektedir. Nitekim Fatih, Şehzade Mustafa'ya hilafet bahçesinin çiçeği, Şehzade Cem'e de hilafet gözbebeğinin nuru demektir.¹

Bazı tarihçiler, halife ünvanının Mısır'ın fethinden sonra geçtiğini kabul etmemelerine gerekçe olarak halifeliğin törenle veya merasimle alınmamış olmalarını gösterirler. XVIII. yüzyıl vak'anüvistlerinden Enderunlu Ata, Yavuz Sultan Selim'in sadece "Hadimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn" ünvanını kullandığını belirtir. Bununla birlikte Yavuz'dan önce sadece Fatih Sultan Mehmet'in değil II. Bayezid'in de bu ünvanı kullanmış olduğu belirtilmektedir. Nitekim İbn Kemal (Kemal Paşazade Şemseddin Ahmed) hem Fatih Sultan Mehmed hem de Sultan II. Bayezid için bu iki ünvanı kullanır.²

Görüleceği gibi hilafet, Osmanlılara resmi olarak 1517 tarihinde geçmiş olmakla beraber padişahların bu ünvanı kullanmaları konusundaki bilgiler çeşitlidir. Özellikle halifeliğin geçişini sadece merasime bağlamak veya ünvanların kullanılıp kullanılmamasına bağlamak doğru değildir. Yani ilk zamanlarda tam olarak halife sayılmasalar bile Osmanlı hükümdarları kutsal emanetlere ve halifelik müessesesine sahip olduklarından bütün İslam dünyasının lideri olmuşlardır.³

¹ Faruk Sümer, "Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?", Tarih ve Düşünce Dergisi, Şubat 2000, s.20.

² Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta 1998, s.9.

³ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1998, s.4,147.

Âleme şâyolan o nûr-i celî
 Evvel âhır dedik kavline belî
 Gaziler serdârı Hazret-i Ali
 Ebû Bekir Ömer Osman'ımız var (s. 70)

Hulefa-i raşidin'i anan şair, devrin halifesine giden yolda en öndekileri sıralamıştır.

3.1.3. ULEMÂ

“İlim” kökünden türeyen ve âlim kelimesinin çoğulu olan ulema, öncelikle İslâmî ilimlere sahip bir portreye delâlet etmektedir. Âlim halk içinde, İslâmî ilimleri, çok büyük bir ihtimalle geleneksel İslâmî öğrenim üslûbu içinde öğretmek için vazgeçilmez bir kişidir.

Ulema bugün ‘İslâmî ilimleri aktaran kişi’ olarak tanımlanmakta ve dolayısıyla onun aktarıcılık dışında özgünlüğü söz konusu edilmemektedir. Fakat bu yargıyı tüm tarihî çağlarda doğrulamak mümkün görünmemektedir. Ulemanın bilgi alanını sadece İslâmî ilimlerle sınırlamak da pek doğru bir yaklaşım değildir.

Ulemanın devlet ve iktidar karşısındaki gücüne rağmen, devletle ilişkileri çoğunlukla ulemanın özerkliği çerçevesinde olmamıştır. Nitekim ulema, uzlaşma kabul etmeyen Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Ebû Yûsuf'un Abbâsîlerde kâdî'l-kudât görevini kabul etmesiyle ilk ciddi firesini vermiştir. Bu tarihten sonra siyasal iktidarı reddeden veya hiç değilse dışında kalmayı tercih eden sivil ulema ile siyasal iktidara eklemlenmeyi seçen resmî ulema olmak üzere iki zümre teşekkül etti ve bu gelenek Osmanlılara kadar sürüp geldi.¹

¹ Ali Bulaç, *İslam ve Fanatizm*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1993, s. 54.

Bu tarikte hâmûş kaldı k miller
 Aklını perîşân etti f zıllar
 Hikmet-i Hudâ'ya ermez gafiller
 Kimini kul kimin sultân eyledi (s. 8)

Allah, dilediğini sıradan bir kul, dilediğini sultan eylemiştir. Allah'ın hikmetine ilim ve kemal vasıflarıyla da ulaşılamayacaktır.

Bunu duyaluben g ş eden inler
 Hakikat c r'asın n şeden inler
 Sem'-i idr k ile cûş eden inler
 Hâl ehli bu ilmi her zaman okur (22/2)

Hâl ehli, sadece ilim değil hikmet gözüyle de g rebilendir.

Ömer der ehl-i irfan meclisi bunlar
 Derilmiş gelmişler merhab  canlar
 Dürr-i meknun söylesen de kim anlar
 T rk  nedir müfred nedir bilmezler (34/14)

şairin ulema sınıfına dair kanaatlerini belki de en keskin şekilde söylediği bu mısralarda, öğrenim görmekte olan ama halden anlamayan ve hikmete kapalı bir g ruhtan söz edilmektedir. Ulemanın sosyal yaşantıdan kopuk ve uzak olabileceği görüşünü destekleyen bu mısralar, bir genelleme için yeterli delil sayılmasa da, özelde bir grubun keyfiyetine tercüman olmada önemlidir.

Ulu himmet imâm-ı nâm-ı Zeynel'Abidîn'indir
 Delaâletler İmâmı Bâkır'ın erbâb-ı dînindir
 İmâmı Ca'fer'in sıdkı kamu ashâb-ı dînindir
 Oların iştiyâkı sînedede âdâb-ı dînindir (s. 402)

Mısralarda adı geçen ulema, dini ilimlere ve hikmete vakıf kişiler olarak, adlarından hürmetle söz edilen şahıslardır. Şairin döneminde ve dünyasında Şii kültürünün izlerini de yansıtmaktadır.

3.1.4. UŞŞÂK

Aşığın vasfı, her daim sevgilinin hayaliyle olmak ve bir beklentiye dahi girmeden aşkında yol alıp durmaktır. Kâinatı sevdiğinin penceresinden görmeye çalışan âşık için tüm renk ve ışık da sevgiliye dairdir.

Bir zaifim kim hasedden az kaluptur çıka ruh
 Ne dem-i evkat-ı şâmım belli ne vakt-i sabuh
 Çekti tufân-ı gamı kurtuldu kande gitti Nuh
 Çâre yok bulmağa bahr-i firâkıdan necât (s. 359)

Hazreti Nuh'u tufana gark eden denizlerden daha engin dertlere sahip olduğunu söyleyen âşık, bulunduğu durumun çaresizliğini dile getirmektedir. Aşağıdaki mısralar boyunca da çeşitli isimlere telmihler yoluyla âşıklar zümresinin halleri anlatılmaktadır:

Ehl-i aşkı sanma mevtin cür'asından içtiler
 Soyunup cismin libâsın âriyetten seçtiler
 Gördüler Ferhadla Mecnun kendilerinden geçtiler
 Deşt-i hayrette niçe Şirin ü leyla serpilür (s. 333)

Düşmüşüm bir olmadık da'vâya haddim bilmeden
 Başım uğrattım kuru gavgaya haddim bilmeden
 Ey dilâ ben şu fenâda cümleden a'la iken
 Âşık oldum ol şeh-i şeydâya haddim bilmeden (s. 220)

Aşk, şairin kaderinde sınırlarını zorladığı, belki haddi olmayan ama uğruna çektiği çilelere degecek bir haldir.

Âşıkın ma'sûk yanında zerrece yok rağbeti
 Yâ ölüp yâ gitmeyince tâ bilinmez kıymeti
 Kendüme ben ihtiyar etdüm diyâr-ı gurbeti
 Olalum yâr âşinâ sen bir yana ben bir yana (s. 125)

Âşığın sevgili yanında zerre kadar rağbeti yok. Ya ölüp, ya terk etmeyince kıymeti bilinmez. Ben kendime gurbet diyarını seçtim. Ey sevgili, sen bir yana, ben bir yana gidelim.

Âşık Ömer, sevgili yanında değersizliğinden, başına gelebilecek türlü felaketselere karşı sevgilinin kayıtsızlığından sitemde bulunmaktadır. Gurbetin tercih edilme sebebi bu sitemin de kaynağıdır. Yaşadığı dönemin “aşk” anlayışı, sevgili tarafından gurbete itilen bir aşığı netice vermiş olabilir.

Efendüm kanda gidersen beni de bilece al git
 Sorarsa nen dürür deyü kölemdür de ne dersin de (s.92)

Efendim, nereye gidersen beni de beraberinde götür. Neyindir diye sorarlarsa kölemdir de, ne dersen de.

Sevgiliye köle olmak, kölesi olarak anılmak; buna karşılık olarak her yerde onun yanında olmak, Âşık Ömer için muradının tahakkukudur. “köle” olacak derecede seviyor olmak, bağlılığın ifadesidir.

Âşık-ı sâdık ana derler ki bir cânânı var
Cân ü dilden severim ol cânı bir cânânı var
Ehl-i dil candan geçüp nâcâr sırrın fâş eder
Yoksa cânım demeğe sana kimin ne cânı var (s. 315)

Sevgili için canını her an ortaya koyabilen, onun için “köle” olmayı muradına ermek olarak gören âşık bu kez, kendinden geçmiş olmaya bağlı olarak sırrını söylemenin nedameti içindedir. Oysaki sevgili hakkında kanaat söylemek, itirafta bulunmak, herkesin haddi değildir. Bu bölümde, köleliği baştan kabul etmiş âşığın konumunu hatırlama gayreti sezilmektedir.

İki dîdem yaşı dem değil benim
Ko aksun yoluna nem değil benim
Âşıkam yolunda gam değil benim
Koparsa başıma kıyâmet güzel (s. 48)

Âşık Ömer, gözyaşını sevgili uğrunda akıtmayı, hatta bu esnada kıyametin bile kopmasını gam sebebi olarak görmemektedir. Zira sevgili tüm bunlara değer.

Aşk ile âlûdeyim âvâre zannetmen beni
Gerçi kim âvâreyim her yâre zannetmen beni
Âşıkım ammâ hâkikat bilmezem kim sevdiğim
Aklı yok âvâredir aşkâre zannetmen beni (s. 181)

Şair, ona “deli, avare” gibi bakış açıları ile bakanlar tarafından aşkının doğru anlaşılmasını istemektedir.

Sâdık ve âşık çekerken derd ü hasretle cefâ
 Sanma dilberler sürûr-i kalbile eyler safâ
 Dağlara düşmem mukarrerdir Ömer ey bîvefâ
 Aklımı aldırıldı ol dîvâne dîvân oldu gel (s.208)

Ömer, dağlara düşmesinin ve şiirlerinin “dîvan” olmasının sebebini bîvefâ yani “vefasız” sevgili olarak göstermektedir.

-Der ki Ömer – âşıkınım sâdıkınım lâyıkınım dilberâ
 -Âşıkınım – sâdıkınım lâyıkınım dilberâ etme cefâ (s.254)

Bu şiirde Âşık Ömer, “kalp” sanatını icra etmiştir. Ayaklı bir söyleyişle sevgilinin ruhunda yer etmeye çalışmıştır.

Âşıkın ma’şuk yanında zerrece yok rağbeti
 Yâ ölüp yâ gitmeyince tâ bilinmez kıymeti
 Kendime ihtiyar ettim ben diyâr-ı gurbeti
 Olalım yâr âşinâ sen bir yana ben bir yana (s. 150)

Sevgili için ancak bir durumda “kıymetli” olabilecek âşık, bu kıymete ulaşmak için ölmeyi, acınacak bir duruma gelmeyi hesaplamaktadır. Bu yaklaşım son derece romantik ve mantık dışı olmakla beraber, “gurbet” için gerekçe sayılması yönüyle açıklayıcıdır.

Âşık oldur aşkının da'vâsın etmektir garaz
 Dembedem meclisin ihyâsını etmektir garaz
 Hem harâbe meclisin ihyâsın etmektir garaz
 Yoksa zâhid de sever mahbûb-i zîbâ sohbetin (s. 288)

Âşığın varlık amacı aslında sevdiğinden söz ederek sohbeta ve meclise hususiyet kazandırmaktır. Bunun neticesi olarak âşık ve zâhid aynı maksada hizmet etmiş olur.

Sâdık u âşık çekerken derd ü hasretle cefâ
 Sanma dilberler Sürur-i kalbile eyler safâ
 Dağlara düşmem mukarrerdir Ömer ey bivefâ
 Aklımı aldırıldı ol divâne divân oldu gel (s. 208)

Âşık türlü cefalarla imtihan olurken, aslında sevgili de rahat değildir. Sonunda âşık dağlara düşecek, Mecnun gibi aklını yitirecektir. Halk şiirinde aşk derdiyle dağlara düşmek, aynı zamanda dağlara sığınmak, sıkça rastlanan bir durumdur.

Var mıdır âşık-ı sâdık sînesinde yâre yok
 Ne güzel sevmiş te şâd olmuş ne var biçâre yok
 Yalnız bir ben değil dâd eylemez âvâre yok
 Ne deyim Âşık Ömer def'ine mümkün çâre yok
 Bunlara insaf vere bir gün heman Rabb-ül vaîd (s. 371)

Sadık âşığın nişanı, aşkına şahadeti, bağrındaki yarasıdır. Âşık Ömer, yukarıdaki muhammes bölümünde, tüm âşıkların sadece eziyet çektiğini, sevgilinin acımasız ve vefasız tutumunu anlatmaktadır. Artık sevgilide insafi aramayacak ölçüde uzak gören şair, kurtuluşu Allah'a havale etmiştir.

İki dîdem yaşı dem değil benim
 Ko aksun yoluna nem değil benim
 Âşıkân yolunda gam değil benim
 Koparsa başıma kıyâmet güzel (s. 48)

Bu kez âşık, çektiği eziyetleri meziyet saymakta, sevgili için döktüğü göz yaşını helal saymaktadır. Hatta kıyameti koparacak felaketler bile sevgiliden geldiği sürece tatlı bir macera gibi karşılanmaktadır.

Dilberâ dillerde vasfın yâd olur günden güne
 Kadd ü servi kametin şimşâd olur günden güne
 Nutka gelse açılır baht-ı siyâh-ı âşıktan
 Âşıkâne âşika irşâd olur günden güne (s. 172)

Sevgilinin dillerde konuşulan meşhur bir güzel oluşu, şairde ona karşı düşkünlüğü de artırmaktadır. Şaire göre âşığın irşadı ancak, sevgilinin sözüyle mümkündür.

Çâr harfile kalbin eylemeyen sâf
 Dem urup bîhude etmesün güzâf
 Yazılmış rumûz-ı ayn u şin u kaf
 Bu bâbı zümre-i âşıkân okur (23/2)

Şair ‘aşk’ sözcüğünü kodlayarak bu söz üzerine bina edilecek hakikatleri ancak âşık zümresinin anlayabileceğini söylemektedir. Gerisinin boş söz olduğunu, aşk dışında mevzuu olanın abesle iştigal ettini söylemektedir. İlim ehli veya ticaret sınıfı gibi zümrelere karşı âşık zümresini hakiki sayan bu yaklaşım, yapılan sair şeylerin de aşk neşvesiyle yapılmasını önermektedir.

Anlar güldür gülistanda biterler
 Erenlerin himmetine yeterler
 Âşıka cevredeni oda yakarlar
 Zebaniler vermez aman bilmiş ol (26/2)

Şaire göre âşık sınıfı, mübarek bir topluluktur. Hatta ona eziyet edenleri zebaniler cehennemde azaplandıracaktır.

Cevrinle bağrımı ezmek isterdin
 Gayrılarla gezüp tozmak isterdin
 Âkıbet pazarı bozmak isterdin
 Gönlünü uşşâkın alup neyledin (28/5)

Sevgilinin eziyetleri madem mukadderdir; neden âşığın kanına girilmiş, ona ümit verilmiş ve bu tuzağa düşürülmüştür.

Be zâlim âlemde mislin bulunmaz
 Âşıklarda neler vardır bilinmez
 Görüp işitmekle menzil alınmaz
 Hizmet et üstâda pirde neler var (31/9)

Âşık belki mütevazi görünmekte yada sırlarını perdesiz açmamaktadır. Üstelik bu yoldaki ufuklar seyredilerek alınamaz. Olması gereken, âşığın takipçisi olmaktır. Aşağıdaki mısralarda ise, esas olanın 'yaşamak' olduğu anlatılmaktadır. Âşık yolunu seçerken, vefası bile olmayan dilbere yönelmektedir.

Halk için ibâdet eder sâdıklar
 Mevlâsını bulur kalbi yanıklar
 Bîvefâ dilberi sever âşıklar
 Gâh ağlayıp gâhi gülmesi vardır (31/10)

3.1.5. ŞUARÂ

Âşık Ömer, kendi zümresinden söz ederken, ozan, divan şairi, âşık gibi tüm şiir erbabını içine alacak mısralar sergilemiştir.

Bir zaman şâir olup şâirleri çektim yola
 Bir zaman ömür geçürdüm geçmedi hiç bir pula
 Bir zaman serkeşleri erkân ile çektim yola
 Bir zaman gurbetlik illerde virân ettin beni (s. 183)

Şair, şuara sınıfının belki de en çok söz ettiği gurbet kavramını anar. Elinde sazı bir ozan ya da tekke ve medreseler boyunca bir seyyah gibi yaşamak, bu gurbet hayatının çizgisidir.

3.1.6. RAKÎB

Rakip âşık için yabancı; araboza, sevgili için yakındır. O, aşğın gözüyle daima kötü niyetli, çirkin, zararlı ve acımasızdır. Sevgili ile aşğın birlikteliğini engeller. Âşık kendisiyle sevgili arasına giren rakipten şikâyetçidir. Aşğa göre rakip sevgiliye kendisinden daha yakındır. Bu nedenle âşık üzüntü içindedir. Sevgiliyi rakip ya da ağyara karşı davranışları konusunda uyarmasına rağmen âşık sevgilinin beklediği biçimde davranmasını sağlayamaz. Rakip ya da ağyar sevgilinin diğer âşıkları olduğu için sevgili âşıktan çok onlarla ilgili görünür. Âşıkla rakip arasında

sürekli bir mücadele vardır. “Rakibin en belirgin özelliği, sevgilinin yanından hiç ayrılmaması ve nereye gitse onunla adeta gölge gibi adım adım beraber olmasıdır”¹

Geçir günün gam ile safâ sürme
 Âlemde mahrûm ol murâda erme
 Âhirette râhat yüzünü görme
 Cehennemde yerin nâr olsun rakîb (s. 28)

Şair, rakibe beddualar etmekte, onun dünya ve ahirette rezil olması için temennilerde bulunmaktadır. Rakibe karşı bu denli ağır sözler söylemesinin sebebi, hayat kaynağı olan sevgiliyle arasını açmasıdır. Aşağıdaki mısralarda ise rakip, kötü yüzlü, kötü sıfatlı ve olarak tarif edilmektedir:

Gel rakîb-i bedlikanı eyle kapunda zelîl
 Niçe bir rûzî ola lûtfun ana cevrin bana
 Kimseler bir tâze dilber sevmeğe meyletmesin
 Yanınızda günde bin kan eylemek cüz’î hatâ (s. 155)

Ol rakib-i bed Güher efsâne hamrın içmede
 Çeşm-i zâr-ı âşika sadpâre hil’at biçmede
 Hazretine ben belâkeş mübtelâyı geçmede
 Aradan ol ru siyeh dur olmadı hayf oldu hayf (s. 177)

Rakip, âşık hakkında sevgiliye yalanlar söyleyen, iftiralar atan ve en sonunda aşığın kefenini yani ölümünü hazırlayan haindir.

¹ Ahmet Atillâ Şentürk, Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb’e Dair, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 42

Âşıkın sakın unutma
 Meftununum oda yakma
 Kelb rakib ileri gitme
 Bir can bir cana sarmaşmış (s. 419)

Sevgiliye rakip konusunda uyarıda bulunan şair, kendi canının yanmasının sevgiliye de eziyet olacağını, çünkü aşık içre sevgilinin canı bulunduğunu söylemektedir.

Ol rakibden öğüt almış
 Be kulun ferdâya salmış
 İştittim şimdi vazgelmiş
 Cânan eski gedâsından (s. 416)

Sevgili, rakibe uyup aşığı yarı yolda bırakır. Bu durumun oluşturduğu hayal kırıklığı şairin ifadelerinde yerini bulmaktadır.

Anca çektim râh-ı gamında cefâ
 Hupların şâhısın ahde kıl vefâ
 Müyesser olaydı süreydim safâ
 Güldürme bendene ağyârı tez gel (s. 46)

Şair için rakibe rezil olmak, sevgilini o derece nazlanması; sakınılacak bir durumdur.

Sebep oldun ayırdın beni yârdan
 Tîg-ı gazab sana yâr olsun rakîb
 Kurtulma cihanda âh ile zârdan
 Köhne dünyâ başna dar olsun rakîb (s. 28)

Rakîbi beddularla anmak, onun felaketini istemek, klasik edebiyatta yaygın bir yaklaşımdır. Zira rakîb bunu hak edecek kötülük evsafındadır. Şair, payına düşen eziyete bedel, rakîbe beddular okumaktadır.

3.1.7. ESNAF

Balıkçılar şikârına dolaşu
Müşteriyi alatmağa çalışur
Gümrükte de dîdebanlar savaşur
Üsküdar'dan gelür kervânımız var (22/1)

İstanbul'un çeşitli semtleri ve o semtlerde ticaret yapan esnafı anan şair, kervan ve gümrük gibi ticaret terimlerini de sayarak, o dönemde de işlek olan İstanbul ticaretini anlatmıştır.

3.1.8. SÛFİ

Hayatı anlamaya çalışan ve diğer herhangi bir insanın da aynı gayeye hâsıl olabileceğini kabul eden her şahıs, bir sufidir. Beşerin hayatında ayrılıklar vardır; fakat akıl ve hikmet sahipleri kendilerini ayıran hususiyetlerin üstünde birleşebilirler. Kabiliyet ve istidatları, içtimai hizmet ve faaliyetlere müteveccih olanlar; sufi hareketinde kardeşlik için kendilerine saha bulmuş olurlar. Herkesin gayesi birdir: "Hayatın vahdetini tahakkuk ettirmek, insanlığı yükseltmek, kardeşlik hissi taşımak."

Sufilik her zaman yaşamıştır. Zira, her devrede Allah'ın varlığına, Vahdaniyyetine şهادet etmek üzere bir Peygamber bulunmuş ve bu Peygamber

Allah'tan ilham almış; birtakım hakikâtlere vakıf olmuş ve Peygamberliği ifa edecek şahsi bir olgunluğa ermiştir.

Sufiliğin vasıfları, beşeriyete evvela Hazreti İbrahim'in evsaf ve ahlakı ile malum olmuştur. Bu malumat; mukaddes kitaplarda mevcuttur. Mukaddes kitapların bildirdiğine göre, Hazreti İbrahim; Hakk'ı ve halkı sever halimdir. Rikkâtlidir. İnsanlarla tam alakalıdır. Tam gayretlidir. Halka acır, onlar için çalışır. Hakk'a ve halka tam bağlıdır, sadıktır. Bu uğurda da her fedakârlığı göstermiştir. Tam feragât ehlidir. İlhamla Allah'ı bulmuş ve imanda yürümüştür. Allah'la konuşmuştur. İmanın bütün hakikâtlere vakıf olmuştur. Ve Allah'a bütün mevcudiyet ile teslim olmuştur. İslamiyet; yani teslimiyet; beşeriyete, ondan onun teslimiyeti örneği ile gelmektedir.

Sufi'nin Osmanlı sosyal yaşantısında tasavvuf erbabı olması, hassas bir dini yaşantısı olması gibi hususiyetleri mevcuttur. Galatı meşhur olarak "sofu" olarak anılan dindar triplemesi de bundan mütevelliddir.

Sofi elin çek hazer it
 Hikmet-i Yezdan okuduk biz
 Çeşm-i basiretle gözet
 Dersimiz ayan okuduk biz (s. 420)

Şair, takva yaşayan sufi'ye, kendisinin gönül ehli olduğunu ve ilim deryasına hikmet kapısından girdiğini söylemektedir. Bu suretle imanın gözle değil gönülle görülüp ölçülebileceğini hatırlatmaktadır. Nitekim şairin gönlünde Allah mevcuttur ve orayı direk O'nun zatı marifete erdirmiştir. Devam eden şu mısralarda ise hikmeti öğrenen birinin fenne de vakıf olacağı görüşü yer almaktadır:

Şeyhe bırakma tezkere
 Meykedeye gel habere

Biz kati çok müfessire
Fenn-i imtihan okuduk biz (s. 421)

Muallâ dervîşüz fakr u fenâyîlerdenüz âşık
Beka arzûsun etmiş bî bekayîlerdenüz âşık
Yakîn-i bende-i Âl-i Âbâ'yilerdenüz âşık
Muhîbb-i Çâryâr-ı bâsafâyîlerdenüz âşık (s. 402)

Bu kez şair kendisini müntesibi olduğu tarikat yolunda kenetlenmiş bir sufi olarak tanıtmaktadır. Devam eden mısralarda ise sufiden çok bir hal insanı, dervîş olarak tanımlanmak istemektedir:

Görüp bu tekye-i gamda sorarlarsa bu dervîş ne
Zararsızca bir abdal de dedemdür de ne dersen de (s. 92)

Bu gam tekkesinde "Bu dervîş neyin nesidir?" diye sorarlarsa, zararsızca bir abdaldır de, dedemdir de, ne dersen de.

Merdümlüğün özler dil-i gam pîşe efendim
Hor bakma sakın sûret-i dervîşe efendim (s. 104)

Dervîşin o kendinden geçmiş hali, samimiyetin ve bağlılığın ifadesidir.

3.1.9. ÂRİF

Arif, irfanla donatılmış, yani tahsil görmüş, eğitim almış kişidir. Arifin bir vasfı da, ilm-i fende olduğu kadar diyanette yeterlilik kazanmasıdır. Osmanlıda ulema sınıfını, bu irfan mekteplerinden yetişenler donatmaktadır.

Kavukları kürsi gibi
 Felekiyyat burcu gibi
 Biz hezâran Urfî gibi
 Ârife meydan okuduk biz (s. 421)

Şair, irfan ehline galip gelen bir ilmi seviyeden söz etmektedir. Aşağıdaki mısralarda ise ariflerle arasındaki farkları sayan şair, onların mekânının makam olduğunu, kendisinin meyhaneye anıldığını söylemektedir. Bu durum, onun bir tercihidir ki, aşk yolunu seçtiğinin de izahıdır.

Ârif-i billâh olan âlemde mir'ât ehlidir
 Sırrın ızhâr eylemez kâmil makamat ehlidir
 Bu Ömer ol derd ile her dem harâbât ehlidir
 Mest-i sergerdan gezer meyhâneden meyhâneye (s. 175)

Ârif ol çekme fenânın zerre kadar mihnetin
 Her kulun Mevlâsı birdir ol verendir kismetin
 Görmek istersen Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmetin
 Her seher vaktinde var deryâyâ bak ta ibret al (s. 198)

Bu kez irfana ve hikmet gözüyle görmeye davet eden şair, Allah'ın yarattıklarındaki güzelliği takdir etme ve cümlesine şükretme vazifesini hatırlatır.

Ârif isen cân ü dilden bilmemeklik eyleme
 Kanlı yaşî dîdemizden silmemeklik eyleme
 Va'deye idüp hilâfî gelmemeklik eyleme
 Ey güzeller serveri yarın sabah erkence gel (s. 203)

Sevgili, irfan sahibi de olmalıdır. Bu durumda aşğın halinden anlamalı ve onu çok bekletmemelidir.

3.1.10. ZÂHİD

Zahid, dünyadan el etek çekerek Allah'a yönelen, kendini O'na ibadete veren kişidir. Zühd ve takva ile tanınan ilk mutasavvıflar zahid olarak anılırdı. Hz. Muhammed (s.a.s) ile ashabının hayatını örnek edinen zahidler, tasavvuf anlayışının oluşmasında önemli bir rol oynadılar. Tasavvufun sistemleşmesinden sonra, zahidlerin temsil ettiği zühd anlayışı, tasavvufun bir parçası olarak varlığını sürdürdü.

Tâbiun döneminde ortaya çıkan zahidlerin üzerinde en çok durduğu kavramlar halvet-uzlet, riyazet-mücahede, sabır, tevekkül, haşyetullah, vera, hüzün ve aşk idi. Zahidlerin anlayışında halvet ve uzlet, insanlardan ayrı, yalnız yaşamayı belirtiyordu. Riyazet ve mücahede, nefsin isteklerine karşı durmayı, onunla savaşmayı, yeme ve içme gibi tabii ihtiyaçlarını en aza indirmeyi dile getiriyordu. Sabır, Allah'ın emirlerini yerine getirmede sebat, belalara katlanmak demektir. Tevekkül, Allah'a güvenerek kimseden birşey istememeyi, verileni reddetmemeyi, ele geçeni de biriktirmemeyi belirtiyordu. Haşyetullah, Allah korkusunu; aşk, Allah'a duyulan sevgiyi dile getiriyordu. Vera ise haramların yanı sıra şüpheli şeylerle yararsız işlerden kaçınmak anlamına geliyordu. Bu kavramlar, sonraki dönemlerde farklı yorumlarla tasavvuf anlayışının temel öğelerini oluşturdular.

Tasavvuf anlayışının gelişmesinden sonra, zahidlerin yerini arif denilen mutasavvıflar aldı. Tasavvuf eserlerinde zahidlerle ariflerin farkı özenle ortaya konulmaya çalışıldı. Buna göre zahidler, hakikat yolunun başındaki kişilerdir; arifler ise, olgunluğu temsil ederler. Zahid, zahirperesttir; arif, hakikatperesttir. Zahidlerin gıdası açlık, ariflerin besini zikirdir. Dünya süslü bir gelin gibidir. Dünya peşinde koşanlar, onu süslemek, güzelleştirmek için uğraşırlar. Zahidler bu güzelin yüzünü kömürle karartır, saçlarını yolar, elbisesini yırtarlar. Buna karşılık arifler yalnız Allah

ile uğraştıkları için bu gelini görmezler bile. Zahidlerin ihlasından ariflerin riyası üstündür. Zahidlerin feraseti zandır, ariflerin feraseti ise gerçek ve kesin bilgidir. Zahidlerin duası fiil ve davranışla, ariflerin duası ise hal ile olur. Zahid için tevbe, arif için edeb gerekir.

Bir zaman hâfız olup hâfızlara oldum gulâm
 Bir zaman abd oldum âbidliği ettim ben tamâm
 Bir zaman zâhid olup zâhidlere oldum imâm
 Bir zaman gülşen içinde bülbülân ettin beni (s. 183)

Halden hale giren şair, vasıflarıyla bu kadar iç içe ve bu kadar farklı grupları anarak, aşk yolunda yaşadığı çileyi anlatmaktadır.

3.1.11. MÜNECCİM

Müneccim, yıldızların hareketlerini inceleyerek gelecek hakkında tahminde bulunan kişi; kâhin, falcı gibi yorumlanabilir.

"Necm" yıldız demektir. Yıldızları konu edinen iki uğraşı alanı vardır. Bunlar, Astronomi ve Astrolojidir. Astronomi, gök cisimlerini belli esaslar dâhilinde uzay araçlarıyla inceleyen bir ilim dalı olduğu halde; Astroloji, yeryüzündeki bütün olayların gök cisimlerinin etkisi sonucu olduğu kuralına dayanan bir uğraştır.¹

Astronomi takvim yapmak, vakit ve yön tayini, hava tahmini gibi insanların yararına işlerde kullanıldığından faydalı bir ilimdir. Bu ilim dalının Osmanlı bilim dünyasındaki adı, kozmografyadır. Ünlü bilgin Ali Kuşçu, dünyada ilk gökyüzü haritasıyla dikkat çekmektedir.

¹ Muammer Dizer, Ali Kuşçu, Kültür Bakanlığı Yayınları:1231, Kaynak Eserler Dizisi, 1988, s. 51

Ali Kuşçu, Otlukbeli Savaşı sırasında bitirip zaferden sonra Fatih'e sunduğu için "Fethiye" adını verdiği bir astronomi kitabı yazmıştır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gezegenlerin küreleri ele alınmakta ve gezegenlerin hareketlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölüm Yer'in şekli ve yedi iklim üzerinedir. Son bölümde ise Ali Kuşçu, Yer'e ilişkin ölçüleri ve gezegenlerin uzaklıklarını vermektedir.

Astroloji ise, yıldızların hareketinden hüküm çıkararak gaipden haber vermek (kâhinlik) olduğu için zararlı ve yasak olan bilgilerdendir. Hadiste "Benden sonra ümmetim hakkında en çok korktuğum, idarecilerin zulmü, yıldızlara inanmak ve kaderi inkârdır." buyrulmuştur.¹

Yıldızların hareketlerinden hüküm çıkarmaya eskiden "ilm-ü ahkâmi'n-nücûm" veya "ilmü'l-ahkâm"; bu işle uğraşana da "ahkâmî" veya "müneccim" denilirdi. Her ikisinin konusu da yıldızlar olduğu için başlangıçta Astronomi ile Astroloji, "İlmü'n-Nücûm" ve "İlm Sınâat en-Nücûm" deyimleriyle ifade edilmiştir.

İlm-i Nücûm(Astroloji)un tarihi çok eskidir. Sümerler aya, güneşe ve yıldızlara taparlardı. Muhtemelen onlar taptıkları bu harikulade varlıkların olaylar üzerindeki etkilerine inanarak bütün hareketlerini takip etmiş ve bazı tahminlerde bulunmuşlardır.

Hz. İbrahim'in peygamber olarak gönderildiği, bölgede yaşayan Keldanlılar da yıldızlara taparlardı. Onlara Sâbiî denir. Onların yıldızlara bakıp kâhinlik yaptıklarına Kur'an işaret etmektedir: Bir bayram günü, kavmi İbrahim'e kendileriyle beraber bayram yerine gelmesini söylediler. "Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı. Ben hastayım dedi. O'na arkalarını dönüp gittiler" (es-Sâffat, 88-89). Keldanlılar yıldızlara inandığı için, Hz. İbrahim onların anlayacağı şekilde yıldızlara bakarak hasta olduğunu söyledi. Onların gayr-i meşrû törenlerine katılmamak için bunu bir mazeret olarak ileri sürdü.

¹ İmam Gazâlî, İhya'u Ulum'id-Din, Mürtercim: Ali Arslan C: I, s. 36

Ptolemaios (Batlamyus) sistemi esas alınarak düzenlenmiş klâsik Astroloji'ye göre müneccimler semayı on iki burca ayırmışlardır: Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık... O zaman bilinen yedi gezegen olan Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn'ü uğurlu-uğursuz diye sınıflandırmışlar; birbirlerine olan uzaklığına ve burçlardaki seyrine göre bir takım hükümler çıkarmışlardır. Uğurlu ve uğursuz olmalarına göre gezegenlerin durumu şöyledir: Allah'ın emrine boyun eğerek, görevlerini yerine getiren, O'nu tesbih eden (el-İsrâ: 17/44) varlıklara uğurluluk veya uğursuzluk isnad etmek İslâm'a aykırıdır. Bir iş yapma ve tesir gücüne sahip olmayan varlıklara güç ve tesir isnad etmek de inanç açısından sakıncalıdır. "İlm-i Nücûm öğrenen kimse, sihirden bir bölüm öğrenmiş olur" (et-Tergîb ve't-Terhîb: IV, 441-442).

Müneccimlik (falcılık) yasak olduğu halde, tarih boyunca insanın gaybı bilme ve başına geleceği öğrenme merakını istismar ederek bunu kendilerine kazanç yolu yapanlar eksik olmamıştır. Bu konuda "Yıldıznâme" adıyla kitaplar yazılmıştır. Günümüzde de Astroloji, Batıda özellikle Amerika'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun sosyo-psikolojik sebepleri üzerinde ayrıca durmak gerekir.

Kalbime verdi zıyâ gûyâ ki encümler gibi
 Cism-i mecrûha iriştî merhemi emler gibi
 Nakl ü istihrâc edüp kâmil müneccimler gibi
 Külliye levh-i tomarın resmi takvîm ettiler (s. 319)

Şair, üzerinde yürütülen ahkâmı, müneccimlerin takvimine benzeyen bir tarzla tasarruf kullanarak yapanlardan bahsetmektedir. Zira sevgilinin varlığı, kalbine yıldızlar gibi ışıltılar vermiş ve bir yıldız haritası oluşturmaya fırsat vermiştir.

3.1.12. GENÇ KIZ, GELİN VEYA ANNE OLMASI YÖNÜYLE KADINA BAKIŞ

İslâm Dîni, kadın hakları üzerinde titizlikle durmuş ve kadını, hiçbir nizâm ve sistemin veremediği müstesnâ bir makâma sâhip kılmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'inde: "Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır." buyurmuştur. Rasûlullâh (s.a.v.) Efendimiz de erkekleri, kadınların hak ve hukûkunu gözetmeye dâvet etmekte ve bu konuda: "Kadınların haklarını yerine getirme husûsunda Allâh'tan korkunuz! Zîrâ siz onları Allâh'ın bir emâneti olarak aldınız." buyurmaktadır.

"Cennet annelerin ayağı altındadır. " diyen dinimiz kadına hak etmiş olduğu değeri vermiştir. İslamiyet'in ilk şehidi bir kadındır. İlk Müslüman bir kadındır. Peygamber-rimizin soyu kızından devam eder. Hz. Ebubekir'in kitap haline getirdiği dünyadaki tek Kur'an-ı Kerim Hz.Ebubekir, Ömer, Osman dönemlerinde onlarca yıl bir kadının yanında kalmıştır. O dönemde ise Hıristiyanlar şunu tartışıyordu bir kadın İncil'e dokunabilir mi dokunamaz mı? Kur'an-ı Kerim'de Nisa (Kadınlar), Muntehine (imtihan edilen kadın), mücadele (mücadele eden kadın), Meryem (Hz. İsa'nın annesi)... gibi sure isimleri vardır.

Tüm bu bilgi ve görüşlere rağmen kadını cennetten atılmanın dahi suçlusu gören adeta İsraili düşünce, şairin mısralarında bile yerini şu şekilde bulmuştur:

Şeytân-ı lâînin sözüne uyan
Havvâdır cennette buğdayı yiyen
Âdem'in eğninden hulleyi soyan
Cennetten çıktığı günü haber ver (34/15)

Küntükenz'in aslını bilmeyen izzetten çıkar
 Sâye veş hâke düşer eyvân-ı rif'atten çıkar
 Tutmayan pir ü peder pendini rağbetten çıkar
 Hazret-i Âdem gibi guyâ ki cennetten çıkar (s. 324)

Yukarıdaki mısralar ise, anaların ayağının altında olduğu hadis ile sabit olan, yani o derece anneye hürmeti emreden inancımızın biraz da uzağında durmaktadır. Zira baba hakkından söz edilmiş, yine cennetten çıkma yönüyle kadına gizli bir kinayede bulunularak, anne hakkı anılmamıştır.

Aşağıdaki mısralarda ise, yeri ve önemi bir yana; kadın türünün yaşı, ailedeki konumu gibi ölçülerden söz edilemektedir:

Gelin kıza bulur suçu
 Kızın geline yeter gücü
 Gelinin ibrişim saçı
 Kızın sırma tele benzer (s. 418)

Gelin eder adım hûri
 Kız da meleklerin biri
 Gelin al çiçekli koru
 Kız bahçede güle benzer (s. 419)

Aile içi çekişmelerin kaynağı olarak görülen kadın, aynı zamanda estetik yönleriyle de kıyas edilerek tanıtılmaktadır. Güzelliği yönüyle melek diye anılan, gül ve çiçeklere benzeten kadın, lanetli gibi görülmemektedir. Çünkü bu kez hayatın süsü gibi parlamaktadır.

Bir haber ver ey saba neşler aceb ra'nâcığım
 Hoş mudur nâhoş mudur ya ol kamer sîmâcığım
 Gam değildir ben garîb efkende çeksün mihneti
 Tek heman âlemde sağ olsun benim anacığim (s. 244)

Şairin bu mısraları annesi için mi, sevdiğine tatlı bir hitap sözcüğü olarak mı kullandığı çok kestirilemese de, sevgi ve ilgi dolu bu sözler, kadına hürmetin de ifadesidir.

3.1.13. KAHRAMAN

Kahraman tipini açıklarken, Prof. Dr. Mehmet Akif Tural 'ın bir makalesinden şu alıntıya göz atalım:¹

Kahraman Farsça bir kelimedir. TDK Türkçe Sözlük kahraman kelimesine “Savaşta ya da tehlikeli bir durumda yararlılık gösteren kimse; alp, yiğit, bir olayda önemli yeri olan kimse” karşılığını veriyor. Bu tanımlamaya benzer karşılıktan sonra, aynı sözlükteki Alp, kelimesine bakıyoruz; orada ise “Eski Türkçe bir isim”, “yiğit kahraman” manası verildiğini görüyoruz. Kahraman kelimesinin Anadolu sahasında daha fazla kullanılmasına rağmen, eski karşılığının alp olduğu görülüyor. “Alp”, Divanü Lügat-it Türk'te; Yiğit, kahraman, bahadır olarak geçiyor. Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde² Alp: Şu üç manaya geliyor: 1-Yiğit, cesur 2-Şiddetli (tehlike) 3-Güç, zor, müşkül. Hüseyin Namık Orkun; Eski Türk Yazıtlarında alp kelimesinin; yiğit, kahraman, cesur manalarında olduğunu göstermektedir. Tarama Sözlüğü'nün değişik tanıkları da alp hakkında, “kahraman, babayiğit, bahadır, pehlivan”, “alperen, yiğit bahadır” bilgisini veriyor.

¹ Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 30, Cilt: X, Kasım 1994, Çanakkale Zaferi'nin 80. Yıldönümü Özel Sayısı

² A. Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1968.

Kültür tarihçimiz merhum Bahaeddin Ögel; Türk devletlerinin dayandıkları ana prensip ve düşüncelerden birisinin de alplık ve şecaat olduğunu şu ifadelerle ortaya koymaktadır. “Alp ile alplık anlayışı;’Türk topluluktan ile Türk devletlerinde çok büyük bir yer tutmuştur. Ordu ve askerlik, bu anlayış ve inanış üzerine kurulmuştur. Türk devletlerinin dayandığı tek güç ordu ile alplık ve şecaattir. “Alp” sözünün manası, alp olan kişi sadece bir savaş makinesi değil gelişmiş ve olgunlaşmış bir ruha sahip olan kişi demektir. Alp adı Uygur yazılarında alplık unvanını veya alp adını alabilmiş olmak da büyük bir üstünlük sayılıyor. Sonradan verilmiş gazi unvanı gibi bir ad ve unvan gibi görülüyordu”¹. Bu açıklamalar Türkçe alp, Farsça kahraman olan kelimelerin isim, unvan, sıfat tarzında kullanılan geniş manalı kavramlar olduklarını ortaya koymaktadır.

Alplerin, kahramanların özelliklerini Tarama Sözlüğü de “ayağını berk basmak alperenlerin işidir” (C. I. s. 112) ifadeleriyle belirtiyor. Alp, kahraman, askerlik, savaş hakkında Kutad-gu-Bilig’de şu bilgileri görüyoruz.

Cihat İslam dininde gayesiz bir savaş değildir. Hakkı, adaleti, huzuru, saadeti sağlamak için yapılan savaştır. Hz. Muhammed’in “vatan sevgisi imandandır”, hadis-i şerifi de bu ayetleri açıklar mahiyettedir.

Kahraman veya alp, devlet veya milletin, vatan saydığı topraklardaki hürriyetine ve bağımsızlığına, kutsal bildiklerine saldırıldığında, hayatla bağı olan her türlü cazip unsurlara sırt çevirip, malını, rahatını, canını ortaya koyma iradesidir.

Kahramanlık, geçmişe, karşı da, geleceğe karşı da sorumluluk duyarak, kendine kendi iradesiyle özveri gösterme emrini vermektir. Cesaret kahramanlığın ön şartıdır. Cesur olmak yanında fedakârlık ve kararlılık, kahramanlığı ortaya koyan üç ana şart olmaktadır

¹ Bahaeddin Ögel, (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar) Türklerde Devlet Anlayışı, Ankara 1982, s. 245-249.

Bu hikmet ilmin behimmet-i dâna
 Eyler İskender'e fasl-ı muntelhâ
 Süleymân nüshasın açar bir daha
 Kıssa-i Rüstem'dir Kahramân okur (24/2)

Bu cihana her gelen sâhibkırân oldu helâk
 Bî aded şâh ü gedâ pîr ü civân oldu helâk
 Mevt elinden niçe yüz bin kahramân oldu helâk
 Hissemend ol kıssa-i Zâloğlu Rüstem'den gönül (s. 215)

Rüstem, İran'ın efsanevî kahramanlarındanır. Ünlü İran şairi Firdevsi'ye ait olan "*Şehname*" adlı eserde büyük bir kahramana olarak gösterilir. Rüstem, Türk edebiyatında Rüstem-i Zâl, halk ağzında da Zaloğlu Rüstem diye anılır. Bilhassa İranlılar ile Turanlılar arasındaki mücadelelerde büyük kahramanlık, güçlülük ve yiğitlik göstermiştir. Bu yüzden pehlivan, yiğit, hükümdar gibi şahısları övmek için Zaloğlu Rüstem'in adı kullanılır.¹

Büyük İskenderse, adı Doğu efsanelerinde yaşayan, o zamanki dünyanın yarısını 13 yılda fethetmiş, Pers İmparatorluğu'nun güçlü ordularını yenmiş, M.Ö. 336-323 yılları arasında Makedonya kralı ve tarihteki en büyük komutanlardan biridir.

İskender ve Rüstem, şairin adlarından sıkça bahsettiği kahramanlardır. Bu kahramanları anmasının sebebi, Sultan II. Süleyman'a ve kahramanlıklarına işaret etmektir. Sıradaki mısralarda ise, zamanın padişahının gücüne işaret edilmeye devam edilmektedir:

¹ Yeni Rehber Ansiklopedisi, Hakikât Kitabevi, Zaloğlu Rüstem maddesi, 2. Baskı 1993-1994. cilt 20, sayfa 299.

Şeş cihâta hükmedüp olsan dilâ şâh-ı cihan
 Halka kibrin olsa nice Sâm ü Rüstem Kahraman
 Gafil olma ey Ömer işbu Süleymân-ı zaman
 Seni taş altında kor bir gün misâl-i Engürus (s. 349)

Kani noldu bu fenâyâ geldi bunca kahraman
 Bir birin katleyeyüp tâ anlar oldu intiham
 Yel getüren tahtını noldu Süleymân-ı zaman
 Devlet-i İskender ü Dârâ'ya bak ta ibrel al (s. 198)

Kuvvet-i bâzûna dayanma deme güç bendedir
 Kime garrâlık nişânı olsa ilhâm andadır
 Dâsitân-ı dil olan kübrâyı gör kimin kandedir
 Rüstem'e bak ibret al hem Hamza'ya bak ibret al (s. 199)

Divandaki murabbalardan alınan yukardaki çeşitli örneklerde, kahramanlığın dünyada övünülecek bir husus olduğu, kahramanlıklarıyla ünlü isimlere telmihlerde bulunularak belirtilmiştir. Ancak son söz, her şeyiyle beraber dünyanın geçici olduğu, unvan ve şöhretin de bir gün uçup gideceği yönündedir. Diğer taraftan kahramanlığın ille-i gayesi düşünülmekte, hazreti Hamza gibi şehitlik rütbesinin baki yönü hatırlatılmakta, isim için yapılan kahramanlıkların anlamsızlığına ama şehadetin önemine işaret edilmektedir.

Sıdkı muhkem bağlayup Settar'a Serdengeçtiler
 Sundular el tiğ-i âteşbâra Serdengeçtiler
 Yürüdüler menba-ı küffâra Serdengeçtiler
 Geçtiler alayı yara yara Serdengeçtiler (s. 318)

Dalkılıç (Serdengeçti) Osmanlı Devleti'nde muhasara edilen kaleye girmek veya düşman ordusu içine dalmak için fedaî yazılan askerdir. Bunlara “serdengeçti” de denirdi. Bunlar toplu halde düşman ordusunun sağ, sol veya arkasından hücum ederlerdi. Ölümü hiç düşünmeyen bu yiğitlerin hücumları, pek dehşetli olur ve ekseriya daldıkları ordunun moralini bozar, içlerine korku salarlardı. Napolyon, birkaç yüz dalkılıç meydana çıktığında bunların önünde durmanın güç, mağlup olmamanın ise imkânsız olduğunu beyan eder. Kuşatması uzayan kalelere, serdengeçtiler, gece merdiven kurarak yalın kılıç içeri girerler. Bütün kale efradına karşı gözlerini kırpmadan kılıç sallarlardı. Bunlar için şehitlik, adeta mukadderdi. Az da olsa sağ kalanlar olurdu. Bunlar gerek kumandanları, gerekse arkadaşları tarafından çok iltifat görürlerdi. Din ve devlet için başlarını vermekten çekinmeyen bu yiğitlerin sağ kalanlarına mükâfatlar verilir, “serdengeçti ağası” tabiriyle hürmet gösterilirdi. Yeniçerilerin bozulmasıyla serdengeçtiler de eski ehemmiyetini kaybettiler, ocak kaldırılınca, “dalkılıç” “serdengeçti” de kendiliğinden kalkmış oldu.

Âşık Ömer, yeniçeri içindeki bu fedai ve kahraman askerlerin mücahadesini tasvir etmektedir.

3.1.14. RİND

Rind, tasavvufta dünyaya kayıtsız kalan, kalender veya hafifmeşreb gibi anlamlara karşılık gelebilmiştir. Sözlük anlamı bir yana, rindane yaşamının ne demek olduğu, yorumlanacak örnek açısından daha önemlidir. Bu tarzın anlaşılması açısından dikkate alınacak bir anlayış şöyledir: “Tasavvufta ve eski kültürümüzde zahidin zıddı olan kişiye ‘rind’ denir. Bunlardan birinin içini dışına çevirdiğinizde karşınıza öteki çıkar. Bu durumda rind, dünyaya ait endişeleri hoş gören, üzüntü ve neşeyi aynı kategoride değerlendiren, hayat felsefesini dünyanın geçiciliği üzerine kurmuş bilge bir kişidir. Biraz aldırıışsız bir şair, biraz bohem bir filozof... Zâhidin zâhir ehli ve şekilciliği karşısında onu batın ehli ve aldırıışsız olarak görürüz. Zâhid ne kadar ham ise bu o derece pişmiştir. Zâhid aşka karşıdır, onu günah sayar; ama rind âşık olmakla iftihar eder. Zâhid

aklıyla, rind ise gönlüyle ilgilidir. Rindlik düşüncesi Divan şiirinde bir mazmun olarak hep özenilen bir davranış biçimi olagelmıştır. Şairler kendilerini bir rind olarak değerlendirirler ve güya dünyaya bir pul kadar değer biçmezler. Rind, serbest tavırlıdır, içkiden, sevgiliden, zevk ü safadan nasıpdar olmak ister. Böyle yapmakla kulluğunu yerine getirmiş, cenneti kazanmış olacaktır.”¹

Zindankapusu âşikâr olunur
 Borcu olanların bağı delinür
 Her ne millet ister isen bulunur
 Baba Cafer gibi rindânımız var (22/1)

Şairin bağlı olduğu şii tarikatının mürşidi konumundaki şahı, “baba” ünvanıyla yakınlığını, rindan sıfatıyla rahat ulaşılabilir kişiliğini dergilemiş olmaktadır. Bu durum, müntesiplerini bağlı tutmakta ve yeni müntesipler edinmekte önemli olsa gerekir. Mevlana'nın “Ne olursan ol; kim olursan ol, gel!” çağrısı da böyle bir kuşatıcılığın, cümleyi kurtarma isteyeninin tercümesidir.

3.1.15. DOST

Farsça bir kelime olup, Türkçe'de de aynı anlamda kullanılır. Karşıt anlamlısı "düşman" kelimesidir. Tasavvufta ilâhî sevgi demektir. Aynı yolda olan kişilere, sufiler dost der. Ancak gerçek dost, Allah'tır ki, bu yüzden "dost Allah'tır" denmiştir.

¹ İskender Pala, Tavan Arası - Rind Ü Zahid, Zaman Gazetesi, 17.10.2002

İzzet ve ikrâmla dolu, güzel ve iyi günlerde herkes dosttur. Ancak asıl dostluklar zor günlerde ortaya çıkar ve değeri hiçbir şeyle ölçülemez. Bu bakımdan velâyet sırrı, nice kötülüklerle dolu şu dünyâ günlerinde Allâh'a, Rasûlüne ve sâlih müminlere dost olmak ve onlarla dost kalabilmektedir.

Diğer taraftan bilhassa ihtiyaç içindeki mümin kardeşe yapılan ferâgât ve fedâkârlık, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini celbeder. Çünkü Cenâb-ı Hak kullarına karşı sonsuz bir rahmet ve merhamet sahibidir ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i de âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Hadîs-i şerifte buyrulur: “*Şefkat ve merhamet ehline Rahmân olan Allâh da merhamet eder.*” (Ebû Dâvud, Edeb, 58)

Elde Ömer üç pay et ol rızkı Hak verir iyan
 Birisin ye birisin yedir ü birin et nihan
 Düşmana kalsun ko muhtâc olma dosta tek hemen
 Hep yüze güler eyü gün dostudur halk ı cihan (s. 399)

Âşık Ömer, hadiste işaret edilen hakiki dostluğu murad etmektedir. Rızkını dosta dahi muhtaç kalmayacak surette tasarruf etmeyi öngören şair, “Kim kazanmazsa dünyada ekmek parası; dostunun yüz karası, düşmanının maskarası” deyimini hatırlatırcasına, dosta dahi muhtaç olmaktan söz etmektedir. Oysaki tasavvuf yolcusunun dostu esas kötü günde sınanır. Şair, yıpranan dostluk değerine bu şekilde atıfta bulunmaktadır.

3.1.16. DÜŞMAN

Devletin düşmanı yabancı ve içindeki hain güçlerin saldırı ve oyunları, kişinin düşmanı başta nefsi olmak üzere şeytan ve haset kişilerdir. İnsanın vazifesiye tüm bu düşmanları mağlup ederek hakiki saadete ulaşmaktır. Şair,

aşağıdaki bölümlerde çeşitli düşmanlıklardan ve baş edebilmek için yaptıklarından söz etmektedir:

Askerin çokluğuna garrâlanırsın ey lâin
 Dağıdır tahmin ü re'y-i fâsîdin tedbir-i din
 Gelmez isen sıdk ile imâna olmazsın emin
 Bed fiâlin gayete ermiz zevâlindir yakın
 Gayrı var Lât ü Menât' ın getürüp odlara saç (s. 398)

Baş düşmanımızın şeytana onun askerlerine lanet okuyan şair, onların dev putlarının da sonunun geldiğini söylemektedir.

Didemizden nice bir aksun yürüsün kanlu yaş
 Gel yeter derdin yeter arz etme kılma sen telâş
 İmtihân olmak ise kastın bana yek başa baş
 Cengimiz mihnetlidir evvel kasâvet şöyle dur (s. 340)

İnsana nefsi büyük düşmandır. Şair, huzursuzluk ve tenbellikle düşmanlık etmeyi ve onları yenmeyi ister. Bu savaşta iyiler bir safta, kötülük duygusu da karşı saftadır.

Düşmanın bir sureti de sevgiliyle âşık arasındaki halidir. Aşığa rakip olan düşman, sevgiliden onu ayırır. Önceki başlıkta “dost” Allah olarak anlaşılmalı denilmişti. Dolayısıyla düşmansa yine nefis ve şeytan olabilir. Hadislerde “büyük cihat” olarak tanımlanan nefisle mücadele, buna işeret etmektedir.

Bendeni sen gözgöre nettim demişsin düşmana
 Hâtırın yaktım ve incittim demişsin düşmana
 Ömer'i cevrimle gör nettim demişsin düşmana
 Yüzün ağ olsun beğim ya'ni hünerler eyledin (s. 268)

Şairi düşmana geçmek yani şikâyet etmek, Âşık Ömer'in uğradığı en büyük ihanettir. Şair, incindiğini dile getirmektedir. Son mısradaki kinayeli söyleyiş, bu yüzdendir.

Çün adûlar seni benden ayırıp
 Tatlı canım gibi senden ayurup
 Ben dahi gönlümü senden ayurup
 Gayre bağlayayım gel efendim gel (s. 46)

Sevgiliyle aşığın arasını açan düşman, rakiptir. Şair, sevgiliden ayrılamayı, ruhun bedenden ayrılması, yani ecel olarak görür. Bunu başaran, zalim düşmandır.

3.1.17. MEDDAH

Methodici (öväcü), taklitler yapıp hoş öyküler anlatarak halkı eğlendiren sanatçıya meddah denir. Türk halk zekâsının ve halkın, olayları karikatürize etme gücünün büyük sanatlarından biri olan meddahlık, yüzyıllar boyu yaşamış, Türk halkı arasında çok ilgi görmüştür.

Ben den Âşık Ömer'im sen yâra nettim neyledim
 Anca meddâhın olup dillerde vasfın söyledim
 Kılmadın himmet dil-i virâne çok sa'y eyledim
 Dahi berbâd oldu ma'mur olmadı hayf oldu hayf (s. 177)

Şair, sevgili için meddah olduğunu; yani bir nevi kendisini eğlence unsuru gibi sevgiliyi tanıtma adına ortalara attığını ama sevgilinin bu emeği görmediğini, takdir etmediğini söylemektedir.

3.1.18. ZENGİN- FAKİR

Toplum hayatında her dönem ekonomik gücüyle öne çıkan birileri olmuştur. İnsanların zengin kişilere gösterdiği itibar ve fakirleri horgörme eğilimi, her ne kadar İslam akidesinde olmasa da nefsin bir eğilimidir. Şair, zengin sözünün geçtiği, ne söylese doğru sayıldığı, fakirinse en doğru sözlerinin bile deli saçması sayıldığını, esefle dile getirmektedir. Bu durum maalesef Osmanlı gibi bir İslam toplumunda da, günümüzün medeni dünyasında da yaşadığımız en büyük zaafardan biri olagelmiştir.

Her ne söyler ise zengin dinleyüp derler beli
 Bir fakiri görse etvârını dünyânın eli
 İşidenler ana derler masharadır yâ deli
 Kande varsan pâk libâs ile yerin beli beli (s. 398)

3.1.19. KÖLE

Kölenin sözlük karşılığıyla başlamak gerekirse, şu anlamlar görülecektir:¹

- 1 . Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan erkek, kul, esir, abd.
- 2 . Birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse.
- 3 . *mecaz* Herhangi bir şeye aşırı derecede bağlı olan kimse: "*İçkinin kölesi. Paranın kölesi.*"

Kölelik, bir insanın başka birinin malı ve mülkü olmasıdır. Başka bir kişinin malı ve mülkü olan kişiye köle, memlûk veya kul; köle sahibine ise efendi denir. Bazı durumlarda uşak ve hizmetçi de köle anlamına gelir. Kadın kölelere cariyeye denir.

Çok eski tarihlerden beri savaşta esir düşenler, ağır suç işleyenler, borcunu ödeyemeyenler, korsanlar tarafından kaçırılanlar köle kabul edilir, köle pazarlarında satılırdı.

Kölelerin özgürlüğü ancak efendilerin inisiyatifi ya da güçlülerin kararı ile mümkün olmuştur. Yani bir köle kölelikten kurtulamaz; kurtarılır.

Erkek kölelerin çocukları da köle olur. Cariyelerin efendilerinden oğulları Yahudi ve Arap toplumlari gibi bazı toplumlarda köle kabul edilmemişlerdir. Ziraat ve ticaretle uğraşan bütün toplumlarda köleliğin çeşitli şekillerine rastlanmaktadır. Mezopotamya'da, eski Mısır'da Yunan'da, Roma'da, İslam öncesi İran, Orta Asya ve Anadolu'da yaşayan kavimlerde kölelik son derece doğal sosyal bir olgu olarak kabul edilirdi.

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1988, s.909

Köleliğin insani ve ahlaki olmadığı ilk olarak Aydınlanma Çağında anlaşılmaya başlanmıştır. İlk kanunlar İngiltere’de ve ABD’de 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1807 yılında çıkarılmış, daha sonra diğer Avrupa devletleri onları izlemiştir. Avrupa’da İngiltere’den sonra köleliği ilk kaldıran Osmanlı İmparatorluğu’dur. Osmanlı’da kölelik, Sultan Abdülmecid döneminde 1847’de bir fermanla yasaklanmıştır.

İstanbul’daki Fransız büyükelçisi "Vergeuennes"’in damadı olan Baron de Tott şöyle demiştir: "İtiraf etmeliyiz ki, kölelerine ve cariyelerine kötü davranan Avrupalılardır. Bunun sebebi de: doğuluların köle satın almak için para biriktirmeleri, Avrupalıların ise para biriktirmek için köle satın almalarıdır."

1926’da Milletler Cemiyeti bütün dünyada köleliği yasaklamış, daha sonra Birleşmiş Milletler de bu hükmü teyid etmiştir.

Âşık Ömer, köleliği gerçek anlamından çok mecaz anlamıyla mısralarına taşımıştır. Sevgilinin gönüllü kölesi olmak gibi anlaşılabilir bu mânâ, aşkın da bir sembolü gibidir.

Gönlümü sevdâ-yi aşkın eyledi zincir bend
Bendesiyim yârimin boynuma taktı bir kemend
Nice bir yâd eylesün Âşık Ömer kim derdimend
Derdli çeşmim hastadır dermâna geldim görmedim (s. 223)

Bend, kenend gibi mazmunlarla sevgiliye gönülden bağlılığını ifade eden şair, sevgiliye halini izhar etmektedir.

Bendene evvel bakışta eyledin efsûnu sen
Firkatinle gözden akıttım niçe Ceyhûn’u ben
Dinler isen sergüzeşt-i Leyli vü Mecnûn’u sen
Nakl-ı encâm idelim bir sen bana bir ben sana(s. 148)

Yine kendisini sevdiğinin kölesi kabul eden şair, adeta Mecnûn gibi karşılanmak istemektedir.

İrebilsem ben visâline o servi kametin
 İşğinde kul olurum bilse kulun kıymetin
 İstemem lâ'l ü cevâhir olsa dünyâ ziynetin
 Ol melek sîmâdan özge gayrı yâr olmaz bana (s. 146)

Sevgilinin kapısında, hiçbir karşılık almadan köle olmak isteyen Âşık Ömer, kul olarak anılsa bile, sevgiliden başka yâr istememektedir.

3.1.20. BEZİRGÂN

Tüccara bezirgân denilirdi. Alışverişte çok kâr amacını güden kimsenin adı olarak bilinirdi. Mesleğini salt kazanç için kullanan kimse de denilebilir. Yahudilere verilen ad olarak sözlük karşılığını bulmaktadır.

Fenerliler taşra çıkmaz başlıdır
 Küçükleri büyüğünden usludur
 Derler ki aslı bezirgân aslıdır
 Kafeslerde dolu mercânımız var (21/1)

İstanbul'da sermaye piyasasında yer tutan tipleri anlatan şair, onların yaramaz kişiliklerinden öbeklenmiş hallerinden söz etmektedir. Bu tiplerin daha çok yabancı asıllı tebaa olduğu ve günümüze dek palazlanıp geldikleri söylenebilir.

3.1.21. HAYATIN İÇİNDEN, SIRADAN TİPLER

Kimisi mey ile mahbûb ile sürmekte demi
 Baykuşu gör kim çeker vîrânlıkda mâtemi
 Çin seherde bülbülün feryâdı tutmuş âlemi
 Bağbân hayretde kalmış gül güler gülşen melîl (s. 211)

Çeşitli mazmunlar yoluyla anılan tipler, aşığı, rakibi, dostu temsil etmektedir.

Yalınız bir ben değil bay u gedâ sultan melîl
 Ayn-ı ibretle nazar kıldım kamû irfân melîl
 Yâ İlâhî bu ne haldir bilmediler hikmetin
 Âkıl ü dâna melîl hem câhil ü nâdân melîl (s. 211)

Dünyada gerçek saadetin mümkün olmadığını, zengin, fakir, bay u geda, arif veya cahil her tip için hüznün hâkim olduğunu söyleyen şair, dünyanın imtihan yeri olduğuna işaret etmektedir.

Gâh olur pir-i pedersin geh peder mâ'sumusun
 Gâh mürde zindesi geh zindenin merhumusun
 Gâh bikârar hakikat meclisinin mumusun
 Gâh olur kim serteser âlemlerin meşhurusun (s. 401)

Sevgilinin halden hale girişini anlatan şair, masum, hareketli veya baygın, zayıf veya güçlü yönleriyle birçok tipi imtizac eden sevgiliye hayret etmektedir.

Yedikule enbiyâlar durağı
 Silivrikapı'da yanar çırağı
 Yenikapu dervişlerin durağı
 Mevlevîhâneyle devrânımız var (21/1)

Semt ve muhitlere göre tiplerden bahseden şair, her tipin ait olduğu mekânlara sirayet eden yönlerini göstermektedir.

Sanma isteyenler murâda ermez
 Kimsenin ettiği yanına kalmaz
 Zâlimin zulmüne Hak kail olmaz
 Ya mazlûmun âhı kalır mı yerde (s. 33)

Zalim ve mazlum tiplmeleri de unutulmamıştır. Önemli olan, kısa çöpün uzan çöpten hakkını alacak olmasıdır.

Hakîat ehliyle ra'nâ konuştum
 Maârif ehlini gördükte coştum
 Bulunmaz devâsı bir derde düştüm
 Çâre bulunmadı kaldı destim al (s. 62)

Tasavvuf erbabının adları sayılmakta, şairin onlarla olan dostluk ve yakınlığı anlatılmaktadır.

Aşağıdaki mısralarda ise zavallı kişilerle ettiği dostluk anlatılmaktadır:

Âşık Ömer düşüp yahşi eyyama
 İşin terk eyledi hâs ile âma

Sağ u solu hâzır durur selâma

Tutmuş şükûfeler tuğlanın Tuna (s. 25)

Âşık Ömer güzel günlere düşüp işini halk ile seçkinlere terk etti. Ey Tuna, çiçeklerin tuğlarını kaldırmış, sağı solu selâmlamak için hazır durmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YERLEŞİM VE YAŞAM ALANLARIYLA İLGİLİ, HALK BİLGELİĞİ VE EĞLENCEYE DAYALI UNSURLAR

4.1.1. İSİM VE ADLANDIRMAYA DAİR UNSURLAR

İsim, varlığa ad olmakla beraber, onun çeşitli sıfatlarına da haiz olan yönüdür. Kişi, ismiyle anılır. İnsan, ismiyle müsemmadır. İsimleri yaratan Allah, esmâ'ül- hüsnası ile tesbih edilir:

Ol ki Hak`kın Allemel-esmâ`sıdır
Söyleme bil sırrı müsemmâ`sıdır
Müşkili ancak bunun İllâ`sıdır
Çâr kitab hüsnün inşâsıdır
Böyle dedi kadı- i hâzır cevâb (s. 391)

Şair, mısralarında Hakk'ın ismine işaret etmiştir. O yüce isim sahibinin ismiyle müsemma sırlarından da söz edilmektedir.

Âşık Ömer' dir ismimiz
Vehbi yazıldı resmimiz
Adli tecelli cismimiz
Sırrını ayân okuduk biz (s. 421)

Adını, mahlasını söyleyen şair, ilmini Hakk'tan aldığını ve Hak sırrına vakıf olduğunu söylemektedir. Bu, rüya ile derviş, Hak dostundan icazet almış olmakla da ilgilidir. Şair, Vehbi ve Adli mahlasının her ikisini de kullandığını göstermektedir.

Nâm ile Adlî demişler şol Ömer üftâdene
 Dağ u taşlar hâil olmaz bil Ömer üftâdene
 Pâdişâhım bir nasîhat kıl Ömer üftânene
 Soyunup üryân olup dağlara mı düşün gönül (s. 217)

Kendisine Adlî mahlasını da verdiklerine işaret etmektedir.

Tâ ezelden böyle tâ'lim eyledi üstâdımız
 Kimsenin yoktur cevâbı kendünden icâdımız
 Mahlasım Âşık Ömer'dir Vehbi'dir çün adımız
 Bu mahalde bizde anlayanı anlar tanırız (362)

Asıl adının Vehbi olduğunu söyleyen şair, Âşık Ömer mahlasını seçtiğini göstermektedir.

Ey Ömer sevdiceğim ma'nîde ben âzürdeyim
 Hem müleham hem mücessem hem biraz fersûdesiyim
 Ebu Bekir Ömer Osman olmaz ise bir isim
 Çâriyâr isminde bâri Ali olsa sevdiğim (s. 225)

Hazreti Ali sevgisi izhar edilirken, Hulefa-i Raşdin'in isimleri anılmış ve bir tecahül-i arifle, bu sevgi mazur gösterilmiştir.

Bin bir ismin sâhibisin sırrımız yoktur sana
 Gice gündüz ağlayup budur niyâzım dâimâ
 İns ile cin kurd ile kuş cümlesi kuldur sana
 Ömer'i derdli edüp dermâna muhtâc eyleme (s. 169)

Esmanın sahibi Allah'a seslenen şair, saydığı isimler arasında kendisini kul olarak tanıtmak ister.

Der ki Ömer gam yeme elbette olur feth-i bâb
 Belki birgün rahma gelüp sana ola âfitâb
 İsmnin harfini sordum lutf ile verdi cevâb
 Hâ ile sin yâ ile nun olduğun âlem bilür (s. 346)

Son mısradan baş harflerle Hasan adı okunmaktadır.

4.1.2. MİLLİYETLER VE UNSURLARI

Şairin Türk kavmiyle ilgili tespitleri ilginç ve biraz da tahrik edicidir. Ancak bu konuda ciddi eleştiri veya tenkide maruz kalmadığına göre, Osmanlı'da kavmiyet unsurunun zaten ön planda olmadığı gerçeği hatırlanabilir. İlgili koşmayı aynen verip izahını daha geniş bir çalışmaya bırakalım:

Türk kavmine minnet etmek olur mu
 Karnında dalağı şişlikten geri
 Bin nasihat etsen birin alır mı
 Öygelenip akli şaşıttan geri

Kibirli, nasihatten anlamayan ve şaşkın aklılı bir soy olarak tanıtılan Türkler, kendilerinden bir sakınca duymaya da gerek olmayan, saygınlığı hak etmeyen bir kavim gösterilmektedir.

Kavmiyetçilik anlayışının çok da etkili olmadığı, 'Osmanlı' kimliğinin önde olduğu o dönemde şairin hangi anlayışla bu denli ileri giden sözler sarf ettiği, merak konusudur. Kendisinin dayandığı ırk ve yetiştiği aile de bir Osmanlı ve Türk ailesidir. Bu yaklaşımlarının sebebi, Yeniçeri ocağına yakınlığı, daha doğrusu bir

Yeniçeri şairi oluşu ve bu bağlamda Bektaşiliğe olan sıcak mesafesi olabilir.

Türk değil mi marsıvanın eşeği
Eşek değil köpekten de aşağı
Hararlara sığmaz olur taşığı
Minnet üzerine düştükten geri

Türk'e 'eşek' diyecek kadar ileri giden şair, bu ırkın meydanlara sığmayan bir taşkınlığı olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca kullandığı sözcüğün argo karşılığı itibarıyla nmus konusunda saldırganlık özelliği olan bir kavim olarak da işaret edilen Türkler, şairin bu suçlamalarına mesned teşkil edecek bir karakteristikle de ünlü değildir. Şair, dayanaksız bu suçlamalarında takipçi de bulamamıştır.

Ömer dedi kim nasihat tutarsa
Türk kavminde hicab yoktur utana
Her ne gelir ise söyler lisâna
Hayâ damarları şiştikten geri (s. 39)

Utanmaz insanlar olarak tanıtılan Türkler, nasihat isteyenin Türklerden uzak durması gerektiğini söylemektedir. Aklına her geleni söyleyen, utanma duygusu olmayan bu kavim, muhakkak temkin edilmesi gereken bir kavimdir.

Türkleri bu denli acımasız, hatta bir bütün halindde hakaretlerle dolu ithamlarla tenkit etmek, şairin hangi hal ve yaklaşımla bu sözleri sarf ettiği sorusunu düşündürmektedir. Yine de yaşanan problem ne olursa olsun, bir kavmin tümünü bu ölçüde hicvetmek, kabul edilebilir bir tutum değildir. Tek mazur açıklaması, 'Osmanlıcılık' görüşünün milliyetçilik fikrinden önde görülmesi olabilir. Yine de kabul edilmesi gerekir ki, Osmanlı cemiyetinin kuruluş dinamikleri, Türkmen Türkleridir.

4.1.3. ŞEHİRLER

Şehrin insan hayatındaki yeri oldukça önemlidir. Kişi yaşadığı şehrin hususiyetlerini kısmen de olsa taşır veya kazanır. Ayrıca şehir de içinde yaşayanlarıyla adeta canlı bir organizmaya dönüşür.

Bir cenâna mübtelâyım halleri makbul değil
Ehl-i irfan meclisinde her işi makbul değil
Rûmeli dilberleri pürnûr olur makbul değil
Şehr-i İstanbul'lu yâ Bursalı olsa sevdiğim (s. 225)

Şair, seveceği güzeli, ait olacağı şehirlerle anmaktadır. En çok İstanbul ve Bursa kızlarını güzel bulduğunu söylemektedir. Aşağıdaki mısralarda da yine sevgiliye dair şehir isimleri sayılmaktadır:

Şunda bir cânanın Rûm'da Acem'de
Ederler medhini Buhârâ'ya dek
Gözlerim cemâlin gördüğü demde
Girdim arz-ı vasla temmennâyeye dek (s. 55)

Eğnine samur-i zerbf rengi i'ta ederek
Misk-i ânber pâki cisminde mülemma' ederek
Böyle dârât ile cânâdır ki yağmâ ederek
Mısır u Şam u Hind ü Çin şâh-ı Acem'den mi geliş (s. 353)

Son mısırada sayılan memleket adlarıyla sevgilinin şanına şan katılmak istenmiştir.

Öyle perî olmaz hâk-i Basar'da
 Hak nazarım ebrûlarda basarda
 Görmedim akrânın medd-i basarda
 Gezdim yedi iklim bir ayağ iler (s. 33)

Basra şehrine cinas yapılarak söylenen dörtlükte şair, sevgilinin şehre kıyasla vasıflarını sıralamaktadır.

Gerçi kim bin sihr ile cezbeyledi cân ü teni
 Bu Zelihâ yi zaman çâk etmeden pırâheni
 Ey Aziz-i Mısır-ı dil gümgeşte bulmuştum seni
 Pir-i Ken'an Yusuf için kılmamıştı dahi yas (s. 347)

Kenan ve Mısır illeri anılarak Hazreti Yusuf ve Züleyha'nın güzelliğiyle sevgili teşbih edilmiştir.

Aşağıdaki dörtlüklerde ise, Fırat ve Tuna nehirler, geçtiği şehirler anılmaktadır:

Rüzigârın estirüp devran muhâlif bâdını
 Dembedem sökmekte ömrüm kasrının bünyâdına

Devr eden Şatt u Furât âsâ gönül Bağdâd'ını
 İki didemden iki huni akar sularmıdır (s. 330)

Her kande anılsan medhün olunur
 Mert yiğit koçakların da bulunur
 Şehirlerin serhadlerin söylenür
 Ancak bağçelerin bağların Tuna (s. 25)

Tuna, her nerede anılırsan seni överler, mert yiğit koçakların da bulunur. Şehirlerin, sınır boyu kasabaların ve özellikle bağların bahçelerin söylenir.

Nemçe, Âşık Ömer'in şiirlerinde adında sıkça bahsedilen bir yerdir. Çünkü Osmanlı sultanının gücü, Avrupa'da hissedilsin istenilmiştir:

Aç gözün Nemçe kralı Gazi Sultan'dur varan
Ser halâs olmaz elinden bir aç arslundur varan
Dem çeker ejder gibi hem gaziler her subh u şâm
Nice yüz bin kahramanla Al-i Osman'dur varan (s. 257)

Ey Avusturya kralı, gözünü aç; gelen Gazi Sultan 'dır. Varan bir aç aslandır, elinden hiçbir kelle kurtulmaz. Gaziler sabah akşam ejder gibi dem çekerler. Yüz bin-lerce kahramanla gelen Osmanlı ordusudur.

Hey dini kara munâfık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline fermân olundu Nemçe tâc ü tahtına
Ellerinde tîr ü keman ol Tatar handır varan (s. 257)

Nemçe, fethi münasebetiyle adı sık sık anılan bir şehirdir. Nemçe kralının vergi ve anlaşmalar gereği uyması gereken şartlara uymaması sonucunda yaptığı hainliklere bedel bir kuşatmaya maruz kalması gerekmektedir. Nemçe, adı sık sık seferlerle anılan bir şehirdir.

Cân atar dil bülbülü Bağdâd-ı hüsnün bâğına
Ağlamaktan eşk-i çeşmim şat ırmağına

Bu Ömer yüz sürmek ister işiğin yoprağına
Eli varmaz derdimendin başına dermânı var (s. 315)

Bağdat da anılmakta, zira Kerbela ve Hazreti Hüseyin'e yakınlığı bilinmektedir.

Aşağıdaki murabballarda, şair Sinop ve Varna illerini anlatmaktadır. Aşık Ömer'in aruza hakimiyetinin örneği olarak bu bölümde kalıp da zikredilmiştir:

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün (s. 313)

Şiddet-i Bahr-ı Siyâh'ın nev-bahândur Sinop
Sâhil-i iklîm-i Rûm'un bârgâhıdır Sinop
Ağ u karada yakîni pâdişâh-ı bahr ü ber
Âl-i Osman u Tatar Han hem-civârıdır Sinop

Sinop, Karadeniz'in şiddetinin ilkbaharıdır; Osmanlı ülkesi sahilinin izinle girilebilen makam yeridir. Ak ve karada onun yakını, karaların ve denizlerin padişahıdır (Osmanlı sultanıdır). Sinop, Osmanoğullarının ve Tatar Han 'in komşusudur.

Gûş eden vâsfin iraktan vâslma akar yürür
Zanneder tavus anı mir'ât-ı âb içre görür
Rüzgâr esse muhalif keştiler pervâz urur
Çevrilür etrafını şahin şikârıdır Sinop

Sinop'un özelliklerini uzaktan işitenler ona kavuşmak için akar, yürür. Onu su aynası içinde görür, tavus kuşu zanneder. Eğer bir ters rüzgâr eserse, kayıklar kanatlanır. Sinop şahinin avıdır, etrafında döner.

Minberin yek-pâre kılmış anın üstâd-ı yakın
 Günde beş kerre ziyaret eyler anı ehl-i dîn
 Tunca derler adına üç kat hisâr-ı âhenîn
 Söylenir dillerde Rûm'un hoşça şârıdur Sinop

Üstadı, onun minberini tek parça yapmış. Müslümanlar onu günde beş defa ziyaret eder. Adına Tunca denilen üç katlı demir hisarı vardır. Sinop 'un Anadolu 'nun hoş bir şehri olduğu dillerde söylenir.

Gözcü olmuştur ana Seyyid Bilâl kim şöyle pîr
 Pes erüp ey dil nazargâhına yüz dergâha sür
 Sîne germiş bahr-ı Rûm'un hoşça şârıdur bu yer
 Çâr etrafı mükemmel burç u bârûdur Sinop

Ey gönül, Seyyid Bilâl gibi bir pir ona gözcü olmuştur. Nazargâhına varıp dergâhına yüzünü sür. Bu yer, Karadeniz'e göğüs germiş güzel bir şehirdir. Sinop 'un dört tarafı mükemmel burç ve surlarla çevrilmiştir. Bahr-i Rûm, Akdeniz yerine kullanılmaktaysa da, burada Karadeniz'in kastedildiği açıktır.

Ey Ömer doksan ikiye erdi çün devr-i zaman
 Rüzgârın gerdişi hükmüncedür hep ins ü cân
 Görelüm derler ziyâretgâh-ı beyt-i dervîşân
 Payitaht iskelesi derya kenândur Sinop

Ey Ömer, zamanın tarihi doksan ikiye (Milâdî 1681 yılı) ulaştı, insanların gidişi zamanın hükmüne göredir, insanlar zamana uymuştur. Dervişlerin evinin ziyaret yerini görelim derler. Sinop, İstanbul'un iskelesi ve deniz kenarıdır.

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün (s. 293)

Söylenür dillerde nâm-ı âli-şânı Varna'nın
 Medhe lâyıkdur diyâr-ı dil-sitânı Varna'nın
 Koç yiğitler meskeni olduğunu isbât eder
 Kal'ası yanında hâlâ koç nişanı Varna'nın

Varna 'nın yüce şanı dillerde söylenir. Onun gönül alan diyarı övülmeye lâyıktır. Kalesi yanındaki koç işareti, oranın hâlâ koç yiğitler meskeni olduğunu isbat eder.

Fethine mâlik olunca ibtidâ Sultan Murâd
 Yıkıdı küffârın derûnun eyledi İslâm'ı şâd
 Sinesin deryaya vermiş misli nâdir bir bilâd
 Bâğ-ı cennetten nümûne çevre yanı Varna'nın

İlk önce Sultan Murat fethine muvaffak olunca kâfirlerin gönlünü yıkıp Müslümanları sevindirdi. Varna, göğsünü denize vermiş eşsiz bir beldedir. Çevresi, cennet bağından bir numunedir.

Nilgûn ırmak kenarında zamân-ı nev-bahâr
 Taze sorguçlar yeşil kemha giyinmiş sâyedâr
 Şat iner Bağdâd'a gûyâ kiblegâhından akar
 Bahre karşı hû çeker âb-ı revanı Varna'nın

İlkbahar zamanı mavi ırmakların kenarında, yeni tuğlar yeşil ipekliler giyinmiş gölge salmaktadır. Sanki Bağdat'a Şat nehri iner gibi kible yönünden akar; Varna 'nın akarsuları denize karşı hû çekerler.

Saf-be-saf mescidlerinde cümleten ehl-i niyaz
 Nice fâzıl kimseler var gayri etmiş imtiyaz
 Ey Ömer lâıyk değildir eyleme gel keşf-i râz
 Bir kelâmından duyarlar nüktedâni Varna nın

Niyaz ehlinin hepsi mescidlerinde saf saf toplanır, faziletli, imtiyazlı pek çok kişisi var. Gel ey Ömer! Sırrı açıklamak layık değildir; Varna 'nın arifleri sırrı bir sözünden duyup anlayıverirler.

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün (s. 283)

Açılır evvel bahârı hub hevâsı İzmir'in
 Dem sürer leyl ü nehar ehl-i safâsı İzmir'in
 Niçe yüz bin nâz ile refât eder serverleri
 Salınur tâvûs vaş lâ'lin kabâsı İzmir'in

Dağa vermiş arkasını sular akar abı dâd
 Âl-i Osmân ülkesinde söylenür dillerde yâd
 Kendüye dürlü meta'lar getürür âb ile bâd
 Leb-i deryâ şehr-i şîrin hub helvası İzmir'in

Gecesiyle gündüzüyle, nazlı dilberleri ve ehl-i keyf şehirlisiyle, süs ve cazibesıyla İzmir anlatılmaktadır. İkinci dörtlükte ise Osmanlı ülkesinde İzmir'in önemi ve bir deniz şehri olarak yeri anlatılmaktadır.

Bir perî ruhsârenin çok ruhrin gördüm hemen
 Ben dahi el bağlayup karşusuna durdum divan
 Uğrayup bu bendesine verdi selâm ol cevan
 Servi kamet hüsnü âfet dilrûbâsı İzmir'in

Der ki Ömer gafil olma mevt erişür nâgehan
 Sînemi etmiş nişâne kasdına olmuş keman
 Bir muazzam kal'e durmuş şâha benzer bir zaman
 Sûretin nakş eylemiş Şirin likası İzmir'in

İzmir, kalesiyle ve fethedilmesi zor güzeliyle, sevgili namzediyle anılmaktadır. İzmir'in bu kadar medhedilmesinin hikmeti de sevgilinin İzmirli olmasıdır. Bir şehrin şöhreti biraz da onunla anılanlarla büyümektedir.

Dilberâ seyyâh olursan gel Hicaz'da bul beni
 Kâbe-i âlî makam-ı serfirazda bul beni
 Gel ziyâret eyle ol beyt-i Hudâ-yı kıl tâvaf
 Gûşe-i Beytül-harem içre niyazda bul beni (s. 180)

Mukaddes beldeler anılmakta, sevgili ile buluşma makamı olarak Hicaz, Kabe, Beytül-harem zikredilmektedir. Kastedilen sevgili, manevi makam sahibi bir zat yada lider olabilir.

Âlemi bîhûde mahv etme şehâ eyle hazer
 Almak istersen benim nâm ünişânımda haber
 Kısmet olursa diyâr-ı şehir-i İstanbul eğer
 Ayasofya'da kıyâm üzre namazda bul beni (s. 180)

Hac ve umre beldeleri sıralanarak, ibadetle meşgulken sevgili yani Hak Teâlâ tarafından bulunmak isteyen şair, samimi eda içinde, saydığı mukaddes beldeler arasında İstanbul ve Ayasofya'yı da anar.

4.2.MİMARI

4.2.1. KÖŞK, SARAY VE YALILAR

Davutpaşa ara yerde yücedir

Samatya'nın safâsı eyücedir

Narlıkapu hepisinden ücedir

Köşk ü saray ile ünvanımız var (21/1)

İstanbul'un zengin muhitleri ve zenginliğe has mimarideki yapıları anılmaktadır. Osmanlı şehir mimarisi, denize yakın yerlerde nezih ve gösterişli olagelmıştır.

4.2.2. CAMİ

Yenicami gibi yoktur dünyada

Bârekallah anı yapan üstada ... (22/1)

Yenicami ve mimarı, övgü ile anılmaktadır.

4.3.EŞYA VE ALETLER

Dilberâ lâ'lin bir okka-i esrâr iken

Kande varsam hasretinle mübtelâ bimâr iken

Bi tekellûf bekleyeyin bel bucağın var iken

Ey delikanlu güzel hançer sana sâhib çıkar (s. 323)

Hançer, Osmanlı savaş aletlerinden ve sivil savunma aletlerinden biri olarak sık sık görülmektedir. Çeşitli müzelerde sergilenen tezyin edilmiş hançerler, kadın ve erkekler tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmıştır.

Bir acep âyinedir âyine-i vech-i kamer
Gösterir ayniyle yüz dehre mürur ettikçe ser
Ay başında mâh-ı nev sanma görünen ey Ömer
Çerh-i kecrev tâlib-i dünyâyâ parmâğ oynadır (s. 328)

Aynaya tevriye yapılan dörtlükte, aynanın günlük hayatta ve edebiyatta sık kullanıldığına işaretler vardır.

4.3.1. KIYAFETLER

Sûretâ mağrur kıyâfet bir levend sevsem gerek
Ömrünü efzûn kılsun bir pesend sevsem gerek
Gelmemiş misli cihana devr-i Adeem'den beri
Hüsn-ü hulk içre heman Yûsuf menend sevsem gerek (s. 192)

Levend yani deniz kuvvetlerine bağlı Yeniçeri askerinin kıyafeti ihtişamlı bulunmaktadır.

Omzuna almış siyah puşu yeşil saçâğ ile
Sırmalı sakız kuşağı uçuram buçağ ile
Girmiş henüz onüç ondört yaşına bu çâğ ile
Salınur servi gibi ar'ar bülend sevsem gerek (s. 192)

Bu kez kara kuvvetlerinden puşu bağlayan birinin kıyafetinin estetiğinden söz edilir.

Mâi şalvar soya dizim çakşırım dar eylemiş
 Al göğüslük giymiş ammâ bir yüzün dar eylemiş
 Niçe âşıklar Mansur gibi berdâr eylemiş
 Korkarım vermez aman zülfü kemend sevsem gerek (s. 192)

Şalvar, mavi renk, kırmızı yelek... Kıyafetin ilk bakışta seçilen parçaları ve Osmanlı modası ortaya çıkmaktadır. Aşağıda da kırmızının sevilen bir elbise rengi ve aksesuar olduğu görülmektedir:

Ey Ömer çünkü güzel düzdün libâsı ana sen
 Al giyinsin hem kuşansın hem salınup sağ esen
 Mehdin ettiğim güzeller şâhının ismi Hasen.
 İşte şimdi ben dahi bir derdimend sevsem gerek (s. 192)

Kırmızı şal ile bulmuş letâfet
 Âşıkın aklını almada âfet
 Ayağa kalkınca vâli kıyafet
 Ne güzel giyimli merdâ neciktir (s. 428)

Başında fino fes beyaz abâni
 Lepiska şalvarı sırma mintanı
 Lâhûri şal sarar ince miyanı
 Edâlı cilveli pek elvanlıdır (s. 426)

Bu kez daha batılı, Trakya'ya has bir kıyafet tasarlayan aşık, sevgilinin hallerini de buna uygun anlatır.

Kolunda âhenden Dimişki kolçak
 Miyânında cevher zer kaplı bıçak
 Cihanda görmedim bir böyle nacak
 Mahbûb-i mardandır deli kanlıdır (s. 426)

Çeşitli ve tezyin edilmiş silahlarla kuşatılmış bir kıyafetle pazusunda pazubendiyle bir Osmanlı fedaisi resmedilmektedir.

Yanında telâtin ahmer yemeni
 Mürği gibi yürür çoktur seveni
 Kemter Âşık Ömer medhetti anı
 Aslı beğzâdedir zâtı şanlıdır (s. 426)

Beyaz yemeni ile anlatılan güzel, kıyafetin bir başka aksesuarını taşımaktadır.

Boyuna hulle biçilmiş
 Ak gerdana ben saçılmış
 Dürlü çiçekler açılmış
 Bahâristâna benzersin (s. 416)

Boydan ve bütün elbise, sevilen ve tercih edilen kıyafet olarak anlatılmıştır.

Niçe erden arta kalmıştır bu çarh-ı pirezen
 Yanılır buna muhabbet ile dil verip seven
 Mâl ile zabteylesen Karun gibi dünyâyı sen
 Âkıbet giysen gerek yensiz yakasız pirehen (s. 395)

Bu kez kefene işaret eden şair, son giyisiyi de anlatmayı ihmal etmemiştir.

Eğnine müşgî kabâlar giydi ol kaddi çinâr
Destine mir'ât alup ruhsârını seyr etti yâr
Ey Ömer can nakdini verdim yolunda sadhezâr
Nâz ü istiğnâlar ile esbine oldu süvâr
Elvedâ' dedi kamu ahbâba ol devletmeâb (s. 370)

Cümle atlası kabâyı lâhzene giydi heman
Sardı sarındı libâsın doladı bend-i miyan
Oturup mir'ata baktı gördü bir şûh-i cihan
Pâdişâhım verdi hammam hakkını oldu revan (s. 397)

Padişaha has kıyafet, atlastan kaftandır. Aşağıdaki mısralarda da sultanlara has bakım ve giyimden söz edilmektedir:

Eğnine samur-i zerbf rengi i'ta ederek
Misk-i ânber pâki cisminde mülemma' ederek
Böyle dârât ile cânâdır ki yağmâ ederek
Mısır u Şam u Hind ü Çin şâh-ı Acem'den mi geliş (s. 353)

Vechin üzre sâye salmış ey sanem giysu mudur
Eyleyen cânı muattar zülf-i anber bu mudur
Can dimağını muattar eyleyen subh u mesâ
Dilberâ kavs-i kazâ mıdır siyah ebru mudur (s. 340)

Sevgilinin kıyafeti, hayali ve platonik çizgilerle anlatılmaktadır. Klasik edebiyatın mazmun dünyasına uygun anlayış hâkimdir.

Bu gün ben bir güzel gördüm
 Yeşiller giymiş ağ üzre
 Aklımı başumdan aldı
 Durabilmem ayağ üzre (s. 415)

Bu gün ben bir güzel gördüm, ak renk üstüne yeşiller giymiş. Aklımı başımdan aldı, ayaküstünde duramam.

Aşağıdaki şiirde, cumaya has bir merasimde, tekkede veya belki düğün sonrası bir gelin için kıyafetler ve aksesuarlar görülmektedir. Kemer, ibrişimden peştamal, düğmeleri bol giyisiler sıralanmaktadır.

Geçti bir seccâdeye soyunmağı kıldı murâd
 El kemerine urup câmesini etti küşâd
 İbrişim fûte beline kuşanınca asl-ı zât
 Raksa girdi cümle mermerler mübarek cum'a gün

Yumdu arındı çıkıp taşraya ol günde perî
 Giyinin esvâbını süründü hoş gül suları
 Kendi dilber gördü mir'âtında hüsn-i dilberi
 Çektiler hû ismini yer yer mubârek cum'a gün (s. 308)

Kemer, ibrişim kuşak, sürülen güzel kokular, kıyafet ve unsurlarıdır. Giyinin kuşanmayla beraber cümle eşyanın da değişip neşveye gelmesi, adeta tesbih çekmeleri söz konusu olmaktadır.

4.4.ESTETİK ALGI VE UNSURLARI

4.4.1. KOKU

Kâkülün sevdâları ham etti kaddim ey fetâ
 Belli bûyundan ya anberdir yahud müşk-i Hatâ
 Bir zaîfim şöyle kim hâlî yatır bir hayliden
 Gelmez olmazmı dahi insâfa sen ey bîvefâ (s. 154)

Anberdir yahud müşk-i Hatâ, klasik edebiyatta adı en çok geçen, en sevilen kokulardır. Değerli ve pahalıdırlar. Ancak sevgili bu kokuları taşıyabilir. Ceylan ve özel bir cins balık gibi nadir avlanabilen hayvanlardan elde edilirler ve siyah olmaları yönüyle saça, bene, sevgilinin örtüsüne ve kabe örtüsüne istiarede bulunulur.

4.4.2. HİTABET

Kani ol mülk-i belâğat tahtına dârâ geçen
 Kandedir noldu fesâhat kafına anka geçen
 Gelberi ey tâlib-i kân-ı dür-i yektâ geçen
 Dilde bir deryâdır ol ummân içinde gizli (s. 336)

İyi konuşabilme yeteneği, çalışmakla elde edilen bir nimet ve bir mazhariyettir. Çok nadiren bazı müstesnâ insanlar doğal kabiliyetleriyle veya birilerini taklit ederek dinlenen bir hatip olabilirler. "Hitap" veya "beyan" nimeti, Rahman'ın kulları üzerinde, onların "insan olma" vasıflarını belirleyen önemli tecellilerinden biridir.

Âşık Ömer, hitabette öne geçmiş söz sultanlarına meydan okumaktadır. İnci mücevheriyle dolu söz dizelerinin, gönül deryasında gizli olduğunu, bulmak isteyen bu ummana yaklaşması gerektiğini söylemektedir.

4.4.3. GÜZELLİK ANLAYIŞI

Âşık Ömer için bir gerçek dünya bir de hayali dünya vardır. Şair bu iki dünyayı da şiirinde malzeme olarak kullanır. Gerçek dünyada var olan somut ve soyut her şey şairin sözcükleri arasına girerken bu şiirdeki estetik kurallara göre işlenir. Şair gerçek dünyada var olanlardan hareketle iç dünyasını harekete geçirir. Hayali dünyasında oluşturduklarını dış dünyaya sergiler. Böylece şair soyut olan hayali dünyayı somut olan gerçek dünyayla bağdaştırarak gerçek hayattan kopuk olmadığını göstermiş olur. Bu güç, eski şiirimizin estetik tasavvurundan ve güzellik anlayışından kaynaklanmaktadır. “Eski şiirimiz bir estetiğin emrinde olan bir üsluptu. Her üslup gibi onun sıkı kaideleri, kolaylıkları ve güçlükleri, tehlike ve emniyetleri, uzak ve yakın hedefleri vardı ve yine her üslupta olduğu gibi arkasında dayandığı bir hayat anlayışı ve bir zevk vardı.”¹

Âşık Ömer’in gelenek içinde yetişmiş ve eğitilmiş bir şair olması ona çok yönlü estetik algı zenginlikleri kazandırmıştır. Gelenek dış âlemde görülen her şeyi, yaşanan her duygu ve her hayat tecrübesini değil, bunlar arasından yaptığı seçimin getirdiklerini şiire işlenecek konu olarak verir. Şair, önüne geleneğin getirdiğini, hüner ve sanatını ortaya koyarak arının peteğini doldurduğu gibi işlemektedir.

Gelenek ve divan şiiri zenginliği ile yetişen şair, ideal güzelliği tasvir ve tahlil peşindedir. Fizik unsurlarından çok veya onlardan teşbihle metafizik âleme dair bir estetik dünya resmeden bu anlayış, gördüklerimizden hareketle göremediklerimizi algılar. “Metafizik güzelliği, güzelin kendisini gösterdiği doğa ve sanatın dışında bir

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 177.

söz (subsatans) ya da öz (essentia) olarak düşünür... Güzelin kendisini kavramak için tutulan yol, tek tek güzel objeleri algılamak değil, tersine onu bir idea olarak düşünmektir.”¹

Âşık Ömer de parçadan bütüne değil, parçayla bütünün münasebetiyle var olan sevgiliye ait tüm bir evrensel estetiği anlatır.

Kametın ar'ar dışın lü'lû lebin âb-ı zülâl
Ol zülâlin katresin deryâya vermem büsbütün (s.313)

Diş ve dudakla ilgili mazmunlar, ideal estetiğin tasavvurlarıdır. O dudaklardan süzulebilecek tek damla su, deryalara değişilmez. Bu anlayış, klasik edebiyatla beslenmiş ama orijinal bir estetik algının ürünüdür.

Yusuf-ı Mısr'a bedel olsa boyu bir servi dal
Haşrolunca yüzünü seyrân eden çekmez melâl
Kudretile halkedüp ol hub cemâlin Zülcelâl
Hamd ü şükr ol kudret-i Settâr'ı seyrettim bu gün (s. 310)

Hazreti Yusuf, estetik tasavvurların ve güzellik anlayışının değişmeyen ismidir. Onun boyu, sevgiliye tenasüb edilmiştir. Güzelliğin yaratıcısına yönelen şair, estetiğin kaynağına işaret eder.

Hâtırımdan gitmeye nakş-ı hayâlin ey perî
Boynuma düşer ise kâküllerin sevdâleri
Kande görsem bir cemâli hüsn ü mihr-i enveri
Dilime evrâd ola âyât-ı hüsnün ezberi (s. 404)

¹ İsmail Tunalı, Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 142

Kâkül ve sevda siyahtır. Ayet de siyahla yazılır. Güzellik ayetleri ekseriye Yusuf kıssası olarak bilinir. Bu kinayeye sevgili ve estetik netleşmiştir.

Görünmez pertevinden sûret-i mihrin ne hâlettir
 Münevver hüsnü kandîl içre bir nûr-i hidâyettir
 Okurlar nakşine ezber mufassal bir hikâyettir
 İşidenler ne hoş derler müeddâdan ibârettir
 Sekiz cennet cemâlinden iyan kadd ü kıyâmettir
 Adın anmak selâmettir yüzün görmek saâdettir (s. 405)

Estetik yönleriyle bahsedilen sevgili Rasulullah olunca, ışık, göz alan nur, cennet gibi tenasüp unsurları gündeme gelmiştir. Devam eden mısralarda da efendimize dair mekân ve hadiseler, güzelin tarifine seferber olmaktadır:

Gözündür mescid-i Aksâ mukavves kaşların mihrâb
 Pes oldur Kabekavseyn ü pes oldur kible-i ashâb
 Açılır matla'-ı rûyinden anın fâtihi-ül-ebvâb
 Okur âlim olanlar âyeti vechinde Seb'ul-bâb
 Sekiz cennet cemâlinden iyan kadd ü kıyâmettir
 Adın anmak selâmettir yüzün görmek saâdettir (s. 405)

Ey gonca varup sünbül-i reyhâne öpülme
 Çek turraların zülf-i perîşâne öpülme
 İfşâ eder esrâr-ı leb-i lâ'lini sâgar
 Her bezme varan mahrem-i mestâne öpülme
 Bir kalb-i siyeh sûrete nakşın vara her dem
 Teslîm-i dü lep eyleme fîncâne öpülme
 Uşşâka koçul sîneye sîne zarar etmez
 Lûtfeyle sakın kendini nâdâne öpülme
 İrfan haberin bu Ömer 'in al deheninden
 Kim dedi sana ki leb-i irfâne öpülme (s. 95)

Bu kez estetiğin ve güzele ait dünyanın gonca, turra, leb gibi istiareleri söylenmektedir. Henüz açılmamış, görülmemeiş, paylaşılmamış güzellik; gonca, sırları içinde saklı, kapalı dudaklar; leb, aşık için mühür gibi halkalı ve kapkara saçlar; turra, sevgiliyi metafizik bir tuvale fizik çizgilerinin ötesinde renk ve ışıkla resmetmektedir.

Gördüm o güzel sünbül ü gülzâre sarılmış
 Kendi gibi cevri idici dildâre sarılmış
 Feryâd ü figan eylesün neylesün Uşşâk
 Yüz virmez ana rû siyeh ağyâre sarılmış
 Bin kere nasihat ide gördüm ana olmaz
 Nisbet edüp ol fitne-i mekkâre sarılmış
 Ey Âşık Ömer cevrinile döndü hilâle
 Rahmeylemez ol gamze-i hunhâre sarılmış (s. 114)

Can alıcı bakışlarıyla sevgilinin gözleri ağyarı görmüş olsa bile âşık, bükülmüş kaddiyle sevginin gözünün üstünde kaş olup ona sarılır.

Siyeh kâkülli yârin meh-i envâre yaslanmış
 Ki gûyâ tâze sünbüldür gül-i gülzâre yaslanmış
 Sanasın bir dizi yâkut önünde bir dizi incu
 Beyaz dendanlı incular gibi gülnâre yaslanmış
 Muhassal ceş-i Zengîdir gelür iklîm-i Rûm üzre
 Dizilmiş hâli hindûlar gibi ruhsâre yaslanmış
 İki kaşın keman itmiş vücûdum delmeğe dilber
 Serâpâ tîr-i müjgânlar o çeşm-i yâre yaslanmış
 Yatur Ömer ferâş içre hayâl-i yâr ile ammâ
 Beni katl itmeğe gamzen tir-i hûnhâre yaslanmış (s. 115)

Sevgilinin kâkülü siyahtır ve ay gibi parlak yüzüne dökülmüştür. Gecenin aya örtü olması gibi. Kokulu güzel saçları, gül yüzüne dayanmıştır. Gül dudakları beyaz inciler gibi dişleriyle iç içedir. Gül yanağında siyah benler hind esirleri gibidir. Kaşları kemandır. Can alıcı kirpiğinin okları sevgilinin gözüne sıralanmıştır. Bu tahayyülle beraber sevgilinin bakışları, Âşık Ömer'in gönlünü parçalamaktadır. Tüm bu tasavvurlar, klişe söyleyiş ve mazmunlar gibidir ancak, söyleyişteki heyecan ve hayal dünyasını tetikleme gücü, estetiğe dair orijinal ufuklar açmaktadır. Yaslanma redifinin sözcük anlamıyla ve mecazıyla cana yakınlığı da şiire rahat bir eda kazandırmıştır.

Yârem açamam yâre keder eyleye şâyet
 Derdim anamam hâtıra yer eyleye şâyet
 Havfim bu ki mest-i nigh-i gamzelerinden
 Sat tîr-i cefâ câne güzer eyleye şâyet
 Da'vet kılamam meclis-i gamhâneye tenhâ
 Ol şeb sıfat ağyâre haber eyleye şâyet
 Ol sîmberi sîneye çekmek kolay ammâ
 Katlanmıya can sîne sefer eyleye şâyet
 Divâneliğim arzedemem ey Ömer olmaz
 Tür düşse seni dâhi beter eyleye şâye (s. 119)

Sevgili ağyarle senli benlidir. Âşık bundan müteessirdir. Sevgiliyle baş başa kalmaya kalkışsa, sır tutmayan sevgili ağyare söylemiş olabilir. Sevgilinin gümüş göğsü âşık için gönle bastırılrsa da, bu ölüm demektir. Çünkü aşığın canı bu güzelliğin saadetine dayanamaz, uçup gider.

Aşağıdaki müseddeste ise, yine estetik yönleriyle anlatılan sevgilinin klasik mazmunlarla resmedildiğini görmekteyiz:

Bârekâllah hüsnün ey meh hub cemâl olmuş dürüst
 Misli nâdir özge müstesnâ kemâl olmuş dürüst
 Dişlerin dür leblerin âb-ı zülâl olmuş dürüst
 Gonca meşreb lâle reftar âl âl olmuş dürüst

Didene kıldım nazar gamzen kıtâl olmuş dürüst
 Mehcebinim bedr ü hem ebru hilâl olmuş dürüst (s. 406)

Estetiğin önemli unsurlarından sayılan inci dişler ve hayat kaynağı dudaklar anılmaktadır. Estetik yönüyle sevgili goncaya benzetilmektedir. Çünkü lalenin duruşuyla gonca arasında bağlantı kurulmuştur.

Hüsnünü medhettiğim tahkik deme lâf ü güzaf
 Şu'le-i mir'ât-ı hüsnün guyyâ bir ayn-ı sâf
 Can cemâlin Kâ'besin kılmak diler her dem tavâf
 Söylerim ben sâdikane söylemem aslâ hilâf

Bu Ömer aşkınla gör hecr ü melâl olmuş dürüst
 Derdin ile âh ü zârı hüsn-i hâl olmuş dürüst (s. 407)

Güzelliğiyle anlatılan sevgili için söylenenler alelâde laf değil, hakikattir. Bu tasavvurlarda samimiyetini “dürüst” redifiyle sabitlemek isteyen şair, sevgiliyi gönlünün kiblesi olarak tayin eder.

Vefâlar kılıcı kavline sâdik
 Hüsnü hup mülâyim kalbe muvâfik
 Kemend-i zülfüne bendolan âşık
 İstemez çîn ilen verseler mansûb (s. 29)

Kemend-i zülf, klasik edebiyatın mazmunlarından sıkça rastlananlar

arsındadır. Âşık, bu suretle sevgilinin kölesidir. Onun zülfünün kemendiyle yaşayan bu köle, başka makam mansıp istememektedir.

Eylemezsem ol perî servimle sahrâ sohbetin
Gözlerim yaşıyla gel seyr eyle deryâ sohbetin
Ruhlerinle benlerin zülfün katında göreler
Dediler hindûler etmiş Şam'da helvâ sohbetin (s. 288)

Gül yanaktaki hindlilere benzeyen benler, Şam'da helva sohbeti yapar gibi sevgilinin dudağına yakın yerlerde saf tutmuşlardır. O tatlı helva, dudağın şerbetidir.

Bağ-ı cennete hirâmın nahl-i Tûbâ der gören
Ruhlerin taze açılmış verd-i hamrâ der gören
Yûsuf-ı Mısr-ı Melâhat yâ Zelîhâ der gören
Hüsniyle memlû güzel billâhî kim sevmez seni (s. 186)

Yanak bu sefer yine o taze açılmış gül istiaresiyle cenneti, Yusuf ile Züleyha'yı yani güzelliğın miracını hatırlatır.

Müptelâ oldu o şûh-i mülk-i istiğnâya dil
Ağlasam seylâb-ı ekşim cûş eder gûyâ ki nil
Devr-i Yûsuf'tan beri hiç kimseler görmüş değil
Misli yok akrânı hiç bir dâne bilmem neyleyim (s. 251)

Hazreti Yusuf'tan beri eşi benzeri görülmemiş bir güzellikten söz edilmektedir. Sevgilinin can alıcı bakışları aşık için can yakıcıdır.

Gamzesinden irdi bir tir-i mahabbet rûhuma
 Vasfın etmekte kalem âciz kalur meşrûhuma
 Penbeler sardım fitil urdum ten-i mecrûhuma
 Çeşm-i giryânımdan akan kane bilmem neyleyim (s. 251)

Sevgilinin yanbakışı, estetiğin vazgeçilmez unsurları arasındadır. Yaralayıcı olmakla beraber âşığın yaşama sebebidir. Sevgilinin estetik yönünü anlatmaya şairin kalemi yetişmemektedir.

Emr-i Hak'tır eyleme bu bedene cevri ü cefâ
 Lâyık-ı insaf değildir etmek ağyâra vefâ
 Çeşmi âhû saçı sünbül kaşları kavs-i kazâ
 Valsına yol bulmağa bir şara geldim görmedim (s. 223)

Gözleri can avlayan ceylan, saçları misk kokulu sünbül, kaşları yay gibi sevgili, şairin ağyarden kıskandığı, uğruna eziyet çektiği güzeldir.

Âşıkı seydetmeğe kâküllerin çîn eylemiş
 Gamzeleri mübtelânın kasdına kîn eylemiş
 Hüsünü ol mehlika tâvus gibi zîn eylemiş
 Halkı âşık kılmak için kendüye virmiş cilâ (s. 156)

Kâkül ve gamzesiyle, cennet kuşu tavus gibi renkten renge göz alan endamıyla sevgili, güzelliği kendisinde kasdi ve muradi toplayan bir gönül avcısıdır.

Sende ey cânan bu hüsn ile letâfet çok mudur
 Kıldığım sen zülfü leylâdan şikayet çok mudur
 Medh-i pâkin kılmağa dilde fesâhat çok mudur
 Dâm-ı aşkın mihnetin Mecnûn'a sor sorma bana(s. 140)

Sevgiliye hitap eden âşık, güzelliğin onda ölçüsüzce, zengince bulunduğunu söylemektedir. Leylâ diye anılan sevgili, sözün de güzeline lâyık görülmektedir.

Hüsn-i hattın ey peri şeydâya vermem büsbütün
Lâ'l-i dürün gonca-i ra'nâyâ vermem büsbütün
Kametın ar'ar dışın lü'lu lebin âb-ı zülâl
Ol zülâlin katresin deryâyâ vermem büsbütün (s. 312)

Dudak için yapılan istiare goncadır. Aşağıda da örneği görülmektedir:

Söyledikçe her cevâbı dürr ile meknûn ola
Kaddi ar'ar lebleri lâ'l kameti mevzûn ola
Kaşları semmûr-i Hindî her yeri uygun ola
Sim beden gonca dehen cemâli benlu bul bana (s. 141)

Gümüş bedeniyle, siyah Hindu kaşlarıyla, mercan dudakları ve düzgün boyuyla sevgili, güzelliğin tarifidir. Aşağıdaki murabbada da sevgili bu yönleriyle resmedilmeye devam etmektedir:

Bir gümüştên serv-i zibâdır nihâl-i kametin
Mâh-ı nevdir kaşların hurşid-i enver tal'atin
İd-i adhâdır dil-i uşşâka râz-ı vuslatın
Ana kurbân et beni lutf eyle sultânım şerif (s. 176)

Mumiyânın hançerin huni gözün bakışların
Tarz u etvârın hirâmın nâzenin cümbüşlerin

Eyler uşşâkı helâk tab'ı selim gülüşlerin
 Âlemi etti esir ey şâh'ı hübânım Şerif (s. 176)

Âşıkları helak eden gülüşler, salınıp duran endam, sevenlerini köle gibi peşinden koşturan sevgilinin güzelliğidir. Aynı cilveli güzelin gül yüzünde benleri olmalıdır:

Dil verip sevdiğim şîvekâr olsa
 Sînesi bendleri çözülse dursa
 Gayetle sevdiğim hüsündâr olsa
 Rûyinde benleri dizilse dursa (s. 25)

Bir peri gördüm bugün ben lebleri mercân okur
 Dili bülbül ruhleri gül benleri fermân okur
 Bârekâllah hub yaearmış kudret ile Zülcelâl
 Şimdilik bu dehr içinde Yusuf-i Ke'nân okur (s. 342)

Dudakları mercan, yüzündeki yüzü gül diye anılan sevgili, siyah benleriyle mührünü Âşık Ömer'e vurmuştur. Hazreti Yusuf'a telmihle güzelliğin anlatımı son mısırda olduğu gibi, aşağıdaki murabbalarda devam etmektedir:

Müptelâ oldu o şuh-i istiğnâya dil
 Ağlasam seylâb-ı ekşim cuş eder guyâ ki Nil
 Devr-i Yusuf'tan beri hiç kimseler görmüş değil
 Misli yok akrâmı hiçbir dâne bilmem neyleyim (s. 251)

Yusuf-ı Mısır'a bedel olsa boyu bir servi dalı
 Haşrolunca yüzünü seyrân eden çekemez melâl
 Kudretile hakedüp ol hub cemâlin Zülcelâl
 Hamd ü şükr ol kudret-i Settâr'ı seyrettim bu gün (s. 310)

Bilmez ol bî-vefâ yâr-i sâdıkı
 Bigâne zanneder vasla lâyıkı
 Gamzesi nûş ider hûn-ı âşıkı
 Böyle bir gözleri mestânedür (s. 428)

O vefasız sevgili, sâdık âşığını bilmez, vuslata lâyük olanı yabancı zanneder. Gamzesi âşıkların kanını içer, böyle gözleri sarhoşça bir güzeldir.

Âşık Ömer gayre varma
 Varup dîvânına durma
 Elâ göze siyah sürme
 Çeken dilber kiminsin sen (s. 417)

Âşık Ömer, başkasına varma, varıp divanına durma. Elâ gözüne siyah sürme çeken güzel, sen kiminsin?

Salınıp seyran yerine
 Çıkan dilber kiminsin sen
 Siyah zülfün mâh-yüzüne
 Döken dilber kiminsin sen (s. 417)

Gezinti yerine salınarak çıkan güzel, sen kiminsin? Siyah perçemini al yanağına döken güzel, sen kiminsin?

Cemâli hüsnü âlişan
 Ol Yûsuf dan almış nişan
 Siyah zülüfler perişan
 Dökülmüş al yanağ üzre (s. 415)

Yüzünün güzelliği çok üstündür, o Yusuf'tan özellik almıştır. Siyah perçemleri al yanakları üzerine dağınık şekilde dökülmüştür.

Meh-cemâline bakılır
Ben kulun yanıp yakılır
Söyledükçe bal dökülür
Leblerinden dudağ üzre (s. 415)

Ay yüzüne bakılır, ben kulun yanıp yakılır. Söyledikçe dudaklarından dudak üzerine bal dökülür.

Elâ gözlerine kurbân olduğum
Yüzüne bakmağa doyamadum ben
İbret için gelmiş derler cihâna
Noktadır benlerin sayamadum ben (s. 100)

Elâ gözlerine kurban olduğum, ben senin yüzüne bakmaya doyamadım.
Dünyaya ibret için gelmiş diyorlar, noktadır benlerin, ben sayamadım.

Ben Ömer kulunum fedâdur cânım
Serv-i hırâmânım şâh-ı hûbânım
Sen de insaf eyle benim sultânım
Kurbânun değıldür ya nedür gönül (s. 50)

Salman selvim, güzeller şahım, ben Ömer kulunum, canı sana fedadır. Ey benim sultanım, sen de insaf et, gönlüm senin kurbanın değil de nedir?

Efendüm gîsû-yı siyeh-kârunda
 Mihmânun değıldür ya nedür gönül
 Mânend-i andelîb gül-izârunda
 Zülâlün değıldür ya nedür gönül (s. 50)

Efendim, gönül günahkâr kara saçlarında misafirin değıldir de nedir? Bülbül gibi gül yanağında zülâlin değıldir de nedir? Zülâl, âb-ı zülâl anlamında kullanılmıştır. Tatlı, soğuk su demektir.

Cemâlin dilberâ bâğ-ı İrem'dür de ne dersin de
 Lebin derdin çeken derdine emdür de ne dersin de (s. 92)

Ey sevgili, güzel yüzün İrem bağıdır de, ne dersin de. Dudağının derdini çeken âşığa dudağın emdir (ilaçtır de veya dudağını öptür de) ne dersin de.

Ey bade eğer yârüm içerse seni bensiz
 Ver neş'e fakat nergis-i mestâna dokunma (s. 86)

Ey bade, eğer yârim seni bensiz içerse neşe ver; ama ner-gise benzeyen sarhoş gözlerine dokunma.

Kaş, hilal gibi ince ve kavislidir, zülûf sünbül kokuludur:

İki kaşın hilâl olmuş iki siyeh çeşmin celâl olmuş
 Kızarmış alnın âl olmuş nedendir rûy-ı gülgûnum (s. 107)

Kaş bu kez mürekkep gibi siyah ve hay yazısı gibi kavisli, kenarları düzgündür:

Siyah kaşın mürekkepten yazılır
 Gerdanın altına altun dizilir
 Dudağın üstüne Tebbet yazılır
 Eliflâm okunur dilin üstüne (s. 425)

Yine hilal gibi ince kaşlara söz gelir:

Yâr melek sîmâya benzer
 Yeni doğmuş aya benzer
 Bakışı Leylâ'ya benzer
 Samur kaşlar hilâl anca (s. 427)

Bir kaşı hilâle meyletti gönül
 Çağı geçmiş ammâ yine bir hoşça
 Yanağı gülleri beyaza dönmüş
 Ruhler solmuş ammâ yine bir hoşça (s. 23)

Sevgilinin kaşı hilal, yanağı beyaz gül ve rengi de biraz soluktur. Estetik olarak bu anlayış, pembe yanağın biraz dışındadır.

Kaş kemandır kimi zaman:

Merhamet kıl kaşı keman
 Ehl-i irfâna benzersin
 Salınup geldiğin zaman
 Serv-i rehâna benzersin (s. 416)

Boy, selvilere salınmayı öğreten ince, uzun endamdadır:

Kaddi reftâr öğredir serve musaffâ sînedir
 Sîne-i âşık gibi sâf olmada bîkînedir
 Kaşî mikrâz-ı mahabbette cebîn âyînedir (s. 385)

Selvi boyuyla sevgilinin endamı, Hareti Yusuf gibidir:

Sen bu iklim-i melâhat mülkünün derbendisin
 Âlemi alır satar serkeşlerin serbendisin
 Yûsuf-i sânisin ey dilber ya Yûsuf kendisin

Nâzenim lâle haddin serv kaddin şâh-ı şûh
 Olmaz ey şûh-i cihânım sana benzer dahi şûh (s. 374)

Yine Hazreti Yusuf'a telmihte bulunulmakta ve bu sefer sevgilinin boyu cennetteki Tûba ağacı olarak görülmektedir:

Bâğ-ı cennette hirâmın nahl-i Tûbâ der gören
 Ruhlerin tâze açılmış verd-i hamrâ der güren
 Yûsuf-ı Mısr-ı Melâhat ya Zelîhâ der gören
 Hüsnile memlû güzel billâhi kim sevmez seni (s. 186)

Estetik unsurlarını ve güzellik kavramını daha çok murabbalarda anlatan şair, sevgilinin selvi boyundan bu kez bir semaîde söz eder:

Şu karşıdan gelen dilber
 Bolu selvi dala benzer
 Yanında bir kızla bile
 Gonca açmış güle benzer (s. 418)

Saç, kara geceler gibi büyü, uzun ve fitnelerle doludur:

Rûz ü şeb aşk-ı hayâlinle bu sevdâya uyup
 Çeşm-i zârı şâhrâh-ı intizâr üzre koyup
 Fînesi çok yaşlı bir sahhâre olduğun bilüp
 Şol kara saçın hayâliyle bu şeb gözün yumup
 Sûre- i Velleyl okuyup eylerim ezber gice (s. 372)

İkinci örnekte ise saç yine sünbül olarak görülür:

Mürg-i cânım konu gerdânındaki fülfüllere
 Mâil olursam aceb mi ol saçı sünbüllere
 Ârif olursam kıl nazar feryâd eden bülbüllere
 Her biri bir yerde yasanmış gül-iter cânibin (s. 266)

Sünbül saçların bu kez kokusundan söz edilir:

Seçilmez leplerin mülden dü zülfün bûy-ı sünbül den
 Bırakma hâtırım elden sevinsin kalb-i mahzûnum (s. 107)

Zülûf, halka halka öbeklenmiş bir tuzaktır:

Çeşm-i nûr-i siyehin ermiş güzellik çağına
 Mürg-ı can saydolmuş iken zülfünün tuzağına
 İbrişim ilik menendi sîm-i has parmağına
 Hâtem-i zerrîn veş bezzâze bend oldu gönül (s. 378)

Gönlü sevdaya düşüren zülüftür:

Cemâlin görmesem canım yerinür
 Gayri bana dünyâlar mı görünür
 Gönül zülfü sevdâsına sürünür
 Dili sükker ol lepleri bale ben (s. 60)

Zülûf siyah ve telleriyle net bir görünüme sahiptir.

Kadir Mevlâm seni sevmiş yaratmış
 Serdâr etmiş dilberlerin üstüne
 Siyah zülfün tel tel olmuş uzatmış
 Salıvermiş ince belin üstüne (s. 425)

Âşık, zülfün değdiği gönlünden yaralıdır:

Dedim dilber yanakların kızarmış
 Dedi çiçek taktım gül yarasıdır
 Dedim dâne olmuş benlerin
 Dedi zülfün değdi tel yarasıdır (s. 426)

Saçın en temel estetik unsurlarından biri de kâküldür. Kâküldeki her hareket, âşık için hayat vericidir:

Bu gönlüm bağımlı gülistan eder
 Sevdığım kâkülün çektiğin zaman
 Dîvâne olur bu aklım dağıdır
 Yârim refât ile gezdiğin zaman (s. 59)

Kâküle yakın bir diğér saç şekli de perçemdir. Anber kokulu ve siyahtır. Âşık perçemi görünce aklını yitirir:

Aklımı başımdan yağma eyleyen
 Bir perçemi anber dili tatlıdır
 Açılmış hüsnünde ol gül-i zîbâ
 Rûy-i şerifi ammâ reyhanlıdır (s. 426)

Güzelin bir vasfı da naz ve kendini ihtiyaçsız bildirmedir. Onun bu nazlı ama tok duruşu âşık için akli baştan alıcıdır:

Bir âşık aşkına mâil olursa
 Acep midir akli zâil olursa
 Güzeller şîveyi mâil olursa
 İstiğnâyı nâzı senden öğrensin (s. 66)

Gülşen-i cennet misâli kaddi tûbâ Ahmed'in
 Müjgânı tîr-i kazâdır kaşları yâ Ahmed'in
 Fitne-i âhûları her günde yüz bin kan eder
 Hâl-i hindû ruhleri gül berk-i ra'nâ Ahmed'in (s. 269)

Özellikle murabbalarda tarif edilen ve vasıflarıyla resmedilen güzel, ideal bir güzellik tasavvuruna işaret etmektedir. Bu güzel, bir ehl-i dünya olmaktan ziyade; yerde gezen ama cennet ehli olan bir olağanüstü varlıktır. Yer yer güzelliğın kaynağı ve yaratıcısı olarak Rabb'e, yer yer O'nun en büyük elçisi olan Hazret-i Muhammed aleyhisselama güzelin hakiki kaynak ve temsili olarak bakılır. Mecazi manada güzellik ise, ancak yaratıcı zatın ayinelerde tecellisidir.

Klasik şiirin imaj sistemi yanında Kur'an-ı Kerîm, hadis, kelâm, İslâm tarihi, İran mitolojisi ve astronomi de dâhil olmak üzere çağın ilimlerine ait bilgilerle donanmış bir kültür, Âşık Ömer'in dünyasında göz almaktadır. Şiirindeki samimane eda beraberinde mazmunlar da bunlara dair telmihlerin, istiarelerin ve mecazların anahtarlarını getirir. Ayrıca eski Osmanlı cemiyetini günlük hayatı ile bunun içinde kıyafetten kullanılan eşyaya, çeşitli sosyal görüntü, âdet ve inançlarına kadar tanımış olmak, şairin mısralarına estetik canlılığı yansıtmıştır. Onun bahsettiği güzel ideal veya soyut olduğu kadar gözün renk ve akisleriyle her an arayacağı gerçeğe de uygundur. Özellikle çağımıza yakın değerlendirmeler bakımından bu canlılık önemlidir. Onun sadece bir divan şairi olmayıp aynı zamanda bir ozan lirizmindeki şiir dünyası, estetik dünyasına zenginlikler kazandırmıştır. Geçmiş yaşayıştan birçok akisler getiren mazmunlar da çok şeyi sezmede yardımcı olduğu gibi, bir ozanın dünyasına has renk ve ışık, şiirini görmemize yardımcı olmaktadır.

Hayattan uzak bulunduğu, kapılarını gerçek hayata kapamış olduğu sanılan yahut böyle bir iddia ile tanıtılmaya çalışılan klasik şiirin tabanın da nasıl bir sosyal hayatın bulunduğu, özellikle mazmunların ondan nasıl akisler taşıdığı ancak böyle bir divanı inceleyerek anlaşılabilir.

4.5. MÜCEVHERLER, DEĞERLİ TAŞLAR VE SÜS EŞYALARI

Tarih boyunca taşlar, çeşitli kültürlerde sağlıklı ilişkilendirilmiş ve çeşitli taşların değişik sağlık sorunlarına iyi geldiğine inanılmış. Özellikle Uzakdoğu'da yarı değerli taşlar birer meditasyon aracı olarak kullanılmış. Taşların negatif enerjiyi emdiğine ve bunu pozitif enerjiye çevirdiğine inanılmış.

Vücutta ve ruhta denge sağladığına inanılan taşların kullanım şekli de çok çeşitli. En yaygın olan, bunları birer süs eşyası gibi işleyerek vücutta taşımak. Bunun dışında, uyurken vücut üzerine yerleştirmek, bir gece boyunca suda bekletip sabah bu suyu içmek de kullanılan yöntemlerden. Hatta Hindistan'da bazı taşların iyileştirici gücü olduğuna inanılır ve bu amaçla bu taşlar çok ince hale gelene kadar öğütüldükten sonra "bhasma" adı verilen karışımlar hazırlanıp içilmiştir.

Mısır ve Çin kültürlerindeyse, ışık ve enerji yakalama özelliği olan kristal boncuklar, doğru renklerle birleştirilecek güçler elde edilmeye çalışılmış. Çinlilerin insanın fiziksel, ruhsal ve duygusal varlığını yönettiğine inandığı beş element (odun, ateş, toprak, metal ve su) bu taşlarla dengelenmeye çalışılmış.

Ben âşıkım bana yazık
 Parmağında hatem yüzük
 Kolların sıkılmış bilezik
 Zülfü gerdana sarmaşmış (s. 419)

Şair, kolları sıkın darlıkta bilezik ve parmağında “hatem” yüzükle sevgiliden söz ederken, takıların cinsi ve kullanımı konusunda fikir veriyor. Hatem yüzük, Hazreti Ali'nin yüzüğüne kinayedir. Aynı zamanda ariflerin gönlüne Allah'tan bir işaret olarak da görülür. Yüzük, doğu kültüründe temsil ettiği değerler bakımından nişan, özel güç, karakter temsili gibi özellikler taşımaktadır. Hazreti Süleyman'ın yüzüğü de buna misaldir. Bugün doğudan derlenen hikâyelerle oryantalist bakış açısıyla kurguya ve beyaz perdeye aktarılan “Yüzüklerin Efendisi” gibi yapımlar ya da çeşitli localara mensup şahısların temsili yüzükleri bu takının nişanı olabileceği şeyleri göstermektedir.

Kalmadı âlemde bir habbe bulunmaz simsiz
 Simsiz her ne murâd etsen alınmaz simsiz
 Simsiz her yerde dür kadrin bilinmez simsiz
 Simsiz yanınca bir servi salınmaz simsiz (s. 399)

Gümüşün mısralarda kullanılma sıklığına bakılacak olursa, devrindeki kullanılma sıklığını ve bolluğunu anlatan şairin maksadı anlaşılacaktır. Çağlara taşların üzerinden isim veren insan, yontma taş, cilalı taş derken demiri, bakırı ve nihayet altın ve gümüş gibi soy metalleri kullanmıştır. Değerli metallerin her köşede ve eşyada sıkça görülmesi, medeniyetin üstün seviyesine işaret etmektedir. Aşağıdaki murabada “altın tabak” eşya olarak anılmakta, zenginliğin ve gücün sınırları biraz daha ortaya çıkmaktadır:

Eylesen cânâ teferrüc sohbet-i gülzâr için
 Zeyn olur zerrin tabaklar vuslat-ı didâr için
 Dâl sanma şâh-ı gülden pâyine isâr için
 Akdem-i ikbâline lü'lu-yi lâlâ serpilür (s. 332)

4.6.OYUNLAR, ŞÖLENLER

4.6.1. SATRANÇ

Satranç, bakış açısına göre ya inanılmaz derecede eski ya da dikkate değer şekilde yenidir. Satranç kurallarının, 7. yüzyıldan günümüze kadar nasıl geliştiğinin hikâyesi çok karışık ve şaşırtıcıdır: Satrancın atası MS 600'de oynanan Çaturanga isimli oyundur. Tarihçiler satrancın (daha doğrusu çaturanga'nın) din zulmünden kaçan budist rahipler yoluyla Çin'e götürüldüğünü düşünmektedirler. Emeviler İspanya'yı 700 yılında fethettiklerinde, yanlarında satrancı da getirmişlerdir.

Süratli, doğru ve çabuk düşünebilmeye yardımcı olan satranç, olaylara doğru yorumlarla yaklaşabilme yeteneklerini geliştirir. Planlı hareket etmenin önemini ve gerekliliğini kavratır. Dikkatini tek konu üzerinde yoğunlaştırabilme alışkanlığı kazandırır. Başarıya ancak ve ancak sistemli ve disiplinli bir çalışmayla

varılabileceğini gösterir. Mücadeleci bir ruh yapısına sahip olmanın gerekliliğini benimsetir. Başarısızlıklar karşısında yılmamayı, başarı için daha da çok çalışmanın gerekli olduğunu öğretir. Kurallara uymayı, dostça oynamayı, kaybetmeyi kabullenmeyi, kazananı kutlamayı öğretir.

Ömer bildin ki yâd oldun
Lâ'î ü yâkuta zât oldun
Gönül bildin ki mat oldun
Sür piyâdeyi koz olsun (s. 418)

Satranç kurallarının diliyle hayatı ve aşkı anlatan şair, pratik zekaya örnek bir semaî söylemiştir.

Ne semle kullanursun at
Felek eyler sen âhır mat
Mücerred zehr ile kat kat
Dolu peymânedir dünyâ (s. 414)

At kelimesinde kinaye ile hem satranç üzerinden mal mülke işarete bulunan şair, feleğin gücünü de hayatı satranç oyunununa benzeterek söylemiştir.

Cân ü dilden tâlibim esrâr-ı hüsnün gencine
Kailim her ne ise kıldım tahammül rencine
Gafilen düşmüşste oldum aşkının şatrencine
Beydak-ı hâl-i ruhin kıldı gönül ferzini mât (s.358)

Bu kez şair bir murabba ile sevgili karşısında nasıl yenik düştüğünü “mat olmak” tabiriyle anlatmıştır. Şiirlerdeki misallerden şairin satrancı iyi bildiği hatta güncelleyerek hayata dair yorum biçimlerine dönüştürdüğü görülmektedir.

4.7. SOFRA ADETLERİ VE ALETLERİ

Gelinin gözleri bende
Kız cefâlar etmez dosta
Gelin şerbet gibi tasta
Kız tabakta bala benzer (s. 418)

Osmanlı mutfağının zengin ve geniş dünyası Âşık Ömer'in şiirinde ayrıntılı ve sık örneklerle görülmez. Tesbit ettiğimiz tek örnek de mutfak eşyaları üzerinden estetik kavramına dairdir. Fakat az da olsa şerbet, bal gibi Osmanlı mutfağının lezzetleri tas gibi en sık kullanılan eşya için bu başlığa yer verilmesi gerekli görülmüştür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. HALKIN BİLGELİĞİNE DAYALI UNSURLAR

5.1.EĞİTİM VE ŞUBELERİ

5.1.1. MEKTEP

Eğitim, her dönem insanlığın kaderini etkileyen, gelişmeyi ve medeniyeti belirleyen yaşantıların başında gelmiştir. Osmanlı geleneğinde çocuğun okula başlaması, şevke getirecek bir nevi eğlencelik törenle yapılırdı. Eğitimde gelinen modern anlayış, eğitimi sosyolojik olarak şöyle görmektedir: “Ailede başlayan toplumsallaşma, okulda devam eder. Özellikle ilkokula başlayan çocuklar için, aynı zamanda, katı toplumsal kuralların öğrenildiği yerdir.”¹

Cümle yerin göğün aslı bu meğer
 Kat be kat söylemek o da mı hüner
 Uşaklar mektebde eylemiş ezber
 Okuyup tesbîh-i lisân eyledi (s. 8)

Âşık Ömer, Osmanlı eğitim sisteminde yeri olan “ezber yapma” metodundan söz etmektedir. Ezberden söylemenin marifet olmadığını da laf arasına eklemektedir. Bu kanaatiyle, ezber tekniğinin amaç değil araç olduğunu, aslolanın muhakeme gücü olduğunu dile getirmektedir.

¹ Veysel Bozkurt, Değişen dünyada Sosyoloji, Ekin Yayınları, 2007, s. 124

5.1.2. İLİM

İlim, kanunlarını bulma yolu ile tabiat kuvvetlerini kontrol altına almayı sağlamaya çalışır. İlim duyu organlarının intibalarına dayanır, bilgiyi tasnif eder. Metodu; gözlem, deney ve tahmin yoludur. Maksudı; tabiat hadiselerini anlama, sınıflama, kontrol etmedir. İlimde hakikatin mihengi(mihenk, ayarlamada kullanılan bir âlettir) mantık değil, olaylardır. İlim, şu muazzam tabiatı -atomların teşekkülünden insanın ve şuurun tekâmülüne kadar- incelemektedir.

Âşık Ömer'in döneminde Osmanlı, ilmi seviye bakımından dünyanın en üstün gücüydü. Bunun yansımalarını gerek şiirinde, gerek edebi şahsiyetinde bulmaktayız:

Gel nazar it nüshamıza
İlm-i ledün harfımıza
Ma'nide her pençemize
Sâm ü Nerimân okuduk biz (s. 421)

Hakikat ilmi ya da mevcut varlığın sırlarıyla bilinmesi manasında, Hak tarafından donatılmış olmayı kasetmektedir. Yine aynı manaya gelen mısralar devam etmektedir:

Bana kudret ilmimi fehmiyle ta'lim ettiler
Sırr-ı hikmet fazlını asliye tefhim ettiler
Remzile hissettiler endîşe-i İbrahimi
Hâsılı müftâh-ı nazmı teb' a teslim ettiler (s. 319)

Bir acep seyr oldu tab'im şehrine resm-i fûnûn
Tab'ıma arz olmada her dembedem hikmet nümûn
Zihn-i pâkim aklile hoş yâr olup kalb-i zebûn
Bir birine izzet edüp hayli ta'zîn ettiler (s. 319)

Akıl ve kalbinin müşterek keşiflerinden söz ederek, fen ilimde de sınırları aştığını söylemektedir.

Ey Ömer mecnun Ömer bîzâr Ömer Âşık Ömer
 Bu cihanda kimseye hiç bîzarar Âşık Ömer
 Sarf nahiv mantık maânî vü beyân oldu kelâm
 Âyeti fürs ile hem tefsir eder hem Âşık Ömer (s. 319)

Sarf, nahiv, mantık, maânî, beyân, kelâm, tefsir, Âşık Ömer'in vakıf olduğu ilimler olarak sıralanmaktadır ki, giriş bölümünde edebi şahsiyeti anlatılırken bahsedilen kaynaklar, bunu doğrulamaktadır. Aşağıdaki mısralarda ise, muamma denilen şiire dair ilmi bildiği, hatta bu hususta rakiplere karşı hazır olduğu ifadesi çıkarılmaktadır:

İlm-i muammâdan var mı haberdâr
 Ârife iyandır her türlü esrâr
 Bu rub'-i meskûnda dört şuarâ var
 Her dem birbirine meydan okurlar (s. 70)

5.1.3. MUSİKÎ VE EĞİTİMİ

Osmanlı'da şiir ve musikî hep yakın olmuştur. Lale devrine gelindikçe şarkı nazım biçimine kadar ulaşacak olan bu açılım, Dede Efendi, İtrî gibi bestekârları yetiştirmiştir. Âşık Ömer ve ekolü ise, şaman ve ozanlardan kalan, asırları aşıp gelen sazın müzisyenleridir.

Kime feryâd edeyim ey çerh-i zâlimbêman
 Kani yâ n-oldu bana yâr olduğun devr-i zaman

Tîr-i maksûdum atılmaz kadim olmuşken keman
 Kimseler bilmez benim hâlim yaman oldu yaman
 Hey ne müşkil derd imiş âlemde dostlar ayrılık (s. 375)

Mısralarda şair, boyunu kemana benzetmiş, eğilip bükülmeyi anlatmıştır.

Âşık olan mehdin okur dâima âgaz ile
 Mübtelâlar vasfın eder Hüseyinî âvâz ile
 Âşıkın bağrın ezersin günde bin kez nâz ile
 Bendene kılma bu cevri nevcivânın Mustafâ (s. 134)

İşte bu mısralar, saz ve sözün, yanık sesler çıkarmanın ifadesidir.

5.1.4. TEMİZLİK, TEMİZLENME VE HAMAM KÜLTÜRÜ

Temizlikle emrolunmuş, temizliği kültür haline getirmiş Müslüman Anadolu, şairin mısralarında temiz yüzünü göstermektedir. Banyo temizliği ve duş sonrası kurulanmayı anlatan mısralar görüyoruz:

Bürünüp havlu nihân oldu meh-i Enver gibi
 Sîne bendin bağlayup refât edr server gibi
 Düştü dellâkler önüne her biri rehber gibi
 Taşra çıktı ruhleri olmuş gül-i ahmer gibi (s. 397)

Sakala verdi cilâlar kararın bulsun deyu,
 Destine mikrâsı aldı rûyimiz gülsün deyu

Destime âyîne verdi âfiyet olsun deyu
Ey Ömer bir ismi sin nun hâ tıraş etti beni (s. 180)

Sakal temizliği, tıraş ve aynayla kontrolü anlatan mısralar, o dönemin titiz alışkanlıklarına işaret etmektedir. Nitekim bir tıraş işinin koca bir şiirle anlatılması, tesadüf değildir. Ayrıca şairin şiirinde konu yelpazesinin genişliğini de göstermektedir. Devam eden mısralar görülmektedir:

Akl u fikrim târ ü mâr eti benim bir ser tıraş
Bir elinde tığ-ı uryan bir elinde ter tıraş
Ter tıraş etti benim sevdâlı başım ter tıraş

Gün geçirmez dâimâ eyler beni berber tıraş
Ben de olmam olmayınca berberim dilber tıraş(s. 385)

Girdi hammâm içre ol dem halvete oldu revân
Geçti bir sadra oturdu eyledi ol şeh mekân
Nakd-i cûyi pâyine âb-i revân etti revân
Taş elin öptü ayağın su mübârek cum'a gün (s. 309)

Hamam temizliği ve aşamaları, temizliğin bir zevk ve yaşam biçimi oluşu anlatılmıştır. Aşağıda ise, yıkanmak, arınmak, güzel elbiselerle giyinmek anlatılmıştır.

Yundu arındı giyindi hem kuşandı ol perî
Verdi müzdün hânîkahından yana döndü geri
Mîhr-i rûyin görüp oldu çerh atlas müşteri
Câmi'e tuttu yönün mîhr'i mübârek cum'a gün (s. 309)

Çün seher vaktinde gördüm bir cemâli afitâb
 Azm-i hamâm eylemiş ol lânazir âlicenâb
 Yüz sürüp pâyine düştüm eyledim tarh-i hicâb
 Karşı çıktı nâz ile hamamcı şâhid açtı bâb (s. 396)

Hamamda hamamcı olması, yıkanmanın bir sektör olacak ölçüde yaygın bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Nâz ile kıldı azimet içeru ol mehcebin
 Girdi halvethâneye bigânedden oldu emin
 Bir güzel tellâk gulamı yanına geldi yakın
 Sürünüp kiseyle sâbun ol vücûd-i nâzenin (s. 397)

Tellak, hamama ait oldukça yaygın tiplerden biridir. Filmlerde, müziklerde bazen de ironiyle anlatılan bu meslek aslında masaj, kese, yıkama gibi pek çok işi birden aynı seansta görebilen insanların mesleğidir. Osmanlı'da tellak daha çok erkektir. Ancak hanımlar hamamında hanım keseciler bulnabilir.

Subh olup ref'oldu yârın didesinden çünki hâb
 Câme hâbından tulu'etti cemâl-i âftâb
 Sakınup günden o şuhu haymesin kurdu şehâb
 Taşra çıktı azm-i hammâm eyledi âlicenâb
 Çektiler oldem semendin bastı zerrini rikâb (s. 369)

Hamamdan sonra giyilen giyisilerle beraber şairin takdim ettiği kişi, ücret olarak altın vermiştir. Atını alarak oradan uzaklaşacaktır. Zenginlik, yaşam kültürü ve bahşiş anlayışının örnekleri görülmektedir.

5.2.HALK HEKİMLİĞİ VE TIP

5.2.1. İNSAN BEDENİ VE TEDAVİSİ

Şifahaneleriyle, medresleriyle, halk hekimliğiyle, tıbb-i Nebevi ve Hazreti Lokman şifalarıyla Osmanlı'da tıp, oldukça gelişmiş bir ilimdir. Bugünlerde çok da itibar edilen alternatif tıbbın şifalı bitkileri de yaygın olarak kullanılmıyordu.

Türk-İslam dünyasındaki hastaneler, “darüşşifa” kelimesi ile birlikte “bimeristan”, “maristan” isimleri yanında “darülsıhha, darulafiye, darulmerza, şifaiyye bimarhane, tımarhane” gibi isimlerle anılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de benzer adlar kullanılmıştır. Aşağıdaki dördlükte de tımarhaneye delinin yakışacağı, bu yüzden akıllının sözünü bilmesi gerektiği söylenmektedir:

Söyle kelâmını kalbinde pişir
Her can kıymet bilmez yerine düşür
Tımarhânedede deliler çağrışır
De ver ol ma'cundan deyu (s. 18)

Hâk-i siyâh oldu atamız iyan
Atamız bu rümûzu beyan
Kulaklar göz burun hem dahi dehan
Yedidir başımda bahr-i bikenâr (s. 13)

Yüzdeki organlar sayılmaktadır.

Kurtarıp keşî-i ten tûfân-ı gam mellâhı ol
Gir târîk-ı müstakîme hem dahi Cerrâhı ol

Lîk gûş et pendimi gel nefsinin ıslahı ol
 Merhaba ile demâdem âlemin meddâhı ol
 Nâdanı hecv et bulasın dilde nûrâniyyetin(s. 380)

Kalbin temizlenmesi için, cerrah gibi müdahale edilmesi gerekir.
 Cerrahların yaygın işgücünü hatırlatan mısralar görülmektedir.

Bir tabîbe aç ki râzın merhem etsin yâreye
 Güz'i şeyden boyanır ağın bilürsün kareye
 Gafil olma kim sakın şâyed gidersin areye

Gördüğüme düşme nâkıs sözlere uyma gönül
 Gaflet el vermez bu yolda aç gözün yuma gönül(s. 377)

Tabib ve merhem sözleri, klasik edebiyatta gönül yarası için sıkça kullanılsa da, tıbbın misal teşkil ettiği bu durum, örneğin kuvvetini göstermektedir.

5.2.2. DAĞLAMAK- DÖVME YAPMAK

Her kaçan divâneler bâzusuna dâğ oynadır
 Yedi kat zincir-i aşkı depredüp yâğ oynadır
 Kabza-i kudret kaçan kasdıyle nacâğ oynadır
 Şerhalar hun-i ciğerden kanlu ırmâğ oynadır (s. 328)

Dövme yapmanın en eski yöntemlerinden biri olarak “dağlama” metodu söylenmektedir. Bu metod aslında Osmanlı tıbbında savaş yaralarını veya çibanları mikroptan arıtmak için kullanılırdı.

5.2.3. ŞİFA KAZANMAK

Hastadur vücûdum zinde değıldür
 Zahmum yüregümde tende değıldür
 Akl u fikrüm dersen bende değıldür
 Yârüm ağyar ile yâr oldu gitdi (s. 41)

Vücudum hastadır, sağlam değıldir. Yaram yüregimdedir, tende değıldir.
 Aklımı fikrimi sorarsan bende değıldir. Yârim rakiblerle yar olup gitti.

Kaygu karanlıktır misâl-i zulmet
 Aydınlık menzili safâ-yı râhat
 Hastalık furtuna sağılık selâmet
 Gönül keştî akıl reîs-i rüzgâr (s. 13)

Hastalığı ve sağılığı tanımlayan şair, fırtına dediğı hastalıktan akıl yoluyla
 uzak durmak ister.

Gamzesinden irdi bir tir-i mahabbet rûhuma
 Vasfın etmekte kalem âciz kalur meşrûhuma
 Penbeler sardım fitil urdum ten-i mecrûhuma
 Çeşm-i giryânımdan akan kane bilmem neyleyim (s. 251)

Yaralı bedene sargı bezi sarmak ve fitille tedaviden söz edilmektedir.

Hasretin za'fiyle döndü yüzümüz mânend-i zer
 Kaplamıştır dîdeler ırmâğını çok niylûfer
 Kollarında yakılar bâzûlarında şerhalar
 Sîneme dâğ izdihâm ettim seninçün sevdiğim (s. 250)

Yakı ve sargı bezi, hâlâ bilinen tedavi metotlarıdır.

5.2.4. İLAÇ VE ZEHİRLER

Fenânın gerdişi budur
 Cefâ zehriyle memlûdur
 Binâ-yi evveli sudur
 Değildir pür safâ dünyâ (s. 414)

Dünya, yokluğun ve zahmetin zehirli memleketidir.
 Zehr ile kaldı ebed tiryâke baş indirmedi
 Hazret-i Âdem gibi Levlak'e baş indirmedi (s. 400)

İsyan, şifanın tam zıddı bir zehirdir.

Gâhî gâm âyine-i dilde değildir cilvedâr
 Gâh bir ma'sum olur aşk gâh olur biihtiyar
 Âdeme bin dürlü suretle görünür âşikâr
 Sâki-i devrân elinden geh içirir zehr-i mâr (s. 401)

Sevgili, yılanın zehrini bile aşk şerbeti gibi içiren büyülü güzeldir. Şair, zehir üzerine daha çok mecazi ifadeler kullanmıştır. Osmanlı'da çokça bilinen, düşmana ait bir silah, korunma metodları geliştirilmiş zehir, daha çok mânâ yönüyle şiirine girmiştir.

5.3.TAKVİM VE ZAMAN ÖLÇÜTLERİ

Bir zaman cismim kefenlerle kılup serpây zeyn
 Bir zaman versem gerek bende cevâb-ı Münkireyn
 Bir zaman a'mâlimi görsem gerek ilm-el-yakîn
 Bir zaman ef'âlimi bir bir hîsab etsem gerek (s. 190)

Zaman bu mısralarda bir ölçü biriminden çok, şairin hallerine işaret etmektedir. Devam eden mısralar da aynı içeriktedir:

Bir zaman bu eşk-i çeşmim ben revân etsem gerek
 Bir zaman bülbül gibi âh ü figan etsem gerek
 Bir zaman hâmûş olup zâr-ı nihân etsem gerek
 Bir zamangeşt ü güzardan dâstân etsem gerek (s. 190)

Bir zaman şehbâz-ı aşkım öyle pervâz eyledi
 Bir zaman gülşende bülbül zâr ile nâz eyledi
 Bir zaman mecliste görüp yârı ığmâz eyledi
 Bir zaman mihnet çeküp kadim kemân etsem gerek (s. 190)

Hep duhterler cennet donun giyerler
 Âşık olan bübüllere uyarlar
 Şimdi suyun döker dağlar kayalar
 Sahrâların sel olduğu zamandır(s. 427)

Bahar mevsimi zamanından söz edilirken, mevsimin tabiata ait nitelikleri sıralanmaktadır.

Âşık Ömer sana meftûn olalı
 Gönül aşnasından cüdâ olalı
 Bin altmış bir sene târih olalı
 Herkes sevdiğinden ayrı bu sene(s. 34)

Sene, âşık ve sevgili için bir dönem demektir. Her yılın ayrı bir kadere matuf olduğuna inanılır. Tarihin de verildiği mısralarda, zamanın adı konulmaktadır.

Hep bir bir sayarız onu on iki
 Üçyüz altmış altı ne bir on iki
 Bil hesâbın on bir derler on iki
 Düşer on birinden bir ay ağıle (s. 33)

Yılın aylarına işaret edilmektedir.

5.4. HABERLEŞME VE ULAŞIM

5.4.1. NÂME- MEKTUP

Âşık Ömer eder dili bîmâre
 Ara kim bulasın derdine çâre
 Arzıhal sunayım sevgili yâre
 Şikâyetim vardır cânan bilmiş ol (26/2)

Sevgiliyle mektuplaşmak, haberleşmenin en sık görüldüğü durumlardan biridir.

Ben bugün ol câygâh-ı dilrübâyâ uğradım
 Hassaten yüz sürmek için hâkipâyâ uğradım
 Arz-ı i'lam etmeğe ahvâlimi kasdeyledim
 Vardım ammâ bir tükenmez mâcerâyâ uğradım (s. 252)

İletişim kurmak için görüşmek ve yazışmak başvurulan yollar olarak anlatılmıştır.

Sunmağa haddim yoğ ise yazmışım ben nâmeler
 Arzihâle kudretim yok nâra yandı hâmeler
 Gâh al gâhî yeşiller gibi giydim câmeler
 Câme-i nev dilrübâ sensiz harâm olsun bana (s. 142)

Mektup yazmanın zorluğundan söz edilmektedir. Aşağıda ise, mektubun sevgiliye ulaşması durumunda olması tahayyül edilenler söylenmiştir:

Mektubum oldukça vâsıl kamet-i şimşâdımâ
 Öyle bilsin kimseler rahmetmedi imdâdımâ
 Ger irişmezse bu dem billâh benim imdâdımâ
 Öldür âhır gel beni hiç vermez aman ayrılık (s. 195)

5.4.2. KERVAN

Dine gelir gören kâfir
 Cevrin çok sitemin zâhir
 Tutmuşsun yükün cevâhir
 Ulu kervâna benzersin (s. 416)

Ticaret ve seyahat için sıralı bineklerle seyahat eden kabile olan kervan, yaşantı ve zenginliğin de sembolüdür. Sevgili, büyük bir kervana benzetilir. Sesi hoş, hizmetkârı bol, görkemli ve çekici olması, bu benzetmeyi mümkün kılmıştır.

5.5. SAVAŞ VE SEFERBERLİK

5.5.1. SAVAŞ

Osmanlı, sürekli fetih ve aksiyon devletidir. Kültür üzerinde de savaşın mühim bir yeri vardır. Şairlerin sefernameleri, savaşın psikolojik güçlerindedir. Âşık Ömer'in de döneminin sultanlarının ve ordusunun gücüne medhiyeler yazdığı şiirler meşhurdur.

Her kaçan düşmen ile âşub u gavgalar kopar
Hem kıyâmetten nişan özge temâşâlar kopar
Tob-ı kudret atılır yer yer târakalar kopar
Çekilir düşmân-ı din üstüne gülberg-i mehib (s. 162.)

Güçlü ve donanımlı bir ordudan, top atmak gibi teknik güçten söz edilmektedir.

Lutf-ı Hak imdâd edicek alıruz cephaneni
Cami' ü mescid yaparuz kilise meyhaneni
Hutbe ezanlar okudup kiralar büthâneni
Sancağ-ı şerifte mestur hatm-i Kur'ân'dur varan (s. 258)

Allah 'in lütuf ve yardımını erişince cephaneni alırsın. Kilise ve meyhaneni cami ve mescid yaparsın. Hutbeler ve ezanlar okutup puthânendeki putları kırarlar. Sancak-ı şerifte yazılı olan Kur'an'dır gelen.

Hey dini kara münafık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline ferman olundu Nemçe tâc u tahtına
Ellerinde tîr ü keman ol Tatar Han'dur varan (s. 257)

Hey kara dinli münafık, sen sözünde durmadın. İslâm askeri yürüdü, sen vaktine hazır ol. Avusturya'nın taht ve tacının (kralının) katline ferman yazıldı. Ellerinde ok ve yaylarla gelen Tatar Han'dır.

Bir râh-ı mübîne azmederiz biz
Asker-i islâmın din gazâsıdır
Çatınca düşmana rezmederiz biz
Bu emre rızâmız hak rızâsıdır (s. 76)

Savaşan asker, İslâmın askeridir. Maksudıysa Allah'ın rızasını kazanmaktır. Maksat ganimet yahut kahramanlık değildir. Aşağıda ise Mohaç savaşı üzerine sözler söylenmektedir:

Nevbahâr eyyâmı erdi her taraf buldu revâc
Asker-i İslâm a arsa sahn-ı sahrâ-yı Mahac
Hâzır ol vaktine ey kahbe kırılı gözün aç
Yanına kalurmu gör bu olunan bî indirâç
Aşına nâr-ı melâmet ola bir gün taht ü tac (s. 397)

5.5.2. ORDU VE ASKERLİK

“Bir ordu şairi olarak askeri, gazaya teşvik eden destanlar da söylemiş, savaş sahneleri canlandırmıştır.”¹

Aç gözün Nemçe kralı Gazi Sultan'dur varan
 Ser halâs olmaz elinden bir aç arslundur varan
 Dem çeker ejder gibi hem gaziler her subh u şâm
 Nice yüz bin kahramanla Al-i Osman'dur varan (s. 257)

Ey Avusturya kralı, gözünü aç; gelen Gazi Sultan'dır. Varan bir aç aslandır, elinden hiçbir kelle kurtulmaz. Gaziler sabah akşam ejder gibi dem çekerler. Yüz binlerce kahramanla gelen Osmanlı ordusudur.

Ehl'i dinin cây-i istimdâdı sensin yâ Mücib
 Üstümüze sâye-i lutf-i kerimin rakib
 Mü'mine sedd-i adunun eyle fethin an karib
 Asker-i İslâma yâ Rab şâdilik kıl nasib (s. 162)

Savaşa çıkarken askeri ve orduyu hazırlayan temel duygu ve düşünce, Allah'ın yardım ve inayetidir. Asker, Allah'ın askeridir.

Oluna gelmiştir din için nizâ
 Merde düğün bayram nâmerde ceza
 Asker-ı İslâmı dîn için gazâ
 Hâbil ü Kabil'in mâcerâsıdır (s. 76)

¹ Kabaklı, Ahmet: Türk Edebiyatı 2, s.815, İstanbul, 2008

Askerlik mesleğinin ve “cihat” anlayışının dîni referanslarda görülen gerekçelerine dair telmihler sıralanmaktadır. Bir “gaza” olarak görülen “savaş” şaire göre ilk “cinayet”le irtibatlıdır. Neticesinde ‘ölüm’ gerçekleştiği için böyle görülmektedir.

Coşkun sular gibi çağladım aktım

Bülbül gibi âh ü efganımız var

Şadırvan atların seyrine baktım

Ahur kapusunda seyranımız var

Akıntıya saldıık biz de gemimiz

Çatladı da mevcûd oldu cümlemiz

Kumkapı’da sürdürük zevk-ı demimiz

Çok şükür Yezdân’a devrânımız var (20/1)

Askerin yiğitliğini ifade eden mısralarla dolu yukarıdaki şiirde, deniz güçlerimiz anlatılmaktadır. Şairin asker sevgisi ve onlara yaptığı övgü, açıkça görülmektedir.

5.5.3. SİLAHLAR

Tiğleri ellerde yalın o pür silah

Her biri dîn uğruna sevk ile eylerler samah

Gülleden kuruşundan el hunbâresinden gâh gâh

Yağdırırlar dolular küffâra Serdengeçtiler (s. 318)

Kılıç, gülle gibi silahlar sıralanmaktadır.

5.5.4. YENİÇERİ OCAĞI

Ocağın büyük bir kısmı İstanbul'daki kışlalarda yaşarlardı. Büyük merkezlerde yeniçeriler vardı. Kumandan " Yeniçeri Ağası" idi. " Orta" denilen taburlara ayrılmışlardı. Bütün ortalar birleşip ocağı meydana getirilerdi. Büyük taşra şehirlerde yeniçeri birlikleri, İstanbul'daki belirli ortalarından alınmış er ve subaylardan müteşekkildir. Yani bunların asıl bağlı oldukları yer, İstanbul'daki ortalarlardır. Yeniçeri ağası, Divan-ı Hümayum üyesi, yani bakandır. Daima askerdir. Amiri sadrazamdır. Sadrazamla Yeniçeri Ağası arasında başka bir kumandan kademesi yoktur. Ocağın herşeyinden sorumlu ve bu sorumluluğun tabii neticesi olarak ocak üzerinde her türlü yetkiyi sahipti. Padişah bir numaralı yeniçeri sayılırdı.

Zâhir ü bâtin hakıkkat oldular Yeniçeri
 İçlerinde kasd-ı âlâ-yı etse biri
 Çalışırlar kamayalım deye akrandan geri
 Cehd ederler gayret ile âra Serdengeçtiler (s. 318)

Serdengeçtiler, Yeniçerinin en kahraman askerleri olarak tanıtılmaktadır.

Zâhir ü bâtin hakikat oldular Yeniçeri
 İçlerinde kast-ı âlâ-yı adu etse biri
 Çalışırlar kalmayalım diye akrandan geri
 Cehd ederler gayret ile ara serdengeçtiler (s. 318)

Düşmanı görünce hemen atılan yeniçeri askerleri arasında gayretiyle en önde olanlar, serdengeçtiler olarak tanıtılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bu fedai askerleri, kaleye canlarını ortaya atarak ilk olarak girerlerdi. Düşmanı çapraz şekilde sıkıştırırlardı. Ölümü hiç düşünmeyen bu yiğitlerin hücumları, pek dehşetli olur ve ekseriya daldıkları ordunun moralini bozar, içlerine korku salarlardı. Savaş esnasında çoğu şehit düşerdi. Ama gazi olanları el üstünde tutulurdu. Din ve devlet için başlarını vermekten çekinmeyen bu yiğitlerin sağ kalanlarına mükâfatlar verilir, “serdengeçti ağası” tabiriyle hürmet gösterilirdi.

Şair, bu askerlere mısralarında defalarca yer vererek onların kahramanlığını anlatmak istemiştir.

6. SONUÇ

Âşık Ömer'in uzun bir yaşamı olduğu, çok gezdiği, gezdiği yerlerde saygınlık kazandığı, ün yaptığı, ilgi çektiği görülmektedir. Şiirlerinde sözünü ettiği olaylardan kaynaklanan, Âşık Ömer'in bir "ordu ozanı" olduğu fikri kuvvet kazanmaktadır. Âşık Ömer'in hem kendi dönemindeki, hem kendisinden sonra gelen ozanları etkilediği, halk ozanlarının giderek Âşık Ömer'in diline yaklaşan klasik şiir üslubunu yeğledikleri dikkati çekmektedir. Üretken bir ozan olduğu, bıraktığı şiirlerin sayısından da ortaya çıkan Âşık Ömer, aşk gibi bireysel konulardan savaş, göç, milliyetler gibi evrensel ve sosyal konulara kadar hemen her mevzuda yazmıştır. Ayrıca şiirlerindeki içtenliği, tutkunluklarını, acılarını dile getirişi de etkisini, ününü arttıran öğeler arasında sayılabilir.

Âşık Ömer, içinde yaşadığı toplumun bir bireyi olarak kendi toplumunun kültürü, yaşama biçimi, alışkanlıkları, inanç ve adetleriyle yetişmiştir. Şairin toplum yaşamına ilişkin öğrendiği bu çeşitli bilgilerin ve toplum kültürünün onun sanatçı yönü üzerindeki rolü göz ardı edilemez. Şiirin genelinde toplum hayatına ve toplum kültürüne ilişkin öğeler mutlaka vardır. Fakat şair, bütün bu günlük yaşam gerçeklerini şiirine yansıtırken okuyucusuna sıradan, günlük gerçekler olarak değil; edebi sanatların yardımıyla şiir sanatının bir parçası, anlatıma zenginlik ve çeşni katan öğeler olarak sunar. Sıradan bir günlük yaşam gerçeği şairin şiirinde orijinal bir benzetmeye, bir edebi sanata üslup ve anlatım biçimine dönüşür.

Şairin divanında kullanılan halk kültürü öğelerinin belirlenmesi; halkın o dönemdeki yaşama biçimi, güzellik anlayışı, duygu ve düşünce dünyası, gelenek ve görenekleri, atasözleri ve deyimleri konusunda ipucu niteliği taşıyan bilgiler vermiştir. Ayrıca bu tür kültürel öğelere yönelik çalışmalar, halk edebiyatında ve klasik şiir dünyamızın geleneksel üslubuyla şairin bireysel üslubu arasındaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koymayı amaçlayan çalışmalara da katkıda bulunacaktır.

Âşık Ömer hakkında kesin bir kanaatle diyebiliriz ki bütün Osmanlı imparatorluğu topraklarında; Kırım'da, Azerbaycan'da, Irak'ta, Kuzey Afrika'da, Anadolu'da ve kısmen Orta Asya'daki bazı Türk boyları arasında şiiirlerinin gördüğü ilgi ve alakaya bakıldığında -belki Yunus Emre hariç- bu derece geniş şöhret kazanmış ikinci bir şair gösterilemez.

O, divanında sosyal hayatın kavram dünyası ve soyut unsurlarını mısralar arasında eritirken, adab-ı muaşeret gibi, selamlaşma gibi günümüze dek evrensel değerler manzumesi olagelmış kavramları yaşanılır ve tercih edilir kılmaktadır.

Şair, gelenekleri, sosyal ahlâkı temsil eden kavramları birer anane gibi görmekten çok, yetkin insanın vasıfları gibi almış ve toplumu ayakta tutan sevgi değerlerinin özü olarak görmüştür. Örf, sadakat, tevazu, kanaat, istiğna, dostluk, liyakat Âşık Ömer'in şiiirlerinde lüzumuyla ve yıpranmış yönlerinden şikâyetle yer almıştır.

Karakter eğitimi ile ilgili kavramlara geniş bir şekilde mısralarında yer veren Aşık Ömer, şiiirinde didaktik bir yapı ve üslup değil, mecazî ve tasavvufun özünden süzülen, engin bir hoşgörüyü şekillenmiş mısralarla karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle bir "ordu ozanı" gibi görüldüğü kaynaklara rağmen sosyal hayatın esnek değerler dünyasında kalıcı sözler söyleyerek çok yönlü kişiliğini de sergilemiştir. Toplumu ve kişiyi eğitmede methetmenin rolünü değerlendirmiştir. Üstünlük duygusu, yetenek, vefa, irade gibi şahsi dinamikleri yaşanabilir bir gerçeklikle anlatırken; kul hakkı gibi toplumu tümünden etkileyen manevi değerleri de karakter eğitimiminin önemli bir başlığı olarak ele almıştır. Kişiyi yön vermede nasihatın gücüne yer verirken, kınamanın caydırıcı gücünden de istifade etmiştir. Bireyleri teba olarak birbirine bağlayan ve ve çok uluslu bir millet inşa eden değerler arasında itaat ve insaf gibi vicdani ölçüleri tanıtan ve mısra mısra gönle indiren şair, çaresiz durumların kurtarıcısı olarak teselliden söz eder.

Âşık Ömer, toplumun genetik yapısını verirken, psiko- sosyal kavramlardan söz eder. Başka milletler ve medeniyetler için belki de çok fazla öne çıkarılmayan, daha çok duygusal zekânın hudutlarındaki kavramlarla, dönemini ve Osmanlı kültürünü aydınlatmaktadır. Özlem, sabır, pişmanlık, şikâyet, minnet, intizar, şöhret başlıkları altında toplanan mısralarla, döneminin sıcak ve cana yakın insanını tiplemektedir.

Şiirlerinde yalnızca ideal insan ve toplum tipi değil, problemleriyle de tahlil ve tenkid edilen insana dairferdi ve içtimai problemlerle ilgili kavramlar geniş bir yer tutmaktadır. İhanet, kibir, küskünlük, menfaat, riya, haset, intikam, onun şiirlerinde yer bulmuş problemlere dair kavramşardan bazılarıdır. Kötü huy ve özellikleri insana değil daha ziyade hayvanata mahsus gören şair, mısralarında, insan olanın erdem ve değerler ölçüsünce hareketle teşhis edileceğini söyler. Halk şiirinin tabii söylem biçiminin eseri olarak rahat, açık ve içten ifadelerle yer yer şahsına, yer yer muhatabına seslenir.

Bu sosyal konuların yanında, sosyo- ekonomik faktörlerden biri olarak, göç etme gereği ve sosyal- psikolojik neticelerini de ele alan şair, gurbet ve ayrılığı diğer tüm ozanlarda da olduğu gibi, esef verici yönleriyle ve matemle anlatır.

Birinci bölüm boyunca fertten topluma dağılan bir bakış açısıyla şahasa münhasır değerleri ele alan Âşık Ömer, ikinci bölümde, inanmaya dayalı unsurlar, tasavvuf ve aşk çerçevesindeki şiirleriyle bir araya gelebilecek geniş ölçüdeki mısralarla karşımıza çıkmaktadır. Gazelden murabbaya, semaiden koşmaya halk ve divan şiirinin nazım biçimlerinden pek çoğunu rahat bir şekilde kullanan şair, heceye ve aruza hâkimiyetini de şiirlerinde sergilemektedir.

İnanmaya dayalı unsurlar, Âşık Ömer divanında en geniş bir şekilde yer alan tema zenginliğine sahiptir. Onun, İslam inanç ve geleneğine sadakati, Anadolu tasavvuf dünyasını sindirmiş iç âlemi bu mısralar boyunca görülmektedir. İyi bir

medrese tahsili aldığına dair ipuçları da daha çok bu bölümde toplanmaktadır. Çünkü hadis, fıkıh, ilmihal ve tefsir gibi ilahiyat kanunlarının çoğunda vukufiyeti görülmektedir. Ehl-i sünnet anlayışına mensup şair, Bektaşî şeyhlerini medhettiği, Yeniçeri ocağının Bektaşî yapısını içtenlikle kabullendiği mısralarıyla, Anadolu erenliği adına kuşatıcı bir mizaç sergilemektedir. Kerbelâ vakası karşısındaki hassasiyeti, Hazreti Hüseyin sevgisiyle, İslam Tarihinin bütününe bağlılığını göstermektedir. Aynı zamanda Ravza sevgisi, Efendimize düşkünlüğü ve iştiyaki, onun hakkındaki kanaatlaerimizi müspet manada etkilemektedir. O, bu kuşatıcı iklimiyle, günümüzde hala tesis edilemeyen ve tartışılan inanç özgürlüğünün üç yüz yıl evveleden teminatı olan mısralar yazmıştır.

Yaratıcı, yaratılış gerçeği ve ahirete inanış, meleklerle inanış, Hızır inanışı, mehdi inanışı, Kuran'a inanış, Hazreti Muhammed sevgisi, peygamberlere iman ve inkıyad, kader inancı, yaradılış inancı, bezm-i elest, ömür, kıyamet, ahret, cennet gibi İslama dair inançlarla beraber, sayılarla ilgili inanışlar, efsaneler, olağan üstü durum ve varlıklara inanış, nevruz- kızılelma gibi milli inanışlar, felek ve talih inancı, burçlar ve fallar, rüyalar ve tevili, nazar inancı, şeytanın varlığına inaç gibi daha çok ananevi inaçlara dair mısralar sıklıkla görülmektedir.

İslâm tarihiyle ilgili hususlardan Kâbeye bağlılık, Kerbelâ Vakası, Hulefa-İ Raşidîn Ve Ehl-i Beyt şair için hasasiyetle örneklenen hususlardır.

İbadet çeşit ve şekilleri arasında dua, tövbe (tevbe) ve ibadet anlayışına bakış, yaşanabilir bir din olarak İslamı güncel yönleriyle anlatmaktadır.

Ölüm ve ritüelleri mısralarda yer alırken, ölüm (ecel) inancı, mezar ve mezar taşı, tabut, daha çok ibret olacak ve ölümü hatırlatacak bakış açısıyla anlatılmıştır.

Tasavvuf ve tasavvufla ilgili kavramlar hem geniş yer bulmakta, hem de neredeyse divanın tümünde tasavvuf ahlakı olarak yayılmış görülmektedir. İnsan-ı

kâmil, nefis, hikmet mısralardan derlenen ana tasavvufî başlıklar olarak seçilmektedir.

Aşk ve mecazları ile ilgili kavramlar, aşk, sevgili, âşık, sitem, naz, dert ve çile başlıkları altında toplanmaktadır.

Üçüncü bölümde, toplam bir ana bölüm oluşturan tipleri görmekteyiz. Devrin öne çıkan insan tiplerini verilmiş, etkili ve baskın yönleriyle ele alınmış, daha çok medhedilen yönleriyle anlatılmış olan bu tipler, o dönemin sosyal bünyesini tanımakta da etkilidir. Padişâh, halife, ulemâ, uşşâk, şuarâ, rakîb, esnaf, sûfî, ârif, zâhid, münecim, genç kız, gelin veya anne olması yönüyle kadına bakış, kahraman, rind, dost, düşman, meddah, zengin- fakir, köle, bezirgân, hayatın içinden, sıradan tipler başlıklar altında toplanırken, görülmektedir ki, sosyal hayatın her kesiminden şahıslarla ilgili örneklemeler yer almaktadır.

Şairin değerlendirdiği tiplere genel bakış açısı, eğitilmiş kişiden çok basiretli ve Hak ermişi kişiye referans olması yönüyledir. Hesap kitaptan çok gönül ermişliğine bakan şair, molla ve ukela sınıfına meydan okuduğu bölümleriyle, savunduğu düşüncenin lehine tutum sergilemektedir. Zaten Âşık Ömer divanı, oldukça hacimli olmasına rağmen, çelişkili duşgu ve tutumlardan uzak olması açısından da dikkati çekmektedir. Onun tahsilden çok kabiliyete önem vermesi, her ne adar kendisi de tahsil almış olsa da ozan karakterinin tezahürüdür.

Dördüncü bölümde, yerleşim ve yaşam alanlarıyla ilgili, halk bilgeliği ve eğlenceye dayalı unsurları anlatan şair, mekân ve eşyaya dair sıkça rastlanan örneklerle karşımıza çıkmaktadır. İsim ve adlandırmaya dair unsurlar, milliyetler ve unsurları, şehirler, mimari, köşk, saray ve yalılar, cami, eşya ve aletler, kıyafetler gibi başlıklarla somut, algılanabilir, renk ve desenleriyle dönemin zevk ve refah seviyesini yansıtan mısralarla bizleri tanıştırmaktadır.

Estetik algı ve unsurları mısralarda geniş bir yer bulurken, koku, hitabet, güzellik anlayışı, mücevherler, değerli taşlar ve süs eşyaları öne çıkan başlıklar olmaktadır. Şairin özellikle estetik algı ve güzellik karşısındaki tutumu, klasik şiirin mazmun dünyasına daha yakındır. Saz şairlerinin resmettiği yayla güzelinden çok, nikabının altında gamzesiye can yakan erişilmez divan şiiri güzeli anlatılmaktadır. İstiare ve benzetmeleriyle de Fuzuli'yi hatırlatan mısralar, şairin bu husustaki zevk veya yaklaşımını sergilemektedir. Vuslat arzusundan çok aşk ızdırabını yaşadığı mısralarıyla da bu yönü öne çıkarmaktadır.

Oyunlar, şölenler, satranç, sofrada adetleri ve aletleri, dördüncü bölümün sonunda başlıklar arasında yer bulurken, hayatın gündelik yönlerine dair ipuçlarını barındıran mısralar bu başlıklarda sıralanmaktadır. Ancak özellikle satranç örneğinde şair oyunu değil, oyunun hayattaki yansımalarını mecazî bir üslupla anlatmıştır.

Beşinci bölüm, halkın bilgeliğine dayalı unsurlardan eğitim ve şubeleri, mektep, ilim, musikî ve eğitime, temizlik, temizlenme ve hamam kültürü gibi konulara kadar güncele yönelik başlıkları kapsamaktadır.

Halk hekimliği ve tıp, bu bölümün diğer bir ana başlığı olarak, insan bedeni ve tedavisi, dağlamak- dövme yapmak, şifa kazanmak, ilaç ve zehirler maddeleriyle mısralarını sergilemektedir.

Takvim ve zaman ölçütleri, haberleşme ve ulaşım, nâme- mektup, kervan, haberleşme ve ulaşımın metotları açısından şairin devrine ışık tutmaktadır.

Son olarak savaş ve seferberlik başlığı altında savaş, ordu ve askerlik, silahlar, Yeniçeri Ocağı konularındaki mısralarını topladığımız Âşık Ömer, bir “ordu şairi” olarak anılmaktaki şahsi rolünü sergilemektedir. “Âşık Ömer, Yeniçeri saz

şairlerindedir. Serhad hadiseleri hakkında birçok manzumeler yazdığı gibi, Serdengeçtiler, Sakalar zümresi hakkında da ayrı ayrı medhiyeler kaleme almıştır.”¹

Ayrıca bu bölümdeki şiirlerinden de anlaşılacağı üzere askerle pek çok savaşa iştirak etmiş, Rus muharebesine katılmıştır. Bursa, Sakız, Varna, İstanbul, Sinop şehirlerini de bu münasebetle dolaşmıştır.

Sonuç olarak Âşık Ömer ve divanının yukarıda sıraladığımız özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesi, incelenmesi toplumumuza, dilimize, kültürümüze, inançlarımıza ve adetlerimize yönelik çeşitli bilgilere daha net ve mesnetli ulaşmamızı sağlayacaktır. Osmanlı sosyal yapısının kuşatıcılığı, hiyerarşik güçlerin geniş halk tabanına yakınlığı, o zamanın medyası sayılabilecek şuara zümresinin hür görüşlülüğü, dikkat çekecek huluslardan birkaçıdır.

Dilimizin ve kültürümüzün tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamaların tespit edilmesi de Âşık Ömer divanının mısraları arasında daha da kolaylaşacaktır. Halk şairi, ozan kişiliğiyle arı duru bir İstanbul Türkçesinin sesi olan Âşık Ömer, kalsik şiir mazmunları, mecazları, söylemleriyle de Osmanlıcanın halkın da dili olduğunun ispatıdır.

Osmanlı devletinin gücünün hala zirvesinde olduğu son dönemlerde yaşayan şair, pek çok sultanın tahta geçişine şahit olmuş, orduyla savaflara katılmış ve şuara zümresinin sosyal yapıyla içi içe olduğunu canlı bir şekilde örneklemiştir. Padişaha bağlılık, mısralarında her zaman görülürken, överek yer edinme gibi bir bayağılığa da düşmeyen şair, samimiyetini yansıtmaktadır.

Sosyal yönlerini öne çıkararak incelediğimiz Âşık Ömer divanı, âşık şiiri geleneğinde gelenen zirveyi göstermesi, takipçilerinin bolluğu açısından da incelemeye değer geniş bir malzemeye sahiptir.

¹ Sadettin Nüzhet Ergun, , Âşık Ömer- Hayatı ve Şiirleri, Semih Lûtfi Mtb. (1936?), s. 10

KAYNAKÇA

- ANDREWS, Walter 1998, “Batıda Osmanlı Şiirini Okumak: Yeniden Kurma, Yeniden Kurmanın Ötesi ve Oryantalizm Politikası,” İstanbul: Kaşgar, c. 5
- ANDREWS, Walter 1998, “Osmanlı Gazel Estetiğine Yeni Bir Bakış,” İstanbul: Kaşgar, c. 4,
- AĞAKAY, M. Ali 1949, Türkçede Mecazlar Sözlüğü, Ankara: TDK yayını
- AKALIN, L. Sami 1980, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Varlık yayınevi
- AKÇA, Kemal 1944 “17 inci Asrın Saz Şâirlerinden Gezlevili Âşık Ömer” Folklor Postası, Cilt I, Sayı 3
- AKSAN, Doğan 1995, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Ankara Ansiklopedisi, Cilt 4, s. 1.
- ARAT, R.R. Türk Şivelerinin Tasnifi, Türkiyat Mecmuası, X, 63-139.
- AYVAZOĞLU, Beşir 1996, Geleneğin Direnişi, Ötüken Yayınları
- AYVERDİ, İlhan 2006, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı,
- BANARLI, Nihat Sami Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, s.719
- BAYRAKTUTAN, Lütfi 1998, Edebî Sanatlar, Balıkesir
- BİLGEGİL, M. Kaya 1944, İstanbul: Cehennem Meyvesi
- BİLGEGİL, M. Kaya 1975, Hüsn ü Aşka Dair, Dergâh Yayınları, (O. Okay ve H. Ayan’ın neşrettiği esere önsöz)
- BİLGEGİL, M. Kaya 1986, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, İstanbul
- BİLKAN, Ali Fuat 2007, “Şiir” Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- BORATAV, P.N. 1984, Yüz Soruda Türk Folkloru, İstanbul: Gerçek yay.
- BURCKHARDT, Titus 1988, “Dinî Sanat, İslâm Sanat Felsefesine ve İlkelerine Bir Bakış,” (Avani Gulamzade) Hikmet ve Sanat, İstanbul: İnsan Yayınları
- CONTÜRK, Hüseyin 1956, "Edebiyat Eleştirisi Terimleri", Türk Dili, V.c. 54.sayı
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet 1986, “Divan Şiiri” Ankara: Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Sayı (415-416-417-Temmuz-Ağustos-Eylül)
- DEVELİOĞLU, Ferit 1993, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kİtabevi

- EDMAN, Irwin 1998, Sanat ve İnsan, (çev. Turhan Oğuzkan), İstanbul: M.E. B. Yayınları
- ERASLAN, Kemal 1991, Ahmed-i Yesevî Dîvan-ı Hikmetten Seçmeler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ERAYDIN, Selçuk 2001, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Vakfı Yayınları
- ERBAY, Dr. Erdoğan, Eskiler ve Yeniler, Akademik Araştırmalar, Erzurum, 1997
- ERCEBECİ, Şebnem 2001, Türk Dünyasında Nevruz IV. Bilgi Şölen Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- ERCİLASUN, Ahmet Bican-Şekür TURAN 1989, Uygur Halk Masalları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- EREN, Hasan 1952, Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar, Ankara: TTK Basımevi
- ERGİN, Muharrem 1970, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- ERGUN, Metin 1997, Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi Cilt I-II, Ankara: TDK Yayınları
- ERGUN, Metin 2002, Kopuz Sarını, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ERGUN, Metin 2005, Tiva Kahramanlık Destanları 2, Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGUN, Metin 2006, Şor Kahramanlık Destanları, Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGUN, Metin-Mehmet AÇA 2004, Tiva Kahramanlık Destanları, Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGUN, Pervin 2006, Dede Korkut Hikâyeleri, Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1936?, Âşık Ömer-Hayatı ve Şiirleri, Semih Lutfi Mtb
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1926, Halk Şairleri-II, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1928, Gevherî, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1929, Pîr Sultan Abdal, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1931, İslâmiyetten Evvel Türk Edebiyatı, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1933, Gedâî, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1933, Katibî, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1933, Kuloğlu, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1933, Silleli Sururî, İstanbul

- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1934, Hengâmî, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1938, Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul: Devlet Basımevi
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1944, Bektâşi Şairleri ve Nefesleri, İstanbul
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1945, Karacaoğlan: Hayatı ve Şiirleri, İstanbul: Maarif Kitaphanesi
- ERGUN, Sadettin Nüzhet 1934, Beşiktaşlı Gedâf, İstanbul
- EROĞLU, Türker-Yavuz KÖKTAN-Erol EROĞLU 2001, Sakarya Halk Kültürü, Genç Matbaa: Sakarya Valiliği
- ERSOYLU, İ. Halil 1996, Kız Destanı, Ankara: TDK Yayınları
- ESEN, Ahmet Şükrü 1982, Anadolu Ağıtları, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- ESEN, Ahmet Şükrü 1991, Anadolu Destanları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ESEN, Ahmet Şükrü 1999, Anadolu Türkleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ESİN, Emel 2001, Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- EVLİYAOĞLU, Sait 1988, Türk Halkbilimi, Ankara
- EYÜBOĞLU, Sabahattin 1997, Yunus Emre, İstanbul: Cem Yayınevi
- FAZIL Rıza 1989, “Âşık Ömer Kitabı Nasıl Hazırlandı”, Hazırlayan: Mükremin Şahin, Emel, Sayı: 173, Temmuz-Ağustos, s.31-33.
- FAZIL, Rıza 1988, Âşık Ömer-Şiirler Gazeller, Cilt: 1, Taşkent, , s. 9, 10, 11, 12
- FAZIL, Rıza agm, s.32.
- GARRIYEV, B. A. 2007, Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları (Çeviren: Fikret TÜRKMEN-Muvaffak DURANLI), Ankara: TDK Yayınları
- GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp 1928, Anadolu Türkleri ve Musiki İstikbalimiz, İstanbul: İstanbul Konservauvarı Yayınları
- GENCAN, T.Nejat - Ediskun, Baha - Gökşen, Enver N. 1974, Yazın Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK yayını
- GENÇOSMAN, Kemal Zeki 1972, Türk Destanları: Bütün Eski ve Yeni Türk Destanları, İstanbul: Hürriyet Yayınları
- GERÇEK, Salim Nüzhet 1942, Türk Temâşası Meddah Karagöz Orta Oyunu, İstanbul: Kanaat Kitabevi
- GIBB, E.J.Wilkinson 1999, “ Osmanlı Şiirinin Hususiyeti ve Sahası”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: YKY,

- GIYNAŞ, Kamil Ali 2004, Sıtkı-Gedikler, Ankara: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları
- GİBB, E. J. W. 1999, Osmanlı Şiir Tarihi I-II, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Ankara: s. 23-48.
- GÖKSU, M. Hasan 1996, Manilerimiz, İstanbul: Say Yayınları
- GÖKYAY, Orhan Şaik 1943, Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi
- GÖKYAY, Orhan Şaik 1995, Dede Korkut Hikâyeleri, İstanbul: Dergâh Yayınları
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1945, Divan Edebiyatı Beyanındadır, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1963, Mevlvî Âdâp ve Erkânı, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1968, Mevlânâ Seçme Rubâiler, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1972, Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi, İstanbul: Milliyet Yayınları
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1973, Yunus Emre Dîvanı, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1977, Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1983, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdülbaki 1985, 100 Sorunda Tasavvuf, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- GÖLPINARLI, Abdülbaki-Pertev Naili BORATAV 1943, Pîr Sultan Abdal, Ankara: A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Halk Edebiyatı Serisi
- GÖZLER, H. Fethi 1949, Türkçe Deyimler Türkçe ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İnkılâp - Aka
- HOLBROOK, Victoria R. 1998, Aşkın Okunmaz Kıyıları, (Çevirenler: Erol Köroğlu, Engin Kılıç) İstanbul: İletişim Yayınları,
- HOLBROOK, Victoria, Allegorinin Ölümü-Hüsn ü Aşkın Özgünlüğü, ODSÜM, s. 403-12.
- IZUTSU, Toshihiko, İslâm'da Varlık Düşüncesi, (Tercüme: İbrahim Kalın), İstanbul: İnsan Yayınları,
- İPEKTEN, Halûk 1989, Aruz Ölçüsü, Erzurum

- İSEN, Mustafa 1997, Ötelerden Bir Ses (“Aruzun Anadoludaki Gelişme Çizgisi,” “Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış,” “Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri,” “Divan Şairlerinin Meslekî Konumları” bahisleri), Ankara: Akçağ Yayınları,
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya 1987, Doğu ve Batı Arasında İslâm, (çev: Salih Şaban), İstanbul: Nehir Yayınları
- KAHRAMAN, Mehmet 1996, Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar, İstanbul
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal 1962, Edebiyat, Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü, İstanbul: Okat yayınları,
- KARAHAN, Abdülkadir "Âşık Ömer", TDVİA, İV/1; Divanlar Katalogu, 85-86
- KARAHAN, Abdülkadir "Âşık Ömer", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm
- KARTAL, Ahmet 1998, Klasik Türk Şiirinde Lâle, Akçağ Yayınları
- KILIÇ, Filiz 1998, 17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler, Akçağ Yayınları
- KOCAKAPLAN, İsa 1999, Açıklamalı Edebî Sanatlar, İstanbul
- KOLCU, Hasan 1993, Türk Edebiyatında Hece Aruz Tartışmaları, Ankara: Kültür Bakanlığı
- KÖPRÜLÜ, Fuat 1962, Türk Saz Şâirleri, Ankara: s. 268-269
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat 1980, Türk Edebiyatı Tarihi, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat 1986, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul,” Edebiyat Araştırmaları, Ankara: TTK Basımevi, s. 3-47
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, 1927 "Âşık Ömer'e Ait Bazı Notlar", Hayat Mecmuası
- KURNAZ, Cemal 1990, Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yay.
- KURNAZ, Cemal 1997, Divan Edebiyatı Yazıları, Ankara: Akçağ Yayınları
- KÜÇÜKOĞLU, K.Edip 1973, Tahirül Mevlevi Edebiyat Lûgati, İstanbul: Enderun Kitabevi,
- KÜLEKÇİ, Numan 1994, Edebî Sanatlar, Erzurum
- LEVEND, Âgâh Sırrı 1973, Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt, Ankara: T.T.K
- LİVİNGSTON, Ray 1998, Geleneksel Edebiyat Teorisi, (çev: Necat Özdemiroğlu), İstanbul: İnsan Yayınları

- MACİT, Muhsin 1996, Divan Şiirinde Âhenk Unsurları, Akçağ Yayınları, ODŞÜM, s. 438-44
- MASSİGNON, Louis 1962, "İslâm Sanatlarının Felsefesi" (B. Toprak, Din ve Sanat)
- MAZIOĞLU, Hasibe 1992, Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, Ankara: Akçağ Yayınları
- NACİ, Muallim 1996, Edebiyat Terimleri İstılahat-ı Edebiyye, haz. M. A. Yekta Saraç, İstanbul
- NACİ, Muallim 1307, İstılahat-ı Edebiye, İstanbul
- NASR, Seyyid Hüseyin, İslâm Sanatı ve Maneviyatı, İstanbul: İnsan Yayınları
- OLGUN, Tahir 1936, Edebiyat Lûgati, İstanbul
- ONAY, A.T. 1992, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve izahı , (Haz. Cemal ONAY, Ahmet Talat 1992, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, haz. Cemal Kurnaz, Ankara
- ÖZKIRIMLI, Atilla 1991, Açıklamalı Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Altın Kitaplar
- ÖZÖN, M. Nihat 1954, Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü, İstanbul: İnkılâp Kitabevi,
- ÖZTELLİ, Cahit "Ömer (Âşık)", TA, XXVI/257; Türk Edebiyatı Tarihi, 424; RTET, 11/719-20
- PALA, İskender 1998, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul
- ROTHACKER, Erich 1955, Tarihte Gelişme ve Krizler, (Çevirenler: Hüseyin Batuhan ve Nermi Uygur), İstanbul
- SARAÇ, M. A. Yekta 2000, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, İstanbul
- SOYSAL, M. Orhan 1992, Edebî San'atlar ve Tanınması, İstanbul
- ŞEKER; Harun 2001, Korualan (Gezlevi/Hadim) Kasabası Folkloru, Konya: S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Çalışması, s. 8
- ŞENTÜRK, A. Atilla 1995, Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakibe Dair, İstanbul: Enderun Kitabevi
- ŞEREFEDDİN Rami 1994, Enisü'l-Uşşak (Haz. Turgut Karabey v.d.), Ankara: Ecdad
- TÂHİR, Bursalı Mehmet Osmanlı Müellifleri, Cilt: 2, s.312-313
- TANPINAR, A. Hamdi 1988, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: 7. Baskı

- TANPINAR, Ahmet Hamdi 1988 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, s. 1.
- TARLAN, Ali Nihat 1998, Fuzuli Divanı Şerhi, Ankara: Akçağ Yayınları
- TARLAN, Ali Nihat 1999, "Divan Edebiyatında Sanat Telakkisi", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: YKY
- TARLAN, Prof. Dr. A. Nihat 1981, Edebiyat Meseleleri, İstanbul: Ötüken Yayınları
- TATCI, Mustafa 1997, "Âşık Ömer'in Eski Bir Cönkteki Şiirleri", Ankara: Edebiyattan İçeri, s. 463481
- TUNÇ, Seyfettin 1999, Şemsettin Sami'nin Kamus-ı Fransevi'sindeki Edebî Terimler Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi
- ÜZGÖR, Tahir 1990, Türkçe Divan Dibaceleri, Kültür Bakanlığı Yayınları
- Wellek, R.-Warren 1983, A. Edebiyat Biliminin Temelleri, (çev: Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
- YALTKAYA, Şerafeddin 1985, Yedi Askı, M.E.B., İstanbul
- YILDIZ, Hayri 1994, "Halk Şâiri Büyük İnsan Âşık Ömer", Hadim'in Sesi, Yıl: 1, Sayı: 12, Haziran, s.5.
- YÖRÜK, Yaşar 1987, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Ankara
- YUR-GUL, Naci 1936, "Âşık Ömer'in Neşredilmemiş Şiirleri", Halk Bilgisi Haberleri, 96; Saz şairleri, 251-314;